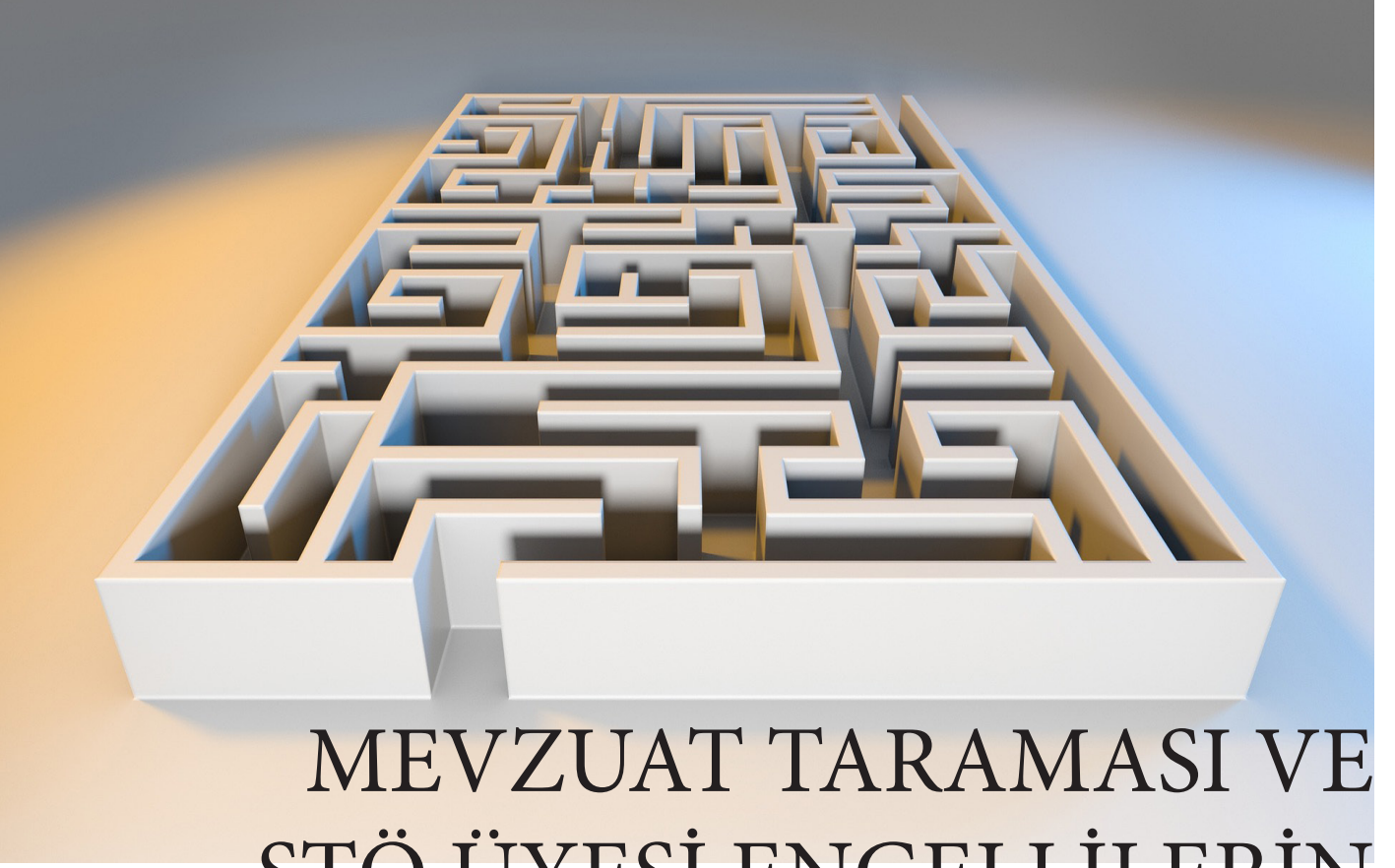

ENGELLİLERİN ADALETE EŞİT ERİŞİMİ

MEVZUAT TARAMASI VE
STÖ ÜYESİ ENGELLİLERİN
DENEYİMLERİ
2018 SAHA ARAŞTIRMASI
RAPORU

ESHİD

Eşit Haklar

İçin

İzleme Derneği

ADALETE ERİŞİM BAĞLAMINDA ENGELLİ HAKLARINA İLİŞKİN ULUSAL MEVZUATIN VE YARGISAL BARIYERLERİN İNCELENMESİ

GİRİŞ

Adil yargılanma hakkı kapsamında engellilerin adalete erişiminin yasal mevzuat içindeki yerini inceleyen bu çalışma hem adalete erişim hakkını etkin şekilde kullanmak isteyen engelli bireylere bir rehber hem de mevzuatın adalete erişim hakkı önünde bariyer teşkil edecek yanlarına dikkat çekecek bir kaynak olması amacıyla yazılmıştır.

Çalışmada adalete erişim göstergelerinin her biri için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin vermiş olduğu ihlal kararlarına da yer verilmiş ve iç hukukta yapılacak başvurularda emsal teşkil etmeleri hedeflenmiştir.

BÖLÜM 1. ADALETE ERİŞİM HAKKI

Adaletin Etkinliğine İlişkin Avrupa Komisyonu (European Commission for Efficiency of Justice - CEPEJ) tarafından hazırlanan Adalete Erişim Raporu'nda adalete erişim: Adalet hizmetlerinin, en elverişli yollardan ve en verimli şekilde sağlanabilmesine etki eden hukuki ve örgütsel faktörlerin tümü olarak tanımlanmaktadır.

Adalet Bakanlığı'nın 2015-2019 yıllarını kapsayan Stratejik Plan'ının stratejik amaçlarından biri "Adalete Erişim ile Mağdurlara ve Dezavantajlı Gruplara Yönelik Uygulamaları Geliştirmek" olarak belirlenmiştir.

Stratejik Plan adalete erişimi kısaca şu şekilde tanımlamıştır:

"Adalete erişim, kişilerin haklarını bilmeleri ve bu haklarına etkili biçimde erişebilmeleri için devletin desteğiyle her türlü önlemin hukuk sistemi tarafından alınmasıdır."¹

Bu hakkın önemine ilişkin olarak 2015 yılında Bakanlar Kurulunca kabul edilen Yeni Yargı Reformu Stratejisi'nde de şu ifadeler yer almaktadır:

"Devletin bir unsuru olan yargının, adaletin eşit bir şekilde dağıtılması ve kanun önünde eşitliğin korunması konusunda yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu yükümlülüğün yerine getirilmesi; yargı mensupları ve çalışanlarının yanı sıra tüm kurumların etkin ve işbirliği içerisinde çalışmasını zorunlu kılmaktadır. İyi işlemeyen hukukî süreçler; hak sahiplerine güçlü ve etkili başvuru imkânı sunmayan yargı sistemleri kendi meşruiyeti üzerine şüphe düşürdüğü gibi demokrasiye olan inancı da zayıflatmaktadır."²

Bu bağlamda Adalet Bakanlığı, Stratejik Plan'da dezavantajlı gruplara duyarlı bir sistem oluşturup bu grupların adalete erişimini güçlendirmek için şu stratejileri benimsemiştir.

¹ Adalet Bakanlığı Stratejik Planı, 2015-2019, <http://www.adalet.gov.tr/Bakanlik/StratejikPlan/Stratejik-Plan-2015-2019.pdf>(Erişim Tarihi: 25.05.2018)

² Adalet Bakanlığı, 2015, Yargı Reformu Stratejisi, http://www.sgb.adalet.gov.tr/yargi_reformu_stratejisi.pdf(Erişim Tarihi 25.05.2018)

Stratejiler:

- Dezavantajlı grupların adliyeler ile ceza infaz kurumlarında karşılaştıkları sorunlar tespit edilecek ve çözümü için çalışmalar yapılacaktır.
- Dezavantajlı gruplara özel yol gösterici dokümanlar hazırlanacak ve internet sitelerinde bilgilerin yer alması sağlanacaktır.
- Bakanlık merkez teşkilatında dezavantajlı gruplara yönelik sosyal politikalar üretecek bir birim kurulacaktır.³

Aynı şekilde Yargı Reform Stratejisi'nde adalete erişimin güçlendirilmesi 10 temel hedeften biri olarak belirlenmiş ve bu hedefin gerçekleştirilmesi için yapılması öngörülen çalışmalar şu şekilde belirlenmiştir:⁴

1)Hukuk Kliniği Yöntemlerinin Geliştirilmesi

2)Adli Yardım Sisteminin Etkinleştirilmesi

3)Adalet Hizmetlerinden Yararlananların Hukuki Konular ve Yargılama Süreci Konusunda Bilgilendirilmesi ile Adliye İnternet Sitelerinin Geliştirilmesi

4)Hukuki Himaye Sigorta Sisteminin Etkinleştirilmesi

5)Mağdurların Adalete Erişiminin Güçlendirilmesi

6)Toplum Yararına (Pro-Bono) Hukuk Hizmetlerinin Sağlanması

Yine Kalkınma Bakanlığı'nca hazırlanan 2014-2018 10. Ulusal Kalkınma Planı Hedef ve Politikalar başlığı altında "Adalet hizmetlerinin etkinleştirilmesi ve adalete erişimin artırılması için adalet ve yargı hizmetlerinde bilişim teknolojilerinin kullanımı yaygınlaştırılacaktır."⁵ demek suretiyle alınması gereken tedbirlere atıf yapmıştır. Adı geçen belgelerde yer alan strateji ve hedefleri gözeterek adalete erişimin güçlendirilmesi için:

-Önleyici hukuk hizmetlerinin etkinleştirilmesi,

-Adli yardım, hukuk kliniği, hukuki himaye sigortası gibi ücretsiz ya da düşük ücretli hizmet alımlarının kolaylaştırılması,

-Hukuki bilgiye erişimin kolaylaştırılması, teknik altyapının geliştirilmesi

gibi temel tedbirlerin alınması gerekliliği saptanabilir.

Bu çalışmada ulusal mevzuatın engellilerin adalete erişimi bağlamında değerlendirilmesi yapılırken Stratejik Plan, Yargı Reformu Stratejisi ve 10. Kalkınma Planında etkin erişimin sağlanması için öngörülen hedeflerin mevzuatımızdaki karşılıkları derlenmeye çalışılacaktır.

---

³ Adalet Bakanlığı Stratejik Planı, 2015-2019,<http://www.adalet.gov.tr/Bakanlik/StratejikPlan/Stratejik-Plan-2015-2019.pdf> (Erişim Tarihi 27.05.2018)

⁴ Adalet Bakanlığı, 2015, Yargı Reformu Stratejisi,http://www.sgb.adalet.gov.tr/yargi_reformu_stratejisi.pdf(Erişim Tarihi 27.05.2018)

⁵ Kalkınma Bakanlığı Onuncu Kalkınma Planı,2014-2018,<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/12/Onuncu%20Kalkinma%20Planı.pdf>(Erişim Tarihi 27.05.2018)

BÖLÜM 2. ENGELLİ HAKLARINA İLİŞKİN TEMEL İLKELER VE ADALETE ERİŞİM HAKKI

Engellilere ilişkin temel ilkeler ve adalete erişim hakkının kapsamını belirlerken normlar hiyerarşisi açısından en üst bağlayıcı hukuki norm olarak uluslararası sözleşmelerden başlamak gerekmektedir .Uluslararası sözleşmelerin iç hukuktaki bağlayıcılığını ve iç hukukla çatıştığı noktada esas alınması gereken normun ne olduğuna ilişkin düzenlemeyi Anayasa madde 90/5 hükmü düzenlemektedir:

“Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. (Ek cümle: 7/5/2004-5170/7 md.) Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.”

2.1. Engelli Haklarına İlişkin Esaslar

Engellilerin Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi⁶ 3. Maddesinde sözleşmenin dayandığı ilkeleri şu şekilde saymıştır:

Madde 3

Genel İlkeler

İşbu Sözleşme'nin dayandığı ilkeler şunlardır:

(a) Kendi seçimlerini yapma özgürlükleri ve bağımsızlıklarını da kapsayacak şekilde, kişilerin insanlık onuru ve bireysel özerkliklerine saygı gösterilmesi;

(b) Ayrımcılık yapılmaması;

(c) Engellilerin topluma tam ve etkin katılımlarının sağlanması;

(d) Farklılıklara saygı gösterilmesi ve engellilerin insan çeşitliliğinin ve insanlığın bir parçası olarak kabul edilmesi;

(e) Fırsat eşitliği;

(f) Erişilebilirlik;

(g) Kadın-erkek eşitliği;

(h)Engelli çocukların gelişim kapasitesine ve kendi kimliklerini koruyabilme haklarına saygı duyulması.

Aynı şekilde 2005 tarih ve 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun engelli haklarına ilişkin genel esasları madde 4 başlığı altında şu şekilde saymıştır⁷

⁶ Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, [http://www.eyh.gov.tr/mevzuat/ulusal-mevzuat/kanunlar/engellilerin-haklarına-iliskin-sozlesmenin-onaylanmasının-uygun-bulunduguna-dair-kanun-ve-engellilerin-haklarına-i%CC%87liskin-sozlesme\(E.T.27.05.2018\)](http://www.eyh.gov.tr/mevzuat/ulusal-mevzuat/kanunlar/engellilerin-haklarına-iliskin-sozlesmenin-onaylanmasının-uygun-bulunduguna-dair-kanun-ve-engellilerin-haklarına-i%CC%87liskin-sozlesme(E.T.27.05.2018))

⁷ Engelliler Hakkında Kanun, [http://www.eyh.gov.tr/mevzuat/ulusal-mevzuat/kanunlar/engelliler-hakkında-kanun\(E.T:27.05.2018\)](http://www.eyh.gov.tr/mevzuat/ulusal-mevzuat/kanunlar/engelliler-hakkında-kanun(E.T:27.05.2018))

Genel esaslar

Madde 4- (Değişik:6/2/2014-6518/64 md.)

Bu Kanun kapsamında bulunan hizmetlerin yerine getirilmesinde;

- a) Engellilerin insan onur ve haysiyetinin dokunulmazlığı temelinde, kendi seçimlerini yapma özgürlüğünü ve bağımsızlığını kapsayacak şekilde bireysel özerkliğine saygı gösterilmesi esastır.
- b) Engelliliğe dayalı ayrımcılık yapılamaz, ayrımcılıkla mücadele engellilere yönelik politikaların temel esasıdır.
- c) Engellilerin tüm hak ve hizmetlerden yararlanması için fırsat eşitliğinin sağlanması esastır.
- d) Engellilerin bağımsız yaşayabilmeleri ve topluma tam ve etkin katılımları için erişilebilirliğin sağlanması esastır.
- e) Engellilerin ve engelliliğin her tür istismarının önlenmesi esastır.
- f) Engellilere yönelik hizmetlerin sunumunda aile bütünlüğünün korunması esastır.
- g) Engeli olan çocuklara yönelik hizmetlerde çocuğun üstün yararının gözetilmesi esastır.
- h) Engeli olan kadın ve kız çocuklarının çok yönlü ayrımcılığa maruz kalmaları önlenerek hak ve özgürlüklerden yararlanmalarının sağlanması esastır.
- i) Engellilere yönelik politika oluşturma, karar alma ve hizmet sunumu süreçlerinde engellilerin, ailelerinin ve engellileri temsil eden sivil toplum kuruluşlarının katılımının sağlanması esastır.
- j) Engellilere yönelik mevzuat düzenlemelerinde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının görüşü alınır.

2.2. Adalete Erişime İlişkin Esaslar

İnsan Hakları Evrensel Beyanname

Madde 7- Herkes yasa önünde eşittir ve ayırım gözetilmeksizin yasanın korunmasından eşit olarak yararlanma hakkına sahiptir. Herkesin bu Bildirgeye aykırı her türlü ayırım gözetici işleme karşı ve böyle işlemler için yapılacak her türlü kışkırtmaya karşı eşit korunma hakkı vardır.

Madde 8- Herkesin anayasa yada yasayla tanınmış temel haklarını çiğneyen eylemlere karşı yetkili ulusal mahkemeler eliyle etkin bir yargı yoluna başvurma hakkı vardır.

Madde 9- Hiç kimse keyfi olarak yakalanamaz, tutuklanamaz ve sürgün edilemez.

Madde 10- Herkesin, hak ve yükümlülükleri belirlenirken ve kendisine bir suç yüklenirken, tam bir şekilde davasının bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından hakça ve açık olarak görülmesini istemeye hakkı vardır.

Madde 11

1. Kendisine bir suç yüklenen herkes, savunması için gerekli olan tüm güvencelerin tanındığı açık bir yargılama sonunda, yasaya göre suçlu olduğu saptanmadıkça, suçsuz sayılır.

2. Hiç kimse işlendiği sırada ulusal yada uluslararası hukuka göre bir suç oluşturmayan herhangi bir eylem veya ihmalden dolayı suçlu sayılamaz. Kimseye suçun işlendiği sırada uygulanabilecek olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Madde 6

Adil yargılanma hakkı

1. Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya

açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir. Karar alenî olarak verilir. Ancak, demokratik bir toplum içinde ahlak, kamu düzeni veya ulusal güvenlik yararına, küçüklerin çıkarları veya bir davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veyahut, aleniyetin adil yargılamaya zarar verebileceği kimi özel durumlarda ve mahkemece bunun kaçınılmaz olarak değerlendirildiği ölçüde, duruşma salonu tüm dava süresince veya kısmen basına ve dinleyicilere kapatılabilir.

2. Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar masum sayılır.

3. Bir suç ile itham edilen herkes aşağıdaki asgari haklara sahiptir:

a) Kendisine karşı yöneltilen suçlamanın niteliği ve sebebinden en kısa sürede, anladığı bir dilde ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek,

b) Savunmasını hazırlamak için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olmak,

c) Kendisini bizzat savunmak veya seçeceği bir müdafinin yardımından yararlanmak; eğer avukat tutmak için gerekli maddî olanaklardan yoksun ise ve adaletin yerine gelmesi için gerekli görüldüğünde, resen atanacak bir avukatın yardımından ücretsiz olarak yararlanabilmek,

d) İddia tanıklarının sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı koşullar altında davet edilmelerinin ve dinlenmelerinin sağlanmasını istemek,

e) Mahkemede kullanılan dili anlamadığı veya konuşamadığı takdirde bir tercümanın yardımından ücretsiz olarak yararlanmak.

Adil yargılanma hakkının barındırdığı "adillik" kavramı kendi içerisinde ceza ve hukuk davalarında şu gerekleri barındırır:⁸

- Çelişmeli yargılama,

- Silahların eşitliği,

- Huzurda bulunma ve kamuya açık olma,

- Tuzağa düşürülme savunması,

- Susma ve kendi kendini suçlamama hakkı.

Kısaca bu gereklerin anlamlarına değinecek olursak:

Çelişmeli Yargılama: 6. madde uyarınca çelişmeli yargılama şartı, yargılama sırasında karşı yanca sunulan görüş ve delilleri bilme ve bunlar hakkındaki değerlendirmelerini sunma imkânına sahip

⁸ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Korunması Uygulayıcılar için El Kitabı, Dovydas VITKAUSKAS, 2. Baskı, Çeviren Av. Serkan KESKİN Türkçe Basım, Nisan 2018 Avrupa Konseyi <https://rm.coe.int/aihs-kapsam-nda-adil-yarg-lama-hakk-n-n-korunmas-tr/16808db5d4> E.T:05.06.2018 Syf:66

olmayı gerektirir. “Çelişmelinin” esas olarak anlamı ilgili materyal ve delilin her iki taraf açısından ulaşılabilir olmasıdır.⁹

Silahların Eşitliği: “Silahların eşitliği” ilkesi taraflara, hasımları karşısında kendilerini dezavantajlı bir duruma düşürmeyen koşullarda davalarını sunması için makul şartların sağlanmasını gerektirmektedir.¹⁰

Huzurda Bulunma Ve Kamuya Açık Olma: Sözlü duruşma hakkı ile hukuk davası tarafının veya ceza davasındaki sanığın mahkeme huzurunda bulunmasını, etkin katılım hakkını, mahkemeye erişimini, kamuya açık olma hakkını veya başvuruçunun üçüncü kişilerin veya medyanın duruşmaya katılmasına müsaade edilmesini talep etme hakkını, mahkeme kararının yayınlanması hakkını ifade eder.¹¹

Etkin Katılım: Bir hukuk yargılaması tarafının veya bir sanığın, fiziksel ve ruhsal durumunu, yaşını ve diğer kişisel özelliklerini dikkate alarak organize edilmesi zorunlu olan bir mahkeme duruşmasına etkin olarak katılabilmesi gerekmektedir.¹²

Tuzağa Düşürülme Savunması: Tuzağa düşürülme devlet yetkililerinin, delil temin etmek ve kovuşturmayı başlatabilmek amacıyla bir suç faaliyetinin soruşturulması sırasında kendilerini edilgen bir tutumla sınırlamadıkları, aksine baskı kurarak, diğer bir durumda işlenmeyecek olan suçun işlenmesini kışkırtma açısından etki yaratacak tazyike başvurmalarıdır¹³

Susma ve Kendi Kendini Suçlamama Hakkı: Susma ve kendini suçlamama hakkı savcılık makamının, kişinin kendisi aleyhinde beyanda bulunmama arzusu hilafına delil elde etmesine engel olur.

AHİS madde 6/2 ve 6/3 ‘te yer alan masumiyet karinesi ve savunma hakkı da adalete erişim bağlamında değinilmesi gereken haklara kısaca değinecek olursak:

Masumiyet Karinesi: Anayasamız, 38/4. maddesinde, BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde md. 11/1’de ve AİHS’nde md. 6/2 ‘de yer alan masumiyet karinesi suçu sabit oluncaya dek kimsenin suçlu sayılmayacağı manasına gelmektedir.

Savunma Hakkı: Savunma hakkının etkili bir şekilde yerine getirilebilmesi için:

- Suç isnadının kişiye anlayabileceği dilde ve şekilde bildirilmesi,
- Savunma hazırlamak için yeterli zaman ve kolaylık sağlanması,

⁹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Korunması Uygulayıcılar için El Kitabı, Dovydas VITKAUSKAS,2. Baskı, Çeviren Av. Serkan KESKİN Türkçe Basım, Nisan 2018 Avrupa Konseyi

<https://rm.coe.int/aihs-kapsam-nda-adil-yarg-lama-hakk-n-n-korunmas-tr/16808db5d4> E.T:05.06.2018 Syf:66

¹⁰Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Korunması Uygulayıcılar için El Kitabı, Dovydas VITKAUSKAS, 2. Baskı, Çeviren Av. Serkan KESKİN Türkçe Basım, Nisan 2018 Avrupa Konseyi

<https://rm.coe.int/aihs-kapsam-nda-adil-yarg-lama-hakk-n-n-korunmas-tr/16808db5d4> E.T:05.06.2018 S syf 70

¹¹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Korunması Uygulayıcılar için El Kitabı, Dovydas VITKAUSKAS,2. Baskı, Çeviren Av. Serkan KESKİN Türkçe Basım, Nisan 2018 Avrupa Konseyi

<https://rm.coe.int/aihs-kapsam-nda-adil-yarg-lama-hakk-n-n-korunmas-tr/16808db5d4> E.T:05.06.2018 Syf 76

¹² Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Korunması Uygulayıcılar için El Kitabı, Dovydas VITKAUSKAS,2. Baskı, Çeviren Av. Serkan KESKİN Türkçe Basım, Nisan 2018 Avrupa Konseyi

<https://rm.coe.int/aihs-kapsam-nda-adil-yarg-lama-hakk-n-n-korunmas-tr/16808db5d4> E.T:05.06.2018 Syf 82

¹³Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Korunması Uygulayıcılar için El Kitabı, Dovydas VITKAUSKAS,2. Baskı, Çeviren Av. Serkan KESKİN Türkçe Basım, Nisan 2018 Avrupa Konseyi

<https://rm.coe.int/aihs-kapsam-nda-adil-yarg-lama-hakk-n-n-korunmas-tr/16808db5d4> E.T:05.06.2018 Ramanauskas kararı,Syf 88

- Avukatla temsil veya kendi kendini savunma imkanının sağlanması (ki adli yardım, hukuk kliniği gibi tedbirler bu hakkın yerine getirilebilmesi için alınır),
- Tanıkları sorgulama hakkının tanınması,
- Ücretsiz tercüme imkanının sağlanması ile mümkün olabilecektir.¹⁴

BÖLÜM 3. TÜRK HUKUKUNDA ENGELLİLERİN ADALETE ERİŞİMİ HUSUSUNDA ULUSAL MEVZUATIN İNCELENMESİ

3.1. Adalete Erişim Hakkı ile Bağlantılı Anayasal Hükümler

Adalete erişim hakkı kaynağını adil yargılanma hakkından alır aynı zaman da bu hakkın tesisi için çaba sarf etme yükümlülüğü sosyal devlet ilkesinin bir gerekliliğidir. 1982 Anayasası'nın sosyal devlet ve adil yargılanmaya ilişkin hükümleri şunlardır:

1982 Anayasası İlgili Hükümler

II. Cumhuriyetin nitelikleri

Madde 2

Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devletidir.

V. Devletin temel amaç ve görevleri

Madde 5

Devletin temel amaç ve görevleri, Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır.

IX. Yargı yetkisi (1)

Madde 9

Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanılır.

X. Kanun önünde eşitlik

Madde 10

Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

---

¹⁴ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Adil Yargılanma Hakkının Korunması Uygulayıcılar için El Kitabı, Dovydas VITKAUSKAS, 2. Baskı, Çeviren Av. Serkan KESKİN Türkçe Basım, Nisan 2018 Avrupa Konseyi <https://rm.coe.int/aihs-kapsam-nda-adil-yarg-lama-hakk-n-n-korunmas-tr/16808db5d4> E.T:05.06.2018 Syf 133-159.

(Ek fıkra: 7/5/2004-5170/1 md.) Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. (Ek cümle: 7/5/2010-5982/1 md.) Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz.

(Ek fıkra: 7/5/2010-5982/1 md.) Çocuklar, yaşlılar, özürllüer, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz.

Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.

Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.

A. Hak arama hürriyeti

Madde 36

Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir.

Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınamaz

XIII. Devletin iktisadî ve sosyal ödevlerinin sınırları

Madde 65- (Değişik: 3/10/2001-4709/22 md.)

Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.

VII. Dilekçe, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkı (1)(2)

Madde 74

Vatandaşlar ve karşılıklılık esasî gözetilmek kaydıyla Türkiye'de ikamet eden yabancılar kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikayetleri hakkında, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahiptir.

D. Duruşmaların açık ve kararların gerekçeli olması

Madde 141

Mahkemelerde duruşmalar herkese açıktır. Duruşmaların bir kısmının veya tamamının kapalı yapılmasına ancak genel ahlakın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı hallerde karar verilebilir.

Küçüklerin yargılanması hakkında kanunla özel hükümler konulur.

Bütün mahkemelerin her türlü kararları gerekçeli olarak yazılır.

Davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir.

3.2 Adil Yargılanma Hakkı ve Adalete Erişim

Ceza Muhakemesi Kanunu

Gözlem altına alınma

Madde 74

(1) Fiili işlediği yolunda kuvvetli şüpheler bulunan şüpheli veya sanığın akıl hastası olup olmadığını, akıl hastası ise ne zamandan beri hasta olduğunu ve bunun, kişinin davranışları üzerindeki etkilerini

saptamak için; uzman hekimin önerisi üzerine, Cumhuriyet savcısının ve müdafinin dinlenmesinden sonra resmî bir sağlık kurumunda gözlem altına alınmasına, soruşturma evresinde sulh ceza hâkimi, kovuşturma evresinde mahkeme tarafından karar verilebilir.

(2) Şüpheli veya sanığın müdafii yoksa hâkim veya mahkemenin istemi üzerine, baro tarafından bir müdafii görevlendirilir.

(3) Gözlem süresi üç haftayı geçemez. Bu sürenin yetmeyeceği anlaşılırsa resmî sağlık kurumunun istemi üzerine, her seferinde üç haftayı geçmemek üzere ek süreler verilebilir; ancak sürelerin toplamı üç ayı geçemez.

(4) Gözlem altına alınma kararına karşı itiraz yoluna gidilebilir; itiraz, kararın yerine getirilmesini durdurur.

(5) Bu madde hükmü, 223 üncü maddenin sekizinci fıkrası gereğince yargılamanın durması kararı verilmesi gereken hâllerde de uygulanır.

Yakalama ve yakalanan kişi hakkında yapılacak işlemler

Madde 90

(1) Aşağıda belirtilen hâllerde, herkes tarafından geçici olarak yakalama yapılabilir:

a) Kişiyi suçu işlerken rastlanması.

b) Suçüstü bir fiilden dolayı izlenen kişinin kaçması olasılığının bulunması veya hemen kimliğini belirleme olanağının bulunmaması.

(2) Kolluk görevlileri, tutuklama kararı veya yakalama emri düzenlenmesini gerektiren ve gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde; Cumhuriyet savcısına veya âmirlerine derhâl başvurma olanağı bulunmadığı takdirde, yakalama yetkisine sahiptirler.

(3) Soruşturma ve kovuşturması şikâyete bağlı olmakla birlikte, çocuklara, beden veya akıl hastalığı, malûllük veya güçsüzlükleri nedeniyle kendilerini idareden aciz bulunanlara karşı işlenen suçüstü hallerinde kişinin yakalanması şikâyete bağlı değildir.

(4) (Değişik: 25/5/2005 – 5353/7 md.) Kolluk, yakalandığı sırada kaçmasını, kendisine veya başkalarına zarar vermesini önleyecek tedbirleri aldıktan sonra, yakalanan kişiye kanunî haklarını derhal bildirir.

(5) (Değişik: 25/5/2005 – 5353/7 md.) Birinci fıkraya göre yakalanıp kolluğa teslim edilen veya ikinci fıkra uyarınca görevlilerce yakalanan kişi ve olay hakkında Cumhuriyet savcısına hemen bilgi verilerek, emri doğrultusunda işlem yapılır.

(6) Yakalama emrine konu işlemin yerine getirilmesi nedeniyle yakalama emrinin çıkarılma amacının ortadan kalkması durumunda mahkeme, hâkim veya Cumhuriyet savcısı tarafından yakalama emrinin derhâl iadesi istenir.

Müdafinin görevlendirilmesi

Madde 150 – (Değişik: 6/12/2006 – 5560/21 md.)

(1) Şüpheli veya sanıktan kendisine bir müdafii seçmesi istenir. Şüpheli veya sanık, müdafii seçebilecek durumda olmadığını beyan ederse, istemi halinde bir müdafii görevlendirilir.

(2) Müdafii bulunmayan şüpheli veya sanık; çocuk, kendisini savunamayacak derecede malul veya sağır ve dilsiz ise, istemi aranmaksızın bir müdafii görevlendirilir.

(3) Alt sınırı beş yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçlardan dolayı yapılan soruşturma ve kovuşturmada ikinci fıkra hükmü uygulanır.

(4) Zorunlu müdafilikle ilgili diğer hususlar, Türkiye Barolar Birliğinin görüşü alınarak çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.

Tercüman bulundurulacak hâller

Madde 202

(1) Sanık veya mağdur, meramını anlatabilecek ölçüde Türkçe bilmiyorsa; mahkeme tarafından atanan tercüman aracılığıyla duruşmadaki iddia ve savunmaya ilişkin esaslı noktalar tercüme edilir.

(2) Engelli olan sanığa veya mağdura, duruşmadaki iddia ve savunmaya ilişkin esaslı noktalar, anlayabilecekleri biçimde anlatılır.

(3) Birinci ve ikinci fıkra hükümleri, soruşturma evresinde dinlenen şüpheli, mağdur veya tanıklar hakkında da uygulanır. Bu evrede tercüman, hâkim veya Cumhuriyet savcısı tarafından atanır.

Duruşmanın sona ermesi ve hüküm

Madde 223

(1) Duruşmanın sona erdiği açıklandıktan sonra hüküm verilir. Beraat, ceza verilmesine yer olmadığı, mahkûmiyet, güvenlik tedbirine hükmedilmesi, davanın reddi ve düşmesi kararı, hükümdür.

(2) Beraat kararı

a) Yüklenen fiilin kanunda suç olarak tanımlanmamış olması,

b) Yüklenen suçun sanık tarafından işlenmediğinin sabit olması,

c) Yüklenen suç açısından failin kast veya taksirinin bulunmaması,

d) Yüklenen suçun sanık tarafından işlenmesine rağmen, olayda bir hukuka uygunluk nedeninin bulunması,

e) Yüklenen suçun sanık tarafından işlendiğinin sabit olmaması,

Hallerinde verilir.

(3) Sanık hakkında

a) Yüklenen suçla bağlantılı olarak yaş küçüklüğü, akıl hastalığı veya sağır ve dilsizlik hali ya da geçici nedenlerin bulunması,

b) (Değişik: 25/5/2005 - 5353/30 md.) Yüklenen suçun hukuka aykırı fakat bağlayıcı emrin yerine getirilmesi suretiyle veya zorunluluk hali ya da cebir veya tehdit etkisiyle işlenmesi,

c) Meşru savunmada sınırın heyecan, korku ve telaş nedeniyle aşılması,

d) Kusurluluğu ortadan kaldıran hataya düşülmesi,

Hallerinde, kusurunun bulunmaması dolayısıyla ceza verilmesine yer olmadığı kararı verilir.

(4) İşlenen fiilin suç olma özelliğini devam ettirmesine rağmen

- a) Etkin pişmanlık,
- b) Şahsî cezasızlık sebebinin varlığı,
- c) Karşılıklı hakaret,
- d) İşlenen fiilin haksızlık içeriğinin azlığı,

Dolayısıyla, faile ceza verilmemesi hallerinde, ceza verilmesine yer olmadığı kararı verilir.

(5) Yüklenen suç işlediğinin sabit olması halinde, sanık hakkında mahkûmiyet kararı verilir.

(6) Yüklenen suç işlediğinin sabit olması halinde, belli bir cezaya mahkûmiyet yerine veya mahkûmiyetin yanı sıra güvenlik tedbirine hükmolunur.

(7) Aynı fiil nedeniyle, aynı sanık için önceden verilmiş bir hüküm veya açılmış bir dava varsa davanın reddine karar verilir.

(8) Türk Ceza Kanununda öngörülen düşme sebeplerinin varlığı ya da soruşturma veya kovuşturma şartının gerçekleşmeyeceğinin anlaşılması hallerinde, davanın düşmesine karar verilir. Ancak, soruşturmanın veya kovuşturmanın yapılması şarta bağlı tutulmuş olup da şartın henüz gerçekleşmediği anlaşılırsa; gerçekleşmesini beklemek üzere, durma kararı verilir. Bu karara itiraz edilebilir.

(9) Derhâl beraat kararı verilebilecek hâllerde durma, düşme veya ceza verilmesine yer olmadığı kararı verilemez.

(10) Adlî yargı dışındaki bir yargı merciine yönelik görevsizlik kararı kanun yolu bakımından hüküm sayılır.

Mağdur ile şikâyetçinin hakları

Madde 234

(1) Mağdur ile şikâyetçinin hakları şunlardır:

a) Soruşturma evresinde;

1. Delillerin toplanmasını isteme,

2. Soruşturmanın gizlilik ve amacını bozmamak koşuluyla Cumhuriyet savcısından belge örneği isteme,

3. (Değişik: 24/7/2008-5793/40 md.) Vekili bulunmaması halinde, cinsel saldırı suçu ile alt sınırı beş yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçlarda, baro tarafından kendisine avukat görevlendirilmesini isteme,

4. 153 üncü maddeye uygun olmak koşuluyla vekili aracılığı ile soruşturma belgelerini ve el konulan ve muhafazaya alınan eşyayı inceletme,

5. Cumhuriyet savcısının, kovuşturmaya yer olmadığı yönündeki kararına kanunda yazılı usule göre itiraz hakkını kullanma.

b) Kovuşturma evresinde;

1. Duruşmadan haberdar edilme,

2. Kamu davasına katılma,

3. Tutanak ve belgelerden (...) örnek isteme,

4. Tanıkların davetini isteme,

5. (Değişik: 24/7/2008-5793/40 md.) Vekili bulunmaması halinde, cinsel saldırı suçu ile alt sınırı beş yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçlarda, baro tarafından kendisine avukat görevlendirilmesini isteme,

6. Davaya katılmış olma koşuluyla davayı sonuçlandıran kararlara karşı kanun yollarına başvurma.

(2) Mağdur, on sekiz yaşını doldurmamış, sağır veya dilsiz ya da meramını ifade edemeyecek derecede malûl olur ve bir vekili de bulunmazsa, istemi aranmaksızın bir vekil görevlendirilir.

(3) Bu haklar, suçun mağdurları ile şikâyetçiye anlatılıp açıklanır ve bu husus tutanağa yazılır.

Katılanın hakları

Madde 239

(1) (Değişik: 24/7/2008-5793/41 md.) Mağdur veya suçtan zarar gören davaya katıldığında, cinsel saldırı suçu ile alt sınırı beş yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçlarda, baro tarafından kendisine avukat görevlendirilmesini isteyebilir.

(2) Mağdur veya suçtan zarar görenin çocuk, sağır ve dilsiz veya kendisini savunamayacak derecede akıl hastası olması halinde avukat görevlendirilmesi için istem aranmaz.

Yargılama giderleri

Madde 324

(1) Harçlar ve tarifesine göre ödenmesi gereken avukatlık ücretleri ile soruşturma ve kovuşturma evrelerinde yargılamanın yürütülmesi amacıyla Devlet Hazinesinden yapılan her türlü harcamalar ve taraflarca yapılan ödemeler yargılama giderleridir.

(2) Hüküm ve kararda yargılama giderlerinin kimlere yükletileceği gösterilir.

(3) Giderlerin miktarı ile iki taraftan birinin diğerine ödemesi gereken paranın miktarını mahkeme başkanı veya hâkim belirler.

(4) Devlete ait yargılama giderlerine ilişkin kararlar, Harçlar Kanunu hükümlerine göre; kişisel haklara ilişkin kararlar, 9.6.1932 tarihli ve 2004 sayılı İcra ve İflâs Kanunu hükümlerine göre yerine getirilir. (Ek cümle: 2/7/2012-6352/100 md.) Devlete ait yargılama giderlerinin 21/7/1953 tarihli ve 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanununun 106 ncı maddesindeki terkin edilmesi gereken tutarlardan az olması halinde, bu giderin Devlet Hazinesine yüklenmesine karar verilir.

(5) Türkçe bilmeyen ya da engelli olan şüpheli, sanık, mağdur veya tanık için görevlendirilen tercümanın giderleri, yargılama gideri sayılmaz ve bu giderler Devlet Hazinesince karşılanır.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu

Bizzat isticvap olunma

MADDE 172

(1) İsticvap olunacak kimsenin bizzat gelmesi gereklidir. Ancak, isticvap olunacak kişi, mahkemenin bulunduğu il dışında oturuyor ve bulunduğu yerde aynı anda ses ve görüntü nakledilmesi yolu ile isticvap olunması mümkün değil ise istinabe yolu ile isticvap olunur.

(2) İsticvap olunacak kimse hastalık, engellilik veya benzeri sebeplerle mahkemeye bizzat gelemeyecek durumda ise bulunduğu yerde isticvap olunur.

Sağır ve dilsizlerin yemini

MADDE 234

(1) Okuma ve yazma bilen sağır veya dilsizler, yemin hakkındaki beyanlarını yazıp imzalayarak yemin ederler.

(2) Okuma ve yazma bilmeyen sağır veya dilsizler, işaretlerinden anlayan bir bilirkişi aracılığıyla yemin ederler.

Hasta veya engellilerin mahkeme dışında yemini

MADDE 235

(1) Yemin edecek kimse, mahkemeye gelemeyecek kadar hasta veya engelli ise hâkim, bulunduğu yerde o kimseye yemin ettirir. Bu sırada isterlerse taraf vekilleri ve karşı taraf da hazır bulunabilir.

Tanıkların mahkemede dinlenilmesi

MADDE 259

(1) Tanıklar davaya bakan mahkemede dinlenir.

(2) Mahkeme, gerçeğin ortaya çıkması için gerekliyse, tanığın olayın gerçekleştiği veya şeyin bulunduğu yerde dinlenilmesine karar verebilir.

(3) Mahkeme, hasta veya engelli olmasından dolayı gelemeyen tanığı bulunduğu yerde dinler.

(4) Mahkemenin yargı çevresi dışında bulunan tanığın, bulunduğu yer mahkemesi tarafından dinlenmesine karar verilebilir. İstinabe yolu ile dinlenilmesine karar verilen tanığın, nerede, hangi gün ve saatte dinleneceği hususu, talepleri hâlinde taraflara tebliğ edilir. Bu durumda, tanığın, hangi hususlardan dolayı dinleneceğini hâkim belirler.

Tercüman ve bilirkişi kullanılması

MADDE 263

(1) Tanık Türkçe bilmezse tercümanla dinlenir.

(2) Tanık, sağır ve dilsiz olup okuma ve yazmayı biliyorsa, sorular kendisine yazılı olarak bildirilir ve cevapları yazdırılır; okuma ve yazma bilmediği takdirde, hâkim, kendisini işaret dilinden anlayan bilirkişi yardımıyla dinler.

3.3 Bilgi Edinme Hakkı ve Adalete Erişim

Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun

Amaç:

Madde 1 – (Değişik: 2/1/2003-4778/23 md.)

Bu Kanunun amacı, Türk vatandaşlarının ve Türkiye’de ikamet eden yabancıların kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında, Türkiye Büyük Millet Meclisine ve yetkili makamlara yazı ile başvurma haklarının kullanılma biçimini düzenlemektir.

Kapsam:

Madde 2 – (Değişik: 2/1/2003-4778/24 md.)

Bu Kanun, Türk vatandaşları ve Türkiye’de ikamet eden yabancılar tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi ile idarî makamlara yapılan dilek ve şikâyetler hakkındaki başvuruları kapsar.

Dilekçe hakkı

Madde 3

Türk vatandaşları kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikayetleri hakkında, Türkiye Büyük Millet Meclisine ve yetkili makamlara yazı ile başvurma hakkına sahiptirler.

(Ek: 2/1/2003-4778/25 md.)Türkiye’de ikamet eden yabancılar karşılıklılık esası gözetilmek ve dilekçelerinin Türkçe yazılması kaydıyla bu haktan yararlanabilirler.

Dilekçede bulunması zorunlu şartlar

Madde 4 – (Değişik: 2/1/2003-4778/26 md.)

Türkiye Büyük Millet Meclisine veya yetkili makamlara verilen veya gönderilen dilekçelerde, dilekçe sahibinin adı-soyadı ve imzası ile iş veya ikametgâh adresinin bulunması gerekir.

Gönderilen makamda hata

Madde 5

Dilekçe, konusuyla ilgili olmayan bir idari makama verilmesi durumunda, bu makam tarafından yetkili idari makama gönderilir ve ayrıca dilekçe sahibine de bilgi verilir.

İncelenemeyecek dilekçeler

Madde 6

Türkiye Büyük Millet Meclisine veya yetkili makamlara verilen veya gönderilen dilekçelerden;

- a) Belli bir konuyu ihtiva etmeyenler,
- b) Yargı mercilerinin görevine giren konularla ilgili olanlar,
- c) 4 üncü maddede gösterilen şartlardan herhangi birini taşımayanlar,

İncelenemezler.

Dilekçenin incelenmesi ve sonucunun bildirilmesi:

Madde 7 – (Değişik: 2/1/2003-4778/27 md.)

Türk vatandaşlarının ve Türkiye’de ikamet eden yabancıların kendileri ve kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri konusunda yetkili makamlara yaptıkları başvuruların sonucu veya yapılmakta olan işlemin safahatı hakkında dilekçe sahiplerine en geç otuz gün içinde gerekçeli olarak cevap verilir. İşlem safahatının duyurulması halinde alınan sonuç ayrıca bildirilir.

Türkiye Büyük Millet Meclisine yapılan başvuruların incelenmesi:

Madde 8 – (Değişik: 2/1/2003-4778/28 md.)

Türkiye Büyük Millet Meclisine gönderilen dilekçelerin, Dilekçe Komisyonunda incelenmesi ve karara bağlanması altmış gün içinde sonuçlandırılır. İlgili kamu kurum veya kuruluşları Türkiye Büyük Millet Meclisi Dilekçe Komisyonunca gönderilen dilekçeleri otuz gün içinde cevaplandırır. İnceleme ve karara bağlamanın esas ve usulleri Türkiye Büyük Millet Meclisi İÇTüzüğünde gösterilir.

(Ek fıkra: 1/12/2011-6253/41 md.) Dilekçe Komisyonu, görevleri ile ilgili olarak, kamu kurum ve kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile özel kuruluşlardan her türlü bilgi ve belgeyi almak, ilgilileri çağırıp bilgi almak, idari denetimin yapılmasını istemek, bilirkişi görevlendirmek ve yerinde inceleme yapmak yetkisine sahiptir. Bu yetkinin kullanılması durumunda kamu kurum ve kuruluşları ile kamu personeli, talep edilen bilgi ve belgeyi vermek, idari denetimi yapmak ve yerinde inceleme için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür.

Türk Ceza Kanunu

Dilekçe Hakkının Kullanılmasının Engellenmesi

Madde 121

“Kişinin belli bir hakkı kullanmak için, yetkili kamu makamlarına verdiği dilekçenin, hukuki bir neden olmaksızın, kabul edilmemesi halinde, fail hakkında altı aya kadar hapis cezasına hükmolünür.”

Bilgi Edinme Hakkı Kanunu

İkinci Bölüm

Bilgi Edinme Hakkı ve Bilgi Verme Yükümlülüğü

Bilgi edinme hakkı

Madde 4

Herkes bilgi edinme hakkına sahiptir.

Türkiye'de ikamet eden yabancılar ile Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı tüzel kişiler, isteyecekleri bilgi kendileriyle veya faaliyet alanlarıyla ilgili olmak kaydıyla ve karşılıklılık ilkesi çerçevesinde, bu Kanun hükümlerinden yararlanırlar.

Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerden doğan hak ve yükümlülükleri saklıdır.

Bilgi verme yükümlülüğü

Madde 5

Kurum ve kuruluşlar, bu Kanunda yer alan istisnalar dışındaki her türlü bilgi veya belgeyi başvuranların yararlanmasına sunmak ve bilgi edinme başvurularını etkin, süratli ve doğru sonuçlandırmak üzere, gerekli idarî ve teknik tedbirleri almakla yükümlüdürler.

Bu Kanun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren diğer kanunların bu Kanuna aykırı hükümleri uygulanmaz.

Üçüncü Bölüm

Bilgi Edinme Başvurusu

Başvuru usulü

Madde 6

Bilgi edinme başvurusu, başvuru sahibinin adı ve soyadı, imzası, oturma yeri veya iş adresini, başvuru sahibi tüzel kişi ise tüzel kişinin unvanı ve adresi ile yetkili kişinin imzasını ve yetki belgesini içeren dilekçe ile istenen bilgi veya belgenin bulunduğu kurum veya kuruluşa yapılır. Bu başvuru, kişinin kimliğinin ve imzasının veya yazının kimden neşet ettiğinin tespitine yarayacak başka bilgilerin yasal olarak belirlenebilir olması kaydıyla elektronik ortamda veya diğer iletişim araçlarıyla da yapılabilir.

Dilekçede, istenen bilgi veya belgeler açıkça belirtilir.

İstenecek bilgi veya belgenin niteliği

Madde 7

Bilgi edinme başvurusu, başvuru kurum ve kuruluşların ellerinde bulunan veya görevleri gereği bulunması gereken bilgi veya belgelere ilişkin olmalıdır.

Kurum ve kuruluşlar, ayrı veya özel bir çalışma, araştırma, inceleme ya da analiz neticesinde oluşturulabilecek türden bir bilgi veya belge için yapılacak başvurulara olumsuz cevap verebilirler.

İstenen bilgi veya belge, başvuru kurum ve kuruluştan başka bir yerde bulunuyorsa, başvuru dilekçesi bu kurum ve kuruluşa gönderilir ve durum ilgiliye yazılı olarak bildirilir.

Yayımlanmış veya kamuya açıklanmış bilgi veya belgeler

Madde 8

Kurum ve kuruluşlarca yayımlanmış veya yayın, broşür, ilân ve benzeri yollarla kamuya açıklanmış bilgi veya belgeler, bilgi edinme başvurularına konu olamaz. Ancak, yayımlanmış veya kamuya açıklanmış bilgi veya belgelerin ne şekilde, ne zaman ve nerede yayımlandığı veya açıklandığı başvurulara bildirilir.

Gizli bilgileri ayırarak bilgi veya belge verme

Madde 9

İstenen bilgi veya belgelerde, gizlilik dereceli veya açıklanması yasaklanan bilgiler ile açıklanabilir nitelikte olanlar birlikte bulunuyor ve bunlar birbirlerinden ayrılabilirse, söz konusu bilgi veya belge, gizlilik dereceli veya açıklanması yasaklanan bilgiler çıkarıldıktan sonra başvuranın bilgisine sunulur. Ayırma gerekçesi başvurulara yazılı olarak bildirilir.

Bilgi veya belgeye erişim

Madde 10

Kurum ve kuruluşlar, başvuru sahibine istenen belgenin onaylı bir kopyasını verirler.

Bilgi veya belgenin niteliği gereği kopyasının verilmesinin mümkün olmadığı veya kopya çıkarılmasının aslına zarar vereceği hâllerde, kurum ve kuruluşlar ilgilinin;

a) Yazılı veya basılı belgeler için, söz konusu belgenin aslını incelemesi ve not alabilmesini,

b) Ses kaydı şeklindeki bilgi veya belgelerde bunları dinleyebilmesini,

c) Görüntü kaydı şeklindeki bilgi veya belgelerde bunları izleyebilmesini,

Sağlarlar.

Bilgi veya belgenin yukarıda belirtilenlerden farklı bir şekilde elde edilmesi mümkün ise, belgeye zarar vermemek koşuluyla bu olanak sağlanır.

Başvurunun yapıldığı kurum ve kuruluş, erişimine olanak sağladığı bilgi veya belgeler için başvuru sahibinden erişimin gerektirdiği maliyet tutarı kadar bir ücreti bütçeye gelir kaydedilmek üzere tahsil edebilir.

Bilgi veya belgeye erişim süreleri

Madde 11

Kurum ve kuruluşlar, başvuru üzerine istenen bilgi veya belgeye erişimi on beş iş günü içinde sağlarlar. Ancak istenen bilgi veya belgenin, başvurulmuş kurum ve kuruluş içindeki başka bir birimden sağlanması; başvuru ile ilgili olarak bir başka kurum ve kuruluşun görüşünün alınmasının gerekmesi veya başvuru içeriğinin birden fazla kurum ve kuruluşu ilgilendirmesi durumlarında bilgi veya belgeye erişim otuz iş günü içinde sağlanır. Bu durumda, sürenin uzatılması ve bunun gerekçesi başvuru sahibine yazılı olarak ve on beş iş günlük sürenin bitiminden önce bildirilir.

10 uncu maddede belirtilen bilgi veya belgelere erişim için gereken maliyet tutarının idare tarafından başvuru sahibine bildirilmesiyle on beş iş günlük süre kesilir. Başvuru sahibi on beş iş günü içinde ücreti ödemezse talebinden vazgeçmiş sayılır.

Başvuruların cevaplandırılması

Madde 12

Kurum ve kuruluşlar, bilgi edinme başvurularıyla ilgili cevaplarını yazılı olarak veya elektronik ortamda başvuru sahibine bildirirler. Başvurunun reddedilmesi hâlinde bu kararın gerekçesi ve buna karşı başvuru yolları belirtilir.

İtiraz usulü

Madde 13

Bilgi edinme istemi (...) (1)reddedilen başvuru sahibi, yargı yoluna başvurmadan önce kararın tebliğinden itibaren on beş gün içinde Kurula itiraz edebilir. Kurul, bu konudaki kararını otuz iş günü içinde verir. Kurum ve kuruluşlar, Kurulun istediği her türlü bilgi veya belgeyi on beş iş günü içinde vermekle yükümlüdürler.

Kurula itiraz, başvuru sahibinin idarî yargıya başvurma süresini durdurur.

3.4 Adli Yardım ve Adalete Erişim

Hukuk Muhakemeleri Kanunu

Adli yardımdan yararlanacak kişiler

MADDE 334

(1) Kendisi ve ailesinin geçimini önemli ölçüde zor duruma düşürmeksizin, gereken yargılama veya takip giderlerini kısmen veya tamamen ödeme gücünden yoksun olan kimseler, iddia ve savunmalarında, geçici hukuki korunma taleplerinde ve icra takibinde, taleplerinin açıkça dayanaktan yoksun olmaması kaydıyla adli yardımdan yararlanabilirler.

(2) Kamuya yararlı dernek ve vakıflar, iddia ve savunmalarında haklı göründükleri ve mali açıdan zor duruma düşmeden gerekli giderleri kısmen veya tamamen ödeyemeyecek durumda oldukları takdirde adli yardımdan yararlanabilirler.

(3) Yabancıların adli yardımdan yararlanabilmeleri ayrıca karşılıklılık şartına bağlıdır.

Adli yardımın kapsamı

MADDE 335

(1) Adli yardım kararı, ilgiliye, aşağıdaki hususları sağlar:

a) Yapılacak tüm yargılama ve takip giderlerinden geçici olarak muafiyet.

b) Yargılama ve takip giderleri için teminat göstermekten muafiyet.

c) Dava ve icra takibi sırasında yapılması gereken tüm giderlerin Devlet tarafından avans olarak ödenmesi.

ç) Davanın avukat ile takibi gerekiyorsa, ücreti sonradan ödenmek üzere bir avukat temini.

(2) Mahkeme, talepte bulunanın, yukarıdaki bentlerde düzenlenen hususlardan bir kısmından yararlanmasına da karar verebilir.

(3) Adli yardım, hükmün kesinleşmesine kadar devam eder.

Adli yardım talebi

MADDE 336

(1) Adli yardım, asıl talep veya işin karara bağlanacağı mahkemeden; icra ve iflas takiplerinde ise takibin yapılacağı yerdeki icra mahkemesinden istenir.

(2) Talepte bulunan kişi, iddiasının özeti ile birlikte, iddiasını dayandıracığı delilleri ve yargılama giderlerini karşılayabilecek durumda olmadığını gösteren mali durumuna ilişkin belgeleri mahkemeye sunmak zorundadır.

(3) Kanun yollarına başvuru sırasında adli yardım talebi bölge adliye mahkemesine veya Yargıtaya yapılır.

(4) Adli yardım talebine ilişkin evrak, her türlü harç ve vergiden muaftır.

Adli yardım talebinin incelenmesi

MADDE 337

(1) Mahkeme, adli yardım talebi hakkında duruşma yapmaksızın karar verebilir.(Ek cümle: 11/4/2013-6459/ 23 md.) Ancak, talep hâlinde inceleme duruşmalı olarak yapılır. (Ek cümle: 11/4/2013-6459/ 23 md.) Adli yardım taleplerinin reddine ilişkin mahkeme kararlarında sunulan bilgi ve belgelerin kabul edilmeme sebebi açıkça belirtilir.

(2) (Değişik: 11/4/2013-6459/ 23 md.) Adli yardım talebinin reddine ilişkin kararlara karşı, tebliğinden itibaren bir hafta içinde kararı veren mahkemeye dilekçe vermek suretiyle itiraz edilebilir. Kararına itiraz edilen mahkeme, itirazı incelemesi için dosyayı o yerde adli yardım talebi yapılan hukuk mahkemesinin birden fazla dairesinin bulunması hâlinde, numara olarak kendisini izleyen daireye, son numaralı daire için birinci daireye, o yerde adli yardım talebi yapılan hukuk mahkemesinin tek dairesi bulunması hâlinde ise aynı işlere bakmakla görevli en yakın mahkemeye gönderir. İtiraz incelemesi neticesinde verilen karar kesindir. Adli yardım talebi reddedilirse, ödeme gücünde sonradan gerçekleşen ciddi bir azalmaya dayanılarak tekrar talepte bulunulabilir.

(3) Adli yardım, daha önce yapılan yargılama giderlerini kapsamaz.

Adli yardım kararının kaldırılması

MADDE 338

(1) Adli yardımdan yararlanan kişinin mali durumu hakkında kasten veya ağır kusuru sonucu yanlış bilgi verdiği ortaya çıkar veya sonradan mali durumunun yeteri derecede iyileştiği anlaşılırsa adli yardım kararı kaldırılır.

Adli yardımla ertelenen yargılama giderlerinin tahsili

MADDE 339

(1) Adli yardım kararından dolayı ertelenen tüm yargılama giderleri ile Devletçe ödenen avanslar dava veya takip sonunda haksız çıkan kişiden tahsil olunur. Adli yardımdan yararlanan kişinin haksız çıkması hâlinde, uygun görülürse yargılama giderlerinin en çok bir yıl içinde aylık eşit taksitler hâlinde ödenmesine karar verilebilir.

(2) (Ek : 11/4/2013-6459/ 24 md.) Adli yardım kararından dolayı Devletçe ödenen veya muaf tutulan yargılama giderlerinin tahsilinin, adli yardımdan yararlananın mağduriyetine neden olacağı mahkemece açıkça anlaşılırsa, mahkeme, hükümde tamamen veya kısmen ödemedi muaf tutulmasına karar verebilir.

Adli yardım kararıyla atanan avukatın ücretinin ödenmesi

MADDE 340

(1) Adli yardımdan yararlanan kişi için mahkemenin talebi üzerine baro tarafından görevlendirilen avukatın ücreti, yargılama gideri olarak Hazine'den ödenir.

Avukatlık Kanunu

Adli Müzaharet

Adlî yardımın kapsamı (1)

Madde 176 – (Değişik : 2/5/2001 - 4667/84 md.)

Adlî yardım, avukatlık ücretlerini ve diğer yargılama giderlerini karşılama olanağı bulunmayanlara bu Kanunda yazılı avukatlık hizmetlerinin sağlanmasıdır.

Adlî yardım bürosu (2)

Madde 177 – (Değişik : 2/5/2001 - 4667/85 md.)

Adlî yardım hizmeti, baro merkezlerinde, baro yönetim kurullarınca avukatlar arasından oluşturulan adlî yardım bürosu tarafından yürütülür. Baro yönetim kurulu, ayrıca baro merkezi dışında avukat sayısı beşten çok olan her yargı çevresinde de bir avukatı adlî yardım bürosu temsilcisi olarak görevlendirebilir. Büro ve temsilciler, baro yönetim kurulunun gözetimi altında çalışırlar

Adlî yardım istemi (1)

Madde 178 – (Değişik: 2/5/2001 - 4667/86 md.)

Adlî yardım istemi, adlî yardım bürosuna veya temsilcilerine yapılır. İstek sahibi, isteminde haklı olduğunu gösterdiği delillerle kanıtlamak zorundadır.

Yardım isteminin reddi halinde, ilgilisi yazı veya sözle baro başkanına başvurabilir. Baro başkanının vereceği karar kesindir.

Adlî yardımın yapılışı (2)

Madde 179 – (Değişik: 2/5/2001 - 4667/87 md.)

Adlî yardım isteminin kabulü halinde; büro gerekli işlemleri yapmak üzere bir veya birkaç avukatı görevlendirir. Görevlendirilen avukat, görev yazısının kendine ulaşmasıyla, avukatlık hizmetlerini yerine getirmek yükümlülüğü altına girer.

Bu yükümlülük, ilgilinin gerekli belge ve bilgileri isteğe rağmen vermemesi veya vekâletname vermekten kaçınmasıyla sona erer.

Ayrıca görevlendirilen avukat da bu işi yapmaktan çekinmek isterse görevin kendisine bildirildiği tarihten itibaren on beş gün içinde o işin tarifede belirlenen ücretini baroya ödemek zorundadır.

Büro, görevlendirilen avukatın işi yürütmesiyle ilgili aşamaları izler.

Ceza Muhakemesi Kanunu

Müdafiin görevlendirilmesi

Madde 150 – (Değişik: 6/12/2006 – 5560/21 md.)

(1) Şüpheli veya sanıktan kendisine bir müdafii seçmesi istenir. Şüpheli veya sanık, müdafii seçebilecek durumda olmadığını beyan ederse, istemi halinde bir müdafii görevlendirilir.

(2) Müdafii bulunmayan şüpheli veya sanık; çocuk, kendisini savunamayacak derecede malul veya sağır ve dilsiz ise, istemi aranmaksızın bir müdafii görevlendirilir.

(3) Alt sınırı beş yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçlardan dolayı yapılan soruşturma ve kovuşturmada ikinci fıkra hükmü uygulanır.

(4) Zorunlu müdafilikle ilgili diğer hususlar, Türkiye Barolar Birliğinin görüşü alınarak çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.

3.5 Topluluk Davası ve Adalet Erişim

Hukuk Muhakemeleri Kanunu

Topluluk davası

MADDE 113

(1) Dernekler ve diğer tüzel kişiler, statüleri çerçevesinde, üyelerinin veya mensuplarının yahut temsil ettikleri kesimin menfaatlerini korumak için, kendi adlarına, ilgililerin haklarının tespiti veya hukuka aykırı durumun giderilmesi yahut ilgililerin gelecekteki haklarının ihlal edilmesinin önüne geçilmesi için dava açabilir.

6256 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu

Kuruluşların faaliyetleri

MADDE 26

(1) Kuruluşlar, tüzüklerinde yer alan konularda serbestçe faaliyette bulunur.

(2) Kuruluşlar, çalışma hayatından, mevzuattan, örf ve adetten doğan uyuşmazlıklarda işçi ve işverenleri temsilen; sendikalar, yazılı başvuruları üzerine iş sözleşmesinden ve çalışma ilişkisinden doğan hakları ile sosyal güvenlik haklarında üyelerini ve mirasçılarını temsilen dava açmak ve bu nedenle açılmış davada davayı takip yetkisine sahiptir. Yargılama sürecinde üyeliğin sona ermesi üyenin yazılı onay vermesi kaydıyla bu yetkiyi etkilemez.

3.6 Erişilebilirlik ve Adalete Erişim

Yukarıda 3.2 Adil Yargılanma ve Adalete Erişim Başlığı altında sayılan hükümler aynı zaman da erişilebilirlik başlığı altında da yer alabilir mahiyettedir. Bu nedenle tekrar aynı hükümlere değinmeksizin erişilebilirlik ve adalete erişimle ilgili diğer ulusal mevzuat hükümlerine değinilecektir.

Engelliler Hakkında Kanun

Amaç

Madde 1- (Değişik:6/2/2014-6518/62 md.)

Bu Kanunun amacı; engellilerin temel hak ve özgürlüklerden faydalanmasını teşvik ve temin ederek ve doğuştan sahip oldukları onura saygıyı güçlendirerek toplumsal hayata diğer bireylerle eşit koşullarda tam ve etkin katılımlarının sağlanması ve engelliliği önleyici tedbirlerin alınması için gerekli düzenlemelerin yapılmasını sağlamaktır.

Kapsam

Madde 2

Bu Kanun engellileri, ailelerini, engellilere yönelik hizmet veren kurum ve kuruluşlar ile diğer ilgilileri kapsar.

Tanımlar

Madde 3- (Değişik:6/2/2014-6518/63 md.)

Bu Kanunun uygulanmasında;

a) Doğrudan ayrımcılık: Engelliliğe dayalı ayrımcılık temeline dayanan ve engellinin hak ve özgürlüklerden karşılaştırılabilir durumdakilere kıyasla eşit şekilde yararlanmasını engelleyen, kısıtlayan veya zorlaştıran her türlü farklı muameleyi,

b) Dolaylı ayrımcılık: Görünüşte ayrımcı olmayan her türlü eylem, işlem ve uygulamalar sonucunda engelliliğe dayalı ayrımcılık temeliyle bağlantılı olarak, engellinin hak ve özgürlüklerden yararlanması bakımından nesnel olarak haklılaştırılmayan dezavantajlı bir konuma sokulmasını,

c) Engelli: Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen bireyi,

d) Engelliliğe dayalı ayrımcılık: Siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya başka herhangi bir alanda insan hak ve temel özgürlüklerinin tam ve diğerleri ile eşit koşullar altında kullanılması veya bunlardan yararlanılması önünde engelliliğe dayalı olarak gerçekleştirilen her türlü ayırım, dışlama veya kısıtlamayı,

e) Engellilik durumu: Bireyin engelliliğini ve engellilikten kaynaklanan özel gereksinimlerini, uluslararası yöntemleri temel alarak belirleyen derecelendirmeler, sınıflandırmalar ve tanılamaları,

f) Erişilebilirlik: Binaların, açık alanların, ulaşım ve bilgilendirme hizmetleri ile bilgi ve iletişim teknolojisinin, engelliler tarafından güvenli ve bağımsız olarak ulaşılabilir ve kullanılabilir olmasını,

g) Erişilebilirlik standartları: Türk Standardları Enstitüsünün erişilebilirlikle ilgili yayımladığı standartları,

h) Rehabilitasyon: Engellinin bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılayabilmesini ve yaşamını bağımsız bir şekilde sürdürebilmesini sağlamayı amaçlayan fiziksel, sosyal, zihinsel ve mesleki beceriler kazandırmaya yönelik hizmetleri,

i) Korumalı işyeri: İş gücü piyasasına kazandırılmaları güç olan zihinsel veya ruhsal engellilere mesleki rehabilitasyon sağlamak ve istihdam oluşturmak amacıyla Devlet tarafından teknik ve mali yönden desteklenen ve çalışma ortamı özel olarak düzenlenen işyerini,

j) Makul düzenleme: Engellilerin insan haklarını ve temel özgürlüklerini tam ve diğer bireylerle eşit şekilde kullanmasını veya bunlardan yararlanmasını sağlamak üzere belirli bir durumda ihtiyaç duyulan, ölçsüz veya aşırı bir yük getirmeyen, gerekli ve uygun değişiklik ve tedbirleri,

k) Rehabilitasyon: Herhangi bir nedenle oluşan engelin etkilerini mümkün olan en az düzeye indirmeyi ve engellinin hayatını bağımsız bir şekilde sürdürebilmesini sağlamayı amaçlayan fiziksel, sosyal, zihinsel ve mesleki beceriler geliştirmeye yönelik hizmetleri,

l) Umuma açık hizmet veren yapı: Kamu hizmeti için kullanılan resmî binalar, ibadet yerleri, özel eğitim ve özel sağlık tesisleri; sinema, tiyatro, opera, müze, kütüphane, konferans salonu gibi kültürel binalar ile gazino, düğün salonu gibi eğlence yapıları; otel, özel yurt, iş hanı, büro, pasaj, arşı gibi ticari yapılar; spor tesisleri, genel otopark ve buna benzer umuma ait binaları,

ifade eder.

Genel esaslar

Madde 4- (Değişik:6/2/2014-6518/64 md.)

Bu Kanun kapsamında bulunan hizmetlerin yerine getirilmesinde;

a) Engellilerin insan onur ve haysiyetinin dokunulmazlığı temelinde, kendi seçimlerini yapma özgürlüğünü ve bağımsızlığını kapsayacak şekilde bireysel özerkliğine saygı gösterilmesi esastır.

b) Engelliliğe dayalı ayrımcılık yapılamaz, ayrımcılıkla mücadele engellilere yönelik politikaların temel esasıdır.

c) Engellilerin tüm hak ve hizmetlerden yararlanması için fırsat eşitliğinin sağlanması esastır.

d) Engellilerin bağımsız yaşayabilmeleri ve topluma tam ve etkin katılımları için erişilebilirliğin sağlanması esastır.

e) Engellilerin ve engelliliğin her tür istismarının önlenmesi esastır.

f) Engellilere yönelik hizmetlerin sunumunda aile bütünlüğünün korunması esastır.

g) Engeli olan çocuklara yönelik hizmetlerde çocuğun üstün yararının gözetilmesi esastır.

h) Engeli olan kadın ve kız çocuklarının çok yönlü ayrımcılığa maruz kalmaları önlenerek hak ve özgürlüklerden yararlanmalarının sağlanması esastır.

i) Engellilere yönelik politika oluşturma, karar alma ve hizmet sunumu süreçlerinde engellilerin, ailelerinin ve engellileri temsil eden sivil toplum kuruluşlarının katılımının sağlanması esastır.

j) Engellilere yönelik mevzuat düzenlemelerinde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının görüşü alınır.

Ayrımcılık

Madde 4/A- (Ek: 6/2/2014-6518/65 md.)

Doğrudan ve dolaylı ayrımcılık dâhil olmak üzere engelliliğe dayalı her türlü ayrımcılık yasaktır.

Eşitliği sağlamak ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak üzere engellilere yönelik makul düzenlemelerin yapılması için gerekli tedbirler alınır.

Engellilerin hak ve özgürlüklerden tam ve eşit olarak yararlanmasını sağlamaya yönelik alınacak özel tedbirler ayrımcılık olarak değerlendirilemez.

Topluma dâhil olma

Madde 4/B- (Ek: 6/2/2014-6518/66 md.)

Engellilerin toplumdaki tecrit edilmeleri ve ayrı tutulmaları önlenir.

Engellilerin diğer bireylerle eşit koşullarda bağımsız olarak toplum içinde yaşamaları esas olup, özel bir yaşama düzenine zorlanamazlar.

Engellilerin topluma dâhil olmaları ve toplum içinde yaşamaları amacıyla bireysel destek hizmetleri de dâhil olmak üzere ihtiyaç duydukları toplum temelli destek hizmetlerine erişimleri sağlanır.

İkinci Bölüm

Engellilik Durumu, Destek ve Bakım, Habilitasyon ve Rehabilitasyon, İstihdam, Eğitim ve Öğretim, Erişilebilirlik

Engellilik durumu

Madde 5- (Değişik:6/2/2014-6518/67 md.)

Bireyin engelliliğini ve engellilikten kaynaklanan özel ihtiyaçlarını belirleyen derecelendirmeler, sınıflandırmalar ve tanılamalarda uluslararası temel yöntemler esas alınır. Engellilik durumunun tespit ve uygulama esasları, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığının görüşleri alınarak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Maliye Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığınca müştereken çıkarılan yönetmelikle belirlenir.

Destek ve bakım

Madde 6- (Değişik:6/2/2014-6518/68 md.)

Engellilerin öncelikle buldukları ortamda bağımsız yaşayabilmeleri için durumlarına uygun olarak gerekli psikososyal destek ve bakım hizmetleri sunulur. Destek ve bakım hizmetlerinin sunumunda kişinin biyolojik, fiziksel, psikolojik, sosyal, kültürel ve manevi ihtiyaçları ailesi de gözetilerek dikkate alınır. Destek ve bakım hizmetlerinin standardizasyonu, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için gerekli olan çalışmalar Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığınca yürütülür.

Erişilebilirlik

Madde 7- (Değişik:6/2/2014-6518/69 md.)

Yapılı çevrede engellilerin erişilebilirliğinin sağlanması için planlama, tasarım, inşaat, imalat, ruhsatlandırma ve denetleme süreçlerinde erişilebilirlik standartlarına uygunluk sağlanır.

Özel ve kamu toplu taşıma sistemleri ile sürücü koltuğu hariç dokuz veya daha fazla koltuğu bulunan özel ve kamu toplu taşıma araçlarının engellilerin erişilebilirliğine uygun olması zorunludur.

Bilgilendirme hizmetleri ile bilgi ve iletişim teknolojisinin engelliler için erişilebilir olması sağlanır.

Ceza Muhakemesi Kanununa Göre Tercüman Listelerinin Düzenlenmesi Hakkında Yönetmelik

Birinci Bölüm

Amaç, Kapsam, Dayanak ve Tanımlar

Amaç ve kapsam

Madde 1

(1) Bu Yönetmeliğin amacı, ceza muhakemesinde;

a) Soruşturma veya kovuşturma evresinde meramını anlatabilecek ölçüde Türkçe bilmeyen ya da engelli olan mağdur, tanık, şüpheli veya sanığın iddia veya savunmaya ilişkin beyanlarının,

b) Kovuşturma evresinde iddianamenin okunması ve esas hakkındaki mütalaanın verilmesi üzerine sanığın kendisini daha iyi ifade edebileceğini beyan ettiği başka bir dilde yapacağı sözlü savunmasının, Türkçeye çevrilmesi için oluşturulacak tercüman listelerine ilişkin usul ve esasları düzenlemektir.

(2) Bu Yönetmelik; il adli yargı ilk derece mahkemesi adalet komisyonları tarafından tercüman listelerinin düzenlenmesi, güncellenmesi, tercüman olarak başvurabilecek olanların uzman oldukları dillerin belirlenmesi ve nitelikleri, başvuru şekli, başvuruların değerlendirilmesi, kabulü ve listeden çıkarılma usul ve esasları ile tercümanlarca uyulması gereken ilkeleri kapsar.

Dayanak

Madde 2

(1) Bu Yönetmelik; 4/12/2004 tarihli ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun 202 nci maddesine dayanılarak hazırlanmıştır.

Tanımlar ve kısaltmalar

Madde 3

(1) Bu Yönetmelikte geçen;

a) Bakanlık: Adalet Bakanlığını,

b) İşaret dili: Duygu, düşünce istek ve ihtiyaçların ifade edilmesi amacıyla el ve vücut hareketleriyle, mimikler kullanılarak oluşturulan görsel dili,

c) Kanun: 4/12/2004 tarihli ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununu,

ç) Komisyon: İl adli yargı ilk derece mahkemesi adalet komisyonunu,

d) Liste: İl adli yargı ilk derece mahkemesi adalet komisyonu tarafından her yıl için oluşturulan tercüman listesini,

e) Tercüman: Soruşturma ve kovuşturma evresinde mağdur, şüpheli, sanık ve tanığın beyanlarını başka bir dilden veya işaret diliyle Türkçeye çeviren gerçek kişiyi,

f) UYAP: Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemini,

g) Yıl: Takvim yılını,

ifade eder.

İkinci Bölüm

Genel Hükümler

Tercüman ihtiyacının belirlenmesi

Madde 4

(1) Komisyonlar, her yıl en geç 15 Eylül tarihine kadar, yargı çevresindeki il ve ilçe Cumhuriyet başsavcılıklarından ve ceza mahkemelerinden hangi diller ve işaret dilinde tercümana ihtiyaç olduğunun 30 Eylül tarihine kadar bildirilmesini ister.

(2) Komisyonlar, gelen bilgilerden ve başvurulardan yararlanmak suretiyle hangi dil veya diller ile işaret dilinde tercüman ihtiyacı olduğunu belirler.

İlân

Madde 5

(1) Komisyonlar, tercüman olarak görev yapmak isteyenlerin komisyon başkanlığına müracaat etmelerini 15 Ekim tarihine kadar ilân eder. Bu hususu il ve ilçelerdeki gerekli görülen kamu kurum ve kuruluşlarıyla, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarına yazıyla bildirir.

(2) İlân, duyuru metninin il adlı yargı ilk derece mahkemesi adalet komisyonu ve yargı çevresindeki adliyelerin divanhanesine asılması, mahallî bir gazetede ve elektronik ortamda yayımlanması suretiyle yerine getirilir. Bu konuda gerekirse diğer mutad vasıtalar da kullanılabilir.

(3) İlânda, listeye kabul edilenlerin yemin için hazır bulunmaları gereken tarih ya da tarihler de gösterilir.

Yemin ve etik ilkeler

Madde 10

(1) Listeye ilk defa kabul edilenler ile listeden kendi isteği ile çıkarılıp yeniden kabul edilenlere komisyonca daha önce belirlenen ve ilân edilen gün veya günlerde Kanunun 64 üncü maddesinin beşinci fıkrası uyarınca yemin ettirilir.

(2) Tercümanlar görevlerini yaparken aşağıdaki etik ilkelere uygun davranmak zorundadırlar.

- a) Bağımsızlık,
- b) Tarafsızlık,
- c) Dürüst davranma ve doğruyu söyleme,
- ç) Görevini bizzat yerine getirme,
- d) Sır saklama,
- e) Temel yargılama ilkelerine uygun davranma.

Tercüman giderleri

Madde 12

(1) Türkçe bilmeyen ya da engelli olan şüpheli, sanık, mağdur veya tanık için görevlendirilen tercümanın giderleri, yargılama gideri sayılmaz ve bu giderler Devlet Hazinesince karşılanır.

(2) Komisyonlarca oluşturulan listelerden Kanunun 202 nci maddesinin dördüncü fıkrası kapsamında sanık tarafından seçilen tercümanın giderleri Devlet Hazinesince karşılanmaz. Bu durumda, mahkeme tercüman gideri ile vezneye yatırılması gereken süreyi belirler.

Yargılamanın sürüncemede bırakılması

Madde 13

(1) Kanunun 202 nci maddesinin dördüncü fıkrası uyarınca, tercüman hizmetinden yararlanma hakkı, yargılamanın sürüncemede bırakılması amacına yönelik olarak kötüye kullanılamaz.

Listeden çıkarılma sebepleri

Madde 14

(1) Listede yer alan tercümanların;

a) Listeye kabul şartlarını sonradan kaybetmesi,

b) Kanunî bir sebep olmaksızın tercümanlık yapmaktan kaçınması,

c) Listeden çıkarılmayı talep etmesi,

ç) 10 uncu maddenin ikinci fıkrasında belirtilen etik ilkeleriyle bağdaşmayan tutum ve davranışlarda bulunması,

d) 6 ncı maddenin birinci fıkrasının (d) bendinde yer alan suçlardan hüküm giymesi veya hakkında hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilmiş olması, durumunda adı listeden çıkarılır.

(2) 6 ncı maddenin birinci fıkrasının (d) bendinde yer alan suçlardan hakkında kamu davası açılan kişinin ismi listede askıya alınır. Dava sonucu beraat edilmesi durumunda askıya alma işlemi kaldırılır.

Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun

Hapis cezalarının infazında gözetilecek ilkeler (1)

Madde 6

(1) Hapis cezalarının infaz rejimi, aşağıda gösterilen temel ilkelere dayalı olarak düzenlenir:

...

(b) Ceza infaz kurumlarında hükümlülerin düzenli bir yaşam sürdürmeleri sağlanır. Hürriyeti bağlayıcı cezanın zorunlu kıldığı hürriyetten yoksunluk, insan onuruna saygının korunmasını sağlayan maddî ve manevî koşullar altında çektirilir. Hükümlülerin, Anayasada yer alan diğer hakları, infazın temel amaçları saklı kalmak üzere, bu Kanunda öngörülen kurallar uyarınca kısıtlanabilir

(f) Ceza infaz kurumlarında hükümlülerin yaşam hakları ile beden ve ruh bütünlüklerini korumak üzere her türlü koruyucu tedbirin alınması zorunludur.

Hapis cezasının infazının hastalık nedeni ile ertelenmesi

Madde 16

(1) Akıl hastalığına tutulan hükümlünün cezasının infazı geriye bırakılır ve hükümlü, iyileşinceye kadar Türk Ceza Kanununun 57 nci maddesinde belirtilen sağlık kurumunda koruma ve tedavi altına alınır. Sağlık kurumunda geçen süreler cezaevinde geçmiş sayılır.

(6) (Ek: 24/1/2013-6411/3 md.) Maruz kaldığı ağır bir hastalık veya engellilik nedeniyle ceza infaz kurumu koşullarında hayatını yalnız idame ettiremeyen ve toplum güvenliği bakımından ağır ve

somut tehlike oluşturmayaacağı değerlendirilen mahkûmun cezasının infazı üçüncü fıkrada belirlenen usule göre iyileşinceye kadar geri bırakılabilir.

Hükümlüler ile Yakınları ve İlgililerin Bilgilendirilmesi

Madde 22

(1) Hükümlülere, kuruma alındıklarında uygulanacak iyileştirme çalışmaları, disiplin suçları ve cezaları, bilgi edinme ve şikâyet yolları, hak ve sorumlulukları gibi konular ile kurumdaki yaşam biçimine uyum sağlamaları için gereken bilgiler, kurum yöneticileri tarafından sözlü olarak anlatılır ve yazılı olarak tebliğ olunur. İnfaz sonrası koruma ve yardım konusunda ayrıca bilgi verilir. Türkçe bilmeyen yabancı uyruklu hükümlülere kendi dilinde, mümkün olmadığında İngilizce, Fransızca veya Almanca olarak bildirilir. Duyuma ve konuşma engellilere işaret diliyle anlatılır. Görme engellilere ise kendi alfabeleri ile yazılmış kitapçık verilir.

5369 Sayılı Evrensel Hizmet Kanunu

İlkeler

Madde 3- Evrensel hizmetin sağlanmasında ve bu hususta yapılacak düzenlemelerde aşağıdaki ilkeler göz önüne alınır:

- a) Evrensel hizmetten, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşayan herkes, bölge ve yaşadığı yer ayrımı gözetilmeksizin yararlanır.
- b) Evrensel hizmet, fert başına gayrisafi yurt içi hasıla tutarı da göz önünde bulundurularak karşılanabilir ve makul fiyat seviyesinde sunulur.
- c) Düşük gelirliler, engelliler ve sosyal desteğe ihtiyacı olan grupların da evrensel hizmetten yararlanabilmesi için uygun fiyatlandırma ve teknoloji seçeneklerinin uygulanabilmesine yönelik tedbirler alınır.
- d) Evrensel hizmet, önceden belirlenmiş hizmet kalitesi standartlarında sunulur.
- e) Evrensel hizmetin sunulmasında ve ulaştırılmasında devamlılık esastır.

HAK İHLALLERİ DURUMUNDA İÇ HUKUKTA BAŞVURULACAK MEKANİZMALAR

1.Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru

6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu Ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun uyarınca 23 Eylül 2012 tarihinden sonra kesinleşen nihai işlem ve kararlar için hak ihlali iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapılabilmektedir.6216 sayılı yasadaki bu hakkı düzenleyen hükümler şu şekildedir:

Bireysel başvuru hakkı

MADDE 45- (1) Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir.

(2) İhlale neden olduğu ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal için kanunda öngörölmüş idari ve yargısal başvuru yollarının tamamının bireysel başvuru yapılmadan önce tüketilmiş olması gerekir.

(3) Yasama işlemleri ile düzenleyici idari işlemler aleyhine doğrudan bireysel başvuru yapılamayacağı gibi Anayasa Mahkemesi kararları ile Anayasanın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemler de bireysel başvurunun konusu olamaz.

Bireysel başvuru hakkına sahip olanlar

MADDE 46-(1) Bireysel başvuru ancak ihlale yol açtığı ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal nedeniyle güncel ve kişisel bir hakkı doğrudan etkilenenler tarafından yapılabilir.

(2) Kamu tüzel kişileri bireysel başvuru yapamaz. Özel hukuk tüzel kişileri sadece tüzel kişiliğe ait haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle bireysel başvuruda bulunabilir.

(3) Yalnızca Türk vatandaşlarına tanınan haklarla ilgili olarak yabancılar bireysel başvuru yapamaz.

Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapılırken dikkat edilmesi gereken husus ihlal edildiğini iddia ettiğimiz hakkın hem Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda hem de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde güvence altına alınan haklardan biri olmasıdır. Bu bağlamda adalete erişim hakkı adil yargılanma hakkı kapsamında hem Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi madde 6'da hem de Türkiye Cumhuriyeti Anayasası madde 36 'da güvence altına alınmış, ihlali durumunda bireysel başvuruya konu edilebilecek haklardandır.

2.Kamu Denetçiliği Kurumuna Başvuru

Kamu Denetçiliği Kurumu 6328 sayılı yasa ile 2012 yılında kurulmuş bir şikayet mekanizmasıdır. Amacı kuruluş kanunu madde 1'de " idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve önerilerde bulunmak" olarak belirlenmiştir.

Başvuru usulüne ilişkin hüküm şu şekildedir:

Başvuru ve usulü

MADDE 17- (1) Kuruma, gerçek ve tüzel kişiler başvurabilirler. Başvuru sahibinin talebi üzerine başvuru gizli tutulur.

(2) Başvuru; başvuru sahibinin adı ve soyadı, imzası, yerleşim yeri veya iş adresini ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları için vatandaşlık kimlik numarasını, yabancılar için pasaport numarasını, başvuru sahibi tüzel kişi ise tüzel kişinin unvanı ve yerleşim yeri ile yetkili kişinin imzasını, varsa, merkezi tüzel kişilik numarasını ve yetki belgesini içeren Türkçe dilekçe ile yapılır. Bu başvuru, yönetmelikte belirlenen şartlara uyulmak kaydıyla elektronik ortamda veya diğer iletişim araçlarıyla da yapılabilir.

(3) Yapılan başvurulardan;

a) Belli bir konuyu içermeyenler,

b) Yargı organlarında görülmekte olan veya yargı organlarıncaya karara bağlanmış uyuşmazlıklara ilişkin olanlar,

c) İkinci fıkrada belirtilen şartları taşımayanlar,

ç) Sebepleri, konusu ve tarafları aynı olanlar ile daha önce sonuçlandırılanlar,

incelenmez.

(4) Kuruma başvuruda bulunulabilmesi için, 6/1/1982 tarihli ve 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununda öngörülen idari başvuru yolları ile özel kanunlarda yer alan zorunlu idari başvuru yollarının tüketilmesi gereklidir. İdari başvuru yolları tüketilmeden yapılan başvurular ilgili kuruma gönderilir. Ancak Kurum, telafisi güç veya imkânsız zararların doğması ihtimali bulunan hâllerde, idari başvuru yolları tüketilmese dahi başvuruları kabul edebilir.

(5) Kuruma, illerde valilikler, ilçelerde kaymakamlıklar aracılığıyla da başvurulabilir.

(6) Başvurulardan herhangi bir ücret alınmaz.

(7) Kuruma, dördüncü fıkra uyarınca yapılacak başvuruya idare tarafından verilecek cevabın tebliği tarihinden, idare başvuruya altmış gün içinde cevap vermediği takdirde bu sürenin bitmesinden itibaren altı ay içinde başvurulabilir. Başvuru tarihi, dilekçenin Kuruma, valilik veya kaymakamlıklara verildiği, diğer hâllerde başvurunun Kuruma ulaştığı tarihtir.

(8) Dava açma süresi içinde yapılan başvuru, işlemeye başlamış olan dava açma süresini durdurur.

Kamu Denetçiliği Kurumu www.ombudsman.gov.tr adresinden online başvuru yapılabilinecek bir kurumdur, ayrıca kurum hukuken ergin sayılması da çocukların doğrudan başvurabileceği bir şikâyet mekanizmasıdır.

Bu kuruma başvuru dava açılmadan önce yapılmalıdır, şikâyet başvurusu yapıldığında dava açma süreleri duracaktır.

Kuruma başvuru ücretsizdir.

3. Türkiye İnsan Hakları Ve Eşitlik Kurumu

06.04.2016 tarihinde kabul edilen 6701 sayılı yasa ile kurulmuş olan Türkiye İnsan Hakları Ve Eşitlik Kurumu ayrımcılık ve hak ihlalleri için başvurulabilecek yaptırım gücü olan bir mekanizmadır. Kurumun kuruluş amacı 6701 sayılı yasanın Amaç başlıklı 1. maddesinde şu şekilde tanımlanmıştır:

“İnsan onurunu temel alarak insan haklarının korunması ve geliştirilmesi, kişilerin eşit muamele görme hakkının güvence altına alınması, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada ayrımcılığın önlenmesi ile bu ilkeler doğrultusunda faaliyet göstermek, işkence ve kötü muameleyle etkin mücadele etmek ve bu konuda ulusal önleme mekanizması görevini yerine getirmektir.”

6701 sayılı yasanın tanımlar başlıklı 2. Maddesi’nde “engelli” ve “makul düzenleme” tanımlarına yer verilmiştir:

Engelli: Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit şartlarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre şartlarından etkilenen birey

Makul düzenleme: Engellilerin hak ve özgürlüklerini tam ve diğer bireylerle eşit şekilde kullanmasını veya bunlardan yararlanmasını sağlamak üzere belirli bir durumda ihtiyaç duyulan, mali imkânlar nispetinde, ölçülü, gerekli ve uygun değişiklik ve tedbirler olarak tanımlanmıştır.

Kanunun Ayrımcılık Yasasının Kapsamı’nı düzenleyen 5.maddesi engellilerin adalete erişimle ilgili karşılaştıkları sorunları kapsayıcı niteliği itibarıyla önemlidir:

Ayrımcılık yasasının kapsamı

MADDE 5- (1) Eğitim ve öğretim, yargı, kolluk, sağlık, ulaşım, iletişim, sosyal güvenlik, sosyal hizmetler, sosyal yardım, spor, konaklama, kültür, turizm ve benzeri hizmetleri sunan kamu kurum ve

kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, gerçek kişiler ve özel hukuk tüzel kişileri, yürüttükleri faaliyetler bakımından bu hizmetlerden yararlanmakta olan veya yararlanmak üzere başvurmuş olan ya da bu hizmetler hakkında bilgi almak isteyen kişi aleyhine ayrımcılık yapamaz.

(2) Birinci fıkrada belirtilen hizmetlerin planlanması, sunulması ve denetlenmesinden sorumlu olan kişi ve kurumlar, farklı engelli grupların ihtiyaçlarını dikkate almakla ve makul düzenlemelerin yapılmasını sağlamakla yükümlüdür.

Kurumun başvuruya ilişkin hükümleri şu şekildedir:

Başvuru hakkı

MADDE 30 – (1) Eğitim ve öğretim, yargı, kolluk, sağlık, ulaşım, iletişim, sosyal güvenlik, sosyal hizmetler, sosyal yardım, spor, konaklama, kültür, turizm ve benzeri hizmetleri sunan kamu kurum ve kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, gerçek kişiler ve özel hukuk tüzel kişilerinin, yürüttükleri faaliyetler bakımından bu hizmetlerden yararlanmakta olan veya yararlanmak üzere başvurmuş olan ya da bu hizmetler hakkında bilgi almak isteyen her gerçek veya tüzel kişi, ayrımcılık yasağı ihlalinin zarar gördüğü iddiası ile Kuruma başvurma hakkına sahiptir.

(2) Başvuru hakkının etkin bir şekilde kullanılmasına hiçbir surette engel olunamaz.

Başvurunun konusu

MADDE 31 – (1) Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu kapsamında cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu, engellilik ve yaş temellerine dayalı ayrımcılık yasağı ihlalleri, başvurunun konusunu oluşturur.

Başvurulardan ücret alınmaması

MADDE 32 – (1) Ayrımcılık yasağı ihlalinin zarar gördüğü iddiasıyla Kuruma başvuran gerçek ve tüzel kişilerden herhangi bir ücret alınmaz.

Başvuru dili

MADDE 33 – (1) Başvuru Türkçe dilekçe ile yapılır. Ancak, başvuru kişinin kendisini daha iyi ifade edebildiği başka bir dildeki başvurusu, Kurumca haklı ve makul olduğunun tespiti halinde kabul edilebilir.

Başvurunun yapılacağı yerler

MADDE 34 – (1) Başvuru dilekçeleri Kuruma veya Kurumun gerekli gördüğü yerlerde açtığı bürolara elden verilebileceği gibi posta, elektronik posta veya faks yoluyla da gönderilebilir.

(2) Kurum tarafından oluşturulan elektronik sistem aracılığıyla da başvuru yapılabilir.

(3) Ayrıca, illerde valilikler veya ilçelerde kaymakamlıklar aracılığıyla da başvuru yapılabilir. Valilik veya kaymakamlıklar, başvuruyu tarih ve sayı vermek suretiyle kayıt altına aldıktan sonra varsa ekleriyle birlikte en geç üç iş günü içinde doğrudan Kuruma gönderir.

(4) Faks veya elektronik posta yoluyla yapılan başvurulara ait dilekçe asılları, on beş gün içinde Kuruma gönderilmedikçe başvuru geçerli sayılmaz. Kayıtlı elektronik posta yoluyla yapılan başvurularda bu şart aranmaz.

Başvurunun yapılış usulü

MADDE 35 – (1) Başvuru, Yönetmeliğin ekinde yer alan ve Kurumun resmi internet sitesinde yayımlanan Gerçek Kişiler İçin Başvuru Formu (EK-1) veya Tüzel Kişiler İçin Başvuru Formu (EK-2) doldurulmak suretiyle yapılır.

(2) Bu Yönetmelikte belirlenen zorunlu bilgi ve belgelerin bulunması koşuluyla form kullanılmadan da başvuru yapılabilir.

(3) Haklı bir nedenin bulunması hâlinde başvuru yapılan yerde formun doldurulmasına yardımcı olunmak suretiyle sözlü yapılan başvurular da kabul edilebilir.

(4) Başvurular okunaklı ve anlaşılır bir şekilde yazılır veya doldurulur.

(5) Varsa başvuru konusuna ilişkin bilgi ve belgeler de başvuruya eklenir.

(6) Kuruma yapılan başvurularda aşağıdaki hususlara yer verilir:

a) Başvurucu gerçek kişi ise;

1) Adı, soyadı ve imzası,

2) Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları için vatandaşlık kimlik numarası, yabancılar için pasaport numarası, uyruğu ve varsa kimlik numarası,

3) Tebligata esas yerleşim yeri veya iş adresi,

4) Aleyhine başvuru yapılan kamu kurum ve kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, gerçek kişiler ve özel hukuk tüzel kişileri, başvuru konusu ve talep,

5) İlgili tarafa başvuru tarihi ve ilgili tarafın cevap tarihi,

6) Varsa bildirim esas elektronik posta adresi, telefon ve faks numarası

eklenir.

b) Başvurucu tüzel kişi ise;

1) Unvanı,

2) Tebligata esas adresi, telefon numarası ve varsa elektronik tebligat adresi,

3) Yetkili kişinin adı, soyadı, unvanı, imzası ve varsa bildirim esas elektronik posta adresi, telefon ve faks numarası,

4) Aleyhine başvuru yapılan kamu kurum ve kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, gerçek kişiler ve özel hukuk tüzel kişileri, başvuru konusu ve talep,

5) İlgili taraf başvuru tarihi ve ilgili tarafın cevap tarihi,

6) Yetkili kişinin yetki belgesinin aslı veya onaylı örneği,

7) Varsa merkezi tüzel kişilik numarası

eklenir.

Elektronik ortamda başvuru

MADDE 36

(1) Elektronik ortamda yapılan başvurularda 35 inci maddede belirtilen şartların bulunması gerekir. Bu başvurularda imza şartı aranmaz; ancak Kurum elektronik ortamda güvenli elektronik imza kullanılarak başvuru yapılmasına karar verebilir.

(2) Başvuruya ilişkin belgeler elektronik başvuruya ek yapılır.

Başvurunun kanuni temsilci veya vekil aracılığıyla yapılması

MADDE 37

(1) Başvurular, kanunî temsilci veya vekil tarafından da yapılabilir. Kanunî temsilci veya vekil aracılığıyla yapılan başvurularda temsile veya vekâlete dair geçerli bir yetki belgesinin sunulması zorunludur.

(2) Başvurunun, başvurunun kanunî temsilci veya vekili tarafından yapılması durumunda kanunî temsilci veya vekilin;

a) Adı, soyadı ve imzası,

b) Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları için vatandaşlık kimlik numarası,

c) Yabancılar için pasaport numarası, uyuğu ve varsa kimlik numarası,

ç) Tebligata esas yerleşim yeri veya iş adresi,

d) Varsa bildirim esas elektronik posta adresi, telefon ve faks numarası,

başvurularda yer alır.

(3) Kanunî temsilci veya vekil aracılığıyla yapılan başvurularda tebligat bu kişilere yapılır.

Başvurunun kaydı ve tarihi

MADDE 38

(1) Kuruma yapılan veya ulaşılan başvurular, tarih ve sayı verilmek suretiyle kaydedilir ve elden teslim edilenler için alındı belgesi verilir.

(2) Başvuru tarihi;

a) Başvurunun Kuruma, bürolarına, valilik veya kaymakamlıklara verildiği,

b) Posta, elektronik posta veya faksın Kuruma ulaştığı,

c) Elektronik ortamda yapılan başvurunun Kurumun elektronik sistemine ulaştığı,

tarihtir.

Kanuna aykırı olduğu iddia edilen uygulamanın düzeltilmesinin ilgili taraftan talep edilmesi

MADDE 39 – (1) Başvurucu, Kuruma başvurmadan önce Kanuna aykırı olduğunu iddia ettiği uygulamanın düzeltilmesini ilgili taraftan talep eder.

(2) Talebin reddedilmesi veya otuz gün içerisinde cevap verilmemesi hâlinde Kuruma başvuru yapılabilir.

(3) Ancak Kurum, telafisi güç veya imkânsız zararların doğması ihtimali bulunan hâllerde, birinci ve ikinci fıkradaki şartları aramadan başvuruları kabul edebilir.

Başvuru konusu teşkil etmeyecek işlem ve kararlar

MADDE 40

(1) Yasama ve yargı yetkilerinin kullanılmasına ilişkin işlemler, Hâkimler ve Savcılar Kurulu kararları ile Anayasanın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemler başvurunun konusu olamaz.

4857 sayılı iş kanununun 5 inci maddesinin kapsamına giren ayrımcılık iddialarına ilişkin başvurular

MADDE 41

(1) 4857 sayılı İş Kanununun 5 inci maddesi kapsamına giren ayrımcılık iddialarına ilişkin başvurular, 4857 sayılı İş Kanunu ve ilgili mevzuatında belirlenen şikâyet usulleri izlendikten sonra herhangi bir yaptırım kararı alınmadığı hâllerde yapılabilir.

Başvurularda gizli tutulması gereken bilgiler

MADDE 42

(1) Kuruma yapılacak başvurularda, vesayet ya da koruma altında olanlar ve çocuklar ile talepleri üzerine mağdur ya da mağdurların kimlik bilgileri gizli tutulur.

Özgürlüğünden mahrum bırakılan ya da koruma altına alınan kişilerin ulusal önleme mekanizması kapsamındaki başvuruları

MADDE 43

(1) Özgürlüğünden mahrum bırakılan ya da koruma altına alınan kişilerin ulusal önleme mekanizması kapsamındaki başvuruları hakkında da bu bölüm hükümleri uygulanır.

Engellilerin başvuruları

MADDE 44 – (1) Kurum, engellilerin başvuru yapabilmesi için gerekli tedbirleri alır.

İşleme konulmayacak başvurular

MADDE 45

(1) Yasama ve yargı yetkilerinin kullanılmasına ilişkin işlemler, Hâkimler ve Savcılar Kurulu kararları ile Anayasanın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemlere ilişkin başvurular ile aşağıdaki başvurular işleme konulmaz:

- a) Kurumun görev alanı içerisine girmeyen başvurular,
- b) Hakkın kötüye kullanılması niteliğindeki başvurular,
- c) Dava konusu olmuş başvurular.

Dava açma süresinin durması

MADDE 46

(1) Dava açma süresi içinde Kuruma yapılan başvurular işlemeye başlamış olan dava açma süresini durdurur.

Kurumun şikâyet üzerine ihlal veya ayrımcılık olduğunu tespit ederek yaptırım uygulama gücünün olması, engelliler için başvuru yollarını kolaylaştırma yükümlülüğünü kuruluş kanununda düzenlemesi, on-line başvuru imkanının olması ve başvurunun ücretsiz olması kurumu önemli bir başvuru mekanizması olarak değerlendirmemizi sağlamaktadır.

MEVCUT MEVZUATA GÖRE ENGELLİLERİN ADALETE ERİŞİMİNDE KARŞILAŞTIKLARI HUKUKİ BARIYERLER

Adalet erişime ilişkin hak ihlallerinin tespiti için kullanılabileceğimiz temel göstergeler üzerinden mevcut yasaları ve uygulamaları inceleyecek olursak;

Gösterge 1: Bilgiye Erişim

En öncelikli sorun olarak engellilerin adalete erişim noktasında kendi yasal haklarını öğrenebilme imkanları kısıtlıdır. Hukuki bilgiye erişen engellilerin ise hukuk dilini anlayabilmeleri oldukça güçtür. Engellilere yönelik hukuki danışmanlık hizmeti verilmesini öngören herhangi bir yasal dayanak bulunmamaktadır. Baroların ve yerel yönetimlerin kendi inisiyatifleriyle sağladıkları hukuki destekler tüm ülkede yeknesak bir şekilde uygulanmamaktadır.

Özellikle pro bono hukuk hizmetlerinin verilmesine dair Avukatlık Kanunu'nda herhangi bir düzenlemenin olmaması dezavantajlı grupların tamamının adalete erişimini olumsuz yönde etkilemektedir.

Gösterge 2:Yargı Birimlerinin Erişilebilirliği

01.07.2005 tarih ve 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanunun tanımlar başlıklı 3. Maddesinin f bendinde "erişilebilirlik" :

"Binaların, açık alanların, ulaşım ve bilgilendirme hizmetleri ile bilgi ve iletişim teknolojisinin, engelliler tarafından güvenli ve bağımsız olarak ulaşılabilir ve kullanılabilir olması" şeklinde tanımlanmıştır.

Erişilebilirliğin etkinleştirilmesi için gerekli olan "makul düzenleme" nin gerçekleştirilmesi için de aynı maddenin j bendinde:

" Engellilerin insan haklarını ve temel özgürlüklerini tam ve diğer bireylerle eşit şekilde kullanmasını veya bunlardan yararlanmasını sağlamak üzere belirli bir durumda ihtiyaç duyulan, ölçüsüz veya aşırı bir yük getirmeyen, gerekli ve uygun değişiklik ve tedbirleri"n alınması şeklinde tanımlanmıştır.

Bu bağlamda Kanun'un 7. Maddesinde Devlet kamu hizmetinin sunulduğu tüm alanlarda erişilebilirliği sağlama yükümlülüğü altına girmiştir.

Bu nedenle adalet sistemimiz içerisinde hizmet sunan tüm adliyeler, karakollar, savcılık birimleri ve ceza evlerinin fiziki olarak erişilebilir olması da kanuni bir zorunluluktur.

Ancak birçok hizmet binası için engellilerin öznel ihtiyaçlarını gözeterek erişilebilir hale getirilme süreci henüz tamamlanmamıştır. En önemlisi etkin duruşmaların takibi hususunda engellilere yönelik alınacak tedbirleri içeren herhangi bir düzenleme yoktur. Örneğin işitme cihazı kullananlar için indüksiyon döngü sisteminin bulundurulması, görme engellilerin duruşma zaptını takip edebilmeleri için gerekli teknolojik altyapının oluşturulması, yine görme engellilere gerekli durumlarda betimleme yapabilecek bir mahkeme görevlisinin bulundurulması(özellikle keşif sırasında),fiziksel engellilerin duruşmalarına gelip gitmesini kolaylaştıracak servis hizmetlerinin sağlanması gibi tedbirler engellilerin mahkemelerle aralarındaki bariyerleri ortadan kaldıracaktır.

Ceza evlerinde hükümlü ya da tutuklu olarak kalan engellilerin öznel ihtiyaçlarını karşılayacak hizmetler ve uygun altyapı oluşturulmaması "işkence ve kötü muamele " suçunun dahi oluşmasına elverişli bir ortamın doğmasına neden olabilmektedir.

Cezaların infazını düzenleyen 5275 sayılı Ceza Ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un Hapis Cezalarının İnfazında Gözetilecek İlkeleri düzenleyen 6. Maddesinin b ve f bentlerinde cezanın infazın hakkında insan onuruna saygının korunması ve yaşam hakkı ile vücut ve ruh bütünlüğünü koruma ilkelerinin gözetilmesi gerekliliği vurgulanmıştır.

*5275 sayılı Kanun Madde 6/b : Ceza infaz kurumlarında hükümlülerin düzenli bir yaşam sürdürmeleri sağlanır. Hürriyeti bağlayıcı cezanın zorunlu kıldığı hürriyetten yoksunluk, insan onuruna saygının korunmasını sağlayan maddî ve manevî koşullar altında çektirilir. Hükümlülerin, Anayasada yer alan diğer hakları, infazın temel amaçları saklı kalmak üzere, bu Kanunda öngörülen kurallar uyarınca kısıtlanabilir.

5275 sayılı Kanun Madde 6/f: f) Ceza infaz kurumlarında hükümlülerin yaşam hakları ile beden ve ruh bütünlüklerini korumak üzere her türlü koruyucu tedbirin alınması zorunludur.

Cezaevlerinde makul düzenlemenin yapılmaması, engellilerin yaşamlarını sürdürmek için ihtiyaç duydukları araç, gereçlerin sağlanmaması ve diğer mahkumların sahip oldukları haklardan eşit olarak yararlanamamaları(örneğin telefonla konuşma hakkı ,ödüllendirmelerden yararlanma, eğitim hakkı vb.) hak ihlallerinin oluşmasına sebebiyet vermektedir.

Aynı kanunun cezaevi kuralları ile ilgili olarak "Hükümlüler İle Yakınları ve İlgililerin Bilgilendirilmesi " başlıklı 22. Maddesi'nde hükümlü olan engellilere bilgilendirme yapılmasına ilişkin hüküm bulunmaktadır.

(1) Hükümlülere, kuruma alındıklarında uygulanacak iyileştirme çalışmaları, disiplin suçları ve cezaları, bilgi edinme ve şikâyet yolları, hak ve sorumlulukları gibi konular ile kurumdaki yaşam biçimine uyum sağlamaları için gereken bilgiler, kurum yöneticileri tarafından sözlü olarak anlatılır ve yazılı olarak tebliğ olunur. İnfaz sonrası koruma ve yardım konusunda ayrıca bilgi verilir. Türkçe bilmeyen yabancı uyruklu hükümlülere kendi dilinde, mümkün olmadığında İngilizce, Fransızca veya Almanca olarak bildirilir. Duyma ve konuşma engellilere işaret diliyle anlatılır. Görme engellilere ise kendi alfabeleri ile yazılmış kitapçık verilir.

Ancak fiili durumda bu bilgilendirmeyi yapacak personel eksikliği vb. nedenlerle bilgilendirme yapılamaması gibi durumlarla karşılaşmaktadır.

Fiziksel koşulların erişilebilirliğinin yanı sıra hukuk sistemi içinde kullanılan bilgi teknolojilerinin erişilebilirliği de bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. UYAP ve BELGENET sistemlerinin özellikle görme engelliler için altyapı eksikleri bulunmaktadır

Erişilebilirlik kriterine ilişkin hak ihlalleri Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına da şu şekilde yansımıştır:

İLGİLİ AİHM Kararları

Tutukluluk Koşullarına İlişkin

Price/ Birleşik Krallık

10 Temmuz 2001

İki kolu ve iki bacağından engelli bir talidomit mağduru olan ve aynı zamanda böbrek sorunlarından muzdarip olan başvuran, hukuk yargılamaları esnasında mahkemeye saygısızlık nedeniyle cezaevine konmuştur. Başvuran, yatağın engelli kişiler için özel adapte edilmemiş olmasından ötürü, tekerlekli sandalyesinde uyumak zorunda kaldığı ve soğuktan şikâyetçi olduğu nezarethanede bir gece boyunca

tutulmuştur. Ardından başvuran, tuvaleti kullanmak için erkek cezaevi infaz koruma memurlarının yardımına muhtaç olduğu normal bir cezaevinde iki gün geçirmiştir.

Mahkeme, Sözleşme'nin 3. maddesinin(insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele yasağı) ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme özellikle, ağır engelli bir kişinin tehlikeli bir biçimde soğukta kaldığı, yatağının sertliği ve ulaşılabilir olmaması nedeniyle yara alma riskiyle karşı karşıya olduğu, tuvalete gidemediği ve güçlük çekmeden temizliğini sağlayamadığı koşullar altında tutulmasının, Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı bir aşağılayıcı muamele teşkil ettiğine karar vermiştir.¹⁵

Vincent / Fransa

24 Ekim 2006

Başvuranın, kendisine 2005 yılında verilen on yıllık hapis cezası infaz edilmekteydi. 1989 yılında meydana gelen bir kazadan itibaren belden aşağısı felçli olan başvuran işlerini kendisi halledebiliyor; ancak tekerlekli sandalye yardımı olmaksızın hareket edemiyordu. Başvuran özellikle, farklı cezaevlerinde tutulduğu koşulların engeli için adapte edilmediğinden şikâyet etmiştir.

Mahkeme, belden aşağısı felçli olan başvuranın, sadece tekerlekli sandalyeyle hareket edebilen, özellikle bedensel engelli kişilerin tutulmasına elverişli olmayan Fresnes Cezaevi'nde kendi kendine hareket edebilmesinin mümkün olmaması nedeniyle Sözleşme'nin 3. maddesinin (insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele yasağı) ihlal edildiğine karar vermiştir. Başvuranı rencide etmeye veya küçük düşürmeye yönelik pozitif kasıt bulunduğu dair hiçbir delil mevcut olmamıştır. Ancak Mahkeme, hareket edemeyeceği ve özellikle hücrelerini tek başına terk edemeyeceği bir cezaevinde engelli bir kişinin tutulmasının Sözleşme'nin 3. maddesinin anlamı dahilinde aşağılayıcı muamele teşkil ettiğini değerlendirmiştir.¹⁶

Z.H. / Macaristan (no. 28973/11)

8 Kasım 2011

İşitme ve konuşma engelli olan, işaret dilini kullanamayan, okuma yazma bilmeyen ve öğrenme engeli bulunan başvuran özellikle, neredeyse üç ay boyunca cezaevinde tutulmasının insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele teşkil ettiğinden şikâyetçi olmuştur.

Mahkeme, Sözleşme'nin 3. maddesinin(insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele yasağı) ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme, makamların başvuranın durumunu ele almak üzere gösterdiği takdire şayan ancak geç kalmış çabalarına rağmen, başvuranın makul bir süre içerisinde gerekli tedbirler alınmaksızın tutulmasının, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele teşkil eden bir durumla sonuçlandığına karar vermiştir.

Mahkeme bu davada ayrıca Sözleşme'nin 5 / 2 maddesinin(özgürlük ve güvenlik hakkı) ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme özellikle, başvuranın birden fazla engeli olduğu göz önünde bulundurulduğunda, tutukluluğuna itiraz etmesi için gerekli bilgileri edindiğinin değerlendirilebileceğine ikna olmamıştır. Mahkeme ayrıca, Engellilerin Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 2., 13. ve 14. maddelerindeki "makul düzenleme"ye oldukça benzer bir kavram olan gerçekten "makul adımların", başvuranın durumunu ele almak, özellikle de kendisinin bir

¹⁵ www.inhak.adalet.gov.tr,T.C adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü İnsan Hakları Daire Başkanlığı,AHİS ve Engelliler Tematik Bilgi Notu,2015

¹⁶ www.inhak.adalet.gov.tr,T.C adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü İnsan Hakları Daire Başkanlığı,AHİS ve Engelliler Tematik Bilgi Notu,2015

avukat veya uygun diğerk bir kişi tarafından yardım almasını sağlamak üzere makamlar tarafından atılmamasının üzücü olduğu kanaatine varmıştır.¹⁷

Arutyunyan / Rusya

10 Ocak 2012

Başvuran tekerlekli sandalyeye bağımlıydı ve böbrek nakli hastalığı, çok düşük görme yeteneği, şeker hastalığı ve ağır obezite gibi pek çok sağlık sorununa sahipti. Başvuranın hücre si asansörü bulunmayan bir binanın dördüncü katındaydı; tıbbi ve idari birimler ise zemin katında bulunmaktaydı. Bir asansör bulunmayışı nedeniyle başvuranın hemodiyaliz ve diğerk gerekli tıbbi tedavileri almak üzere her gün merdivenleri inip çıkması gerekmiştir.

Mahkeme, yerel makamların başvuranı engeliyle tutarlı, güvenli ve uygun bir biçimde tedavi etmediği ve kendisinin tıbbi olanaklara, açık havada egzersize ve temiz havaya etkili erişimini engellediği kanaatine vararak, Sözleşme'nin 3. maddesinin(insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele yasağı) ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme özellikle, engelli olan ve hareket edebilmek için bir tekerlekli sandalyeye bağımlı olan başvuranın neredeyse on beş aylık bir süre boyunca haftada en az dört kez, sağlığı için elzem olan karmaşık ve yorucu tıbbi tedavisine gidip gelirken dört kat merdiven inip çıkmaya zorlandığını gözlemlemiştir. Bu çaba şüphesiz başvuranın gereksiz yere acı çekmesine sebebiyet vermiş ve kendisini, sağlığına ciddi zarar verilmesi konusunda aşırı bir risk altına sokmuştur. Dolayısıyla başvuranın cezaevi avlusunda egzersiz yapmak için merdivenlerden inmeyi reddetmiş olması ve böylelikle günün yirmi dört saati boyunca tutuklu yerleşkesinin duvarları arasında kapalı kalmış olması şaşırtıcı olmamıştır. Hatta, başvuran yaşadığı hüsrana ve stres nedeniyle pek çok kez yaşam destek hemodiyalizine girmek üzere hücre si ni terk etmeyi reddetmiştir.¹⁸

Grimailovs / Letonya

25 Haziran 2013

İki yıl önce sırtı kırıldıktan sonra omurgasına metal parça takılan başvurana 2002 yılının Haziran ayında beş yıl altı ay hapis cezası verilmiştir. Başvuran, belden aşağısının felçli olması ve tekerlekli sandalyeye bağımlı olmasından ötürü, diğerklerinin yanı sıra (*inter alia*), cezaevi olanaklarının kendisine uygun olmadığından şikâyetçi olmuştur. Başvuran 2006 yılında şartlı olarak tahliye edilmiştir.

Mahkeme Sözleşme'nin 3. maddesinin(insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele yasağı) ihlal edildiğine karar vermiştir. Başvuran tekerlekli sandalye kullanan kişilere göre adapte edilmemiş, olağan bir tutuklu yerleşkesinde yaklaşık olarak iki yıl altı ay boyunca tutulmuştur. Ayrıca, başvuran günlük işlerinde ve cezaevinde hareket etmede kendisine yardım etmeleri için, eğitilmemiş olan ve gerekli niteliklere sahip olmayan cezaevi arkadaşlarına muhtaç kalmıştır. Olağan tıbbi kontroller için tıbbi personelin başvuranı hücre sinde ziyaret etmesine rağmen, söz konusu personel günlük işlerinde başvurana yardımcı olmamıştır. Devlet'in uygun tutukluluk koşulları sağlama yükümlülüğü, bedensel engelli mahpusların özel ihtiyaçlarını karşılamayı da içermektedir ve Devlet'in, sorumluluğu başvuranın hücre arkadaşlarına yükleyerek söz konusu yükümlülükten kurtulması mümkün değildir. Bedensel engelli olduğu ve özellikle, sağlık hizmetleri dahil olmak üzere çeşitli cezaevi hizmetlerine

¹⁷ www.inhak.adalet.gov.tr, T.C adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü İnsan Hakları Daire Başkanlığı, AHİS ve Engelliler Tematik Bilgi Notu, 2015

¹⁸ www.inhak.adalet.gov.tr, T.C adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü İnsan Hakları Daire Başkanlığı, AHİS ve Engelliler Tematik Bilgi Notu, 2015

bağımsız bir şekilde erişiminin olmayışı ve cezaevinde hareket etme veya günlük işlerinde düzenli yardım alamadığı dikkate alındığında, başvuranın tutukluluk koşulları aşağılayıcı muamele teşkil etmek için gereken ciddiyet eşiğine ulaşmıştır.¹⁹

Semikhvostov / Rusya

06.02.2014

Belden aşağısı felçli olan ve tekerlekli sandalyeye bağımlı olan başvuran,yaklaşık üç yıl boyunca tutulduğu islahavi yerleşkesinin sağlık durumuna uygun olmadığını iddia etmiştir. Başvuran ayrıca,söz konusu şikâyetler açısından ulusal düzeyde etkin bir hukuk yolu bulunmadığından şikâyetçi olmuştur.

Mahkeme, başvuranın tutukluluk koşullarının ve özellikle kantin ve sanitasyon blokları dahil olmak üzere tesisin belirli bölümlerine bağımsız bir şekilde erişiminin olmamasının ve hareket etmesi için düzenli herhangi bir yardımın verilmemesinin başvuranda insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele anlamına gelen gereksiz ve önlenbilir ruhsal ve bedensel ıstırap

yaratmış olması gerektiğini tespit ederek, Sözleşme'nin 3. maddesinin(insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele yasağı) ihlal edildiğine hükmetmiştir. ²⁰

Asalya / Türkiye

14 Nisan 2014

Belden aşağısı felçli ve tekerli sandalyeye bağımlı bir Filistin vatandaşı olan başvuran özellikle, sınır dışı edilmek üzere Kumkapı Yabancı Kabul ve Barınma Merkezi'nde (Türkiye) tutulduğu koşullardan öncelikli olarak, asansör ve alaturka tuvalet bulunmayışı gibi, kendisi gibi tekerli sandalyeye bağımlı olan tutulan kişiler için yetersiz imkânlardan ötürü şikâyetçi olmuştur.

Mahkeme, başvuranın Kumkapı Yabancı Kabul ve Barınma Merkezi'nde tutulduğu koşullar nedeniyle Sözleşme'nin 3. maddesinin(insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele yasağı) ihlal edildiğine hükmetmiştir. Mahkeme özellikle, davada başvuruları rencide etmeye veya küçük düşürmeye yönelik pozitif kasit bulunduğu dair hiçbir delilin mevcut olmadığını gözlemlemiştir. Ancak Mahkeme, başvuranın bir yatakta uyuma ve yabancıların yardımına ihtiyaç duymaksızın gerektiği sıklıkta tuvaleti kullanabilme gibi, medeni bir yaşam sürmek için gerekli olan asgari ihtiyaçların karşılanmadığı koşullarda tutulmasının, insanlık onuruna aykırı olduğunuve nispeten kısa bir süre için tutulmuş olmasına bakılmaksızın, keyfi olarak tutulmasının neden olduğu manevi ıstırapı ağırlaştırdığını değerlendirmiştir. Mahkeme bu koşullar altında, başvuranın aşağılayıcı muameleye maruz bırakıldığına karar vermiştir. ²¹

Helhal / Fransa

19.02.2015

Belden aşağısı felçli olan, idrar ve dışkı kaçıran başvuran, ağır engelliliği göz önünde bulundurulduğunda, süregelen tutulma işleminin insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele anlamına geldiğinden şikâyetçi olmuştur.

¹⁹ www.inhak.adalet.gov.tr,T.C adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü İnsan Hakları Daire Başkanlığı,AHİS ve Engelliler Tematik Bilgi Notu,2015

²⁰ www.inhak.adalet.gov.tr,T.C adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü İnsan Hakları Daire Başkanlığı,AHİS ve Engelliler Tematik Bilgi Notu,2015

²¹ www.inhak.adalet.gov.tr,T.C adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü İnsan Hakları Daire Başkanlığı,AHİS ve Engelliler Tematik Bilgi Notu,2015

Mahkeme, Sözleşme'nin 3. maddesinin (insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele yasağı) ihlal edildiğine hükmetmiştir. Mahkeme özellikle, başvuranın süregelen tutulma işleminin engelliliği nedeniyle kendiliğinden insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele teşkil etmemesine rağmen, başvurana sağlanan fiziksel rehabilitasyonun yetersiz olmasının ve cezaevi yerleşkesinin başvuranın engelliliğine uyumlaştırılmamış olmasının Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlali anlamına geldiğini tespit etmiştir. Mahkeme ayrıca bu davada, hareket kabiliyeti kısıtlı kişilere uygun duşların mevcut olmadığı koşullarda başvuranın yıkanması için bir hücre arkadaşından yardım almış olmasının Devletin sağlık ve güvenliğe ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmesi için yeterli olmadığını kaydetmiştir.²²

Tutuklama tedbirinin aynı zamanda zihinsel engellilere uygulanmasında da karşımıza çeşitli sorunlar çıkmaktadır. Zihinsel veya ruhsal hastalığı olan engelli bireylerin suç işlemleri halinde cezai ehliyetlerinin tespiti Adli Tıp Kurumu'nca yapılmaktadır. Bu tespitin yapılmasındaki süreç uzayabilmekte dolayısıyla da engelli bireyin bu süreci tutuklu olarak geçirmesi söz konusu olabilmektedir. Bu durum da tutuklu zihinsel engellinin ruh sağlığını olumsuz yönde etkilemekte Avrupa İnsan Hakları Sözleşme'nin 3. Maddesinde yer alan insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele yasağı hakkının ihlaline yol açmaktadır.

Bu husustaki AHİM Kararlarına ilişkin örnek verecek olursak;

Aerts / Belçika

30 Temmuz 1998

Başvuran yapmış olduğu saldırı neticesinde mağdurunu, çekiçle saldırmış olduğu eski eşi, sağlık bakımından çalışamayacak hale getirmekten 1992 yılının Kasım ayında yakalanmıştır. Başvuran, özellikle psikiyatrik tedavi ihtiyacı bulunan kişilerle birlikte nispeten uzun süreyle bulunduğu psikiyatri koğuşundaki tutukluluk koşullarından şikâyetçi olmuştur.

Mahkeme, Sözleşme'nin 3. maddesinin (insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele yasağı) ihlal edilmediğine karar vermiştir. Mahkeme, söz konusu psikiyatri koğuşunda hükümlülerin etkin tedavisine dair genel koşulların olanak sağlamadığına ve yetersiz olduğuna yönelik itiraz edilmediğini gözlemlemiştir. Avrupa İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezaların önlenmesi Komitesi (CPT), psikiyatri bölümünde yerleştirilen hastalara verilen bakım standardının etik ve insancıl açıdan biraz kabul edilebilirliğin altına inmiş olduğunu ve orada tutukluluklarının fazlasıyla uzaması, ruh sağlıklarının kötüye gitmesine dair yadsınamaz bir risk taşımaktadır. Somut davada, ancak, başvuranın ruh sağlığının kötüye gittiğine dair bir delil yoktur ve Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamına girebilmesi için, psikiyatri bölümünde yaşadığı koşullar, başvuranın ruh sağlığı üzerinde böylesine ciddi etkiler bırakacak gibi gözükmemektedir. Gerçekte, ileri derecede zihinsel rahatlığı bulunan bir kişiden, tutukluluğu süresince çekmiş olduğu sıkıntılarına dair detaylı ya da tutarlı bir açıklama yapmasını beklemek anlamsızdır. Ancak, başvuranın kaygı durumunun cezaevi koşullarından kaynaklandığı kabul edilmiş ve olanların kendisini nasıl etkilediğini açıklayabilmesine zorlukla imkân verilmiş olsa bile, başvuranın insanlık dışı ve aşağılayıcı olarak nitelendirilebilecek tedaviden çekmiş olduğu sıkıntı kesin olarak belirlenmemiştir.²³

²²www.inhak.adalet.gov.tr,T.C adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü İnsan Hakları Daire Başkanlığı,AHİS ve Engelliler Tematik Bilgi Notu,2015

²³ www.inhak.adalet.gov.tr,T.C adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü İnsan Hakları Daire Başkanlığı,Tutuklama ve Ruh Sağlığı Tematik Bilgi Notu,2015

Romanov / Rusya

20 Ekim 2005

Ruhsal bozukluğu olan başvuran, şiddetli çözülmeli psikopati olarak adlandırılan, özellikle 1 yıl 3 ay 13 gündür tutulmuş olduğu (küçük bir hücrede yaklaşık dört buçuk aydır ve geniş bir hücrede 11 aydır) bir tutukevinin psikiyatri koğuşunda tutukluluğunun uzunluğu ve koşulları hakkında şikâyetçi olmuştur.

Mahkeme, başvuranın tutukluluk koşullarını, özellikle ciddi düzeyde aşırı kalabalık olması ve bu durumun başvuranın sağlığı üzerinde zarar veren etkisinin tespiti ve başvuranın bu koşullar süresince tutulu kaldığı sürenin uzunluğuyla birlikte düşünüldüğünde aşağılayıcı muamele teşkil ettiğinden Sözleşme'nin **3. maddesinin ihlal** edildiğine karar vermiştir. Başvurayı küçük düşürücü ya da alçaltan artı bir niyet bulgusu yokken, Mahkeme yine de bu tutukluluk koşullarının başvuranın insanlık onurunu sarsacağı ve başvuranda küçük düşürme ve alçaltma duygularını uyandıracığı kanaatindedir.²⁴

Kucheruk / Ukrayna

6 Eylül 2007

Kronik şizofreni rahatsızlığı olan başvuran, başta hücre hapsinde kelepçelenme ve tutukluluğun, tıbbi tedavinin yetersiz koşulları olmak üzere özellikle tutuklu bulunurken kötü muamele gördüğünden şikâyetçi olmuştur.

Mahkeme Sözleşme'nin **3. maddesinin** (insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele yasağı) **ihlal** edildiğine karar vermiştir. Mahkeme özellikle zihinsel olarak rahatsız olan başvuranın psikiyatrik bir gerekçelendirme ya da tıbbi tedavi yapılmadan 7 gün süreyle kelepçelenmesini, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele oluşturmuş olarak kabul eder. Ayrıca başvuranın hücre hapsi ve kelepçelenmesi ulusal makamların yeterli tıbbi yardım ve tedaviyi başvurana sağlamadığı izlemine uyandırmıştır.²⁵

Dybeku / Arnavutluk

18 Aralık 2007

Kronik paranoid şizofreni rahatsızlığı olan başvuran, 2003 yılında adam öldürme ve yasa dışı patlayıcı madde bulundurmaktan ömür boyu hapis cezasına mahkum edildiğinde, birkaç yıldır çeşitli hastanelerde tedavi olmaktadır. Başvuran, sıradan bir cezaevine konulmuştur. Burada sağlık durumu iyi olan hükümlülerle aynı hücreyi paylaşmış ve sıradan bir hükümlü olarak muamele görmüştür. Başvuranın babası ve avukatı, cezaevi hastane idaresinin uygun tıbbi tedaviyi bildirmediğinden dolayı başvuranın sağlık durumunun kötüye gitmiş olduğundan şikâyetçi olmuşlar ve şikâyetleri reddedilmiştir.

Mahkeme, özellikle başvuranın psikolojik durumunun niteliğinin kendisini ortalama bir hükümlüden daha fazla savunmasız yapmış olduğunu ve tutukluluğunun sıkıntı, ızdırap ve korku duygularını daha kötü bir hale getirebileceğini tespit ederek Sözleşme'nin **3. maddesinin** (insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele yasağı) **ihlal** edildiğine karar vermiştir. Arnavutluk Hükümeti, başvuranın belirli bir sağlık durumu olmasına rağmen diğer hükümlülere davranıldığı gibi başvurana davranıldığını kabul etmiş,

²⁴ www.inhak.adalet.gov.tr, T.C adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü İnsan Hakları Daire Başkanlığı, Tutuklama ve Ruh Sağlığı Tematik Bilgi Notu, 2015

²⁵ www.inhak.adalet.gov.tr, T.C adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü İnsan Hakları Daire Başkanlığı, Tutuklama ve Ruh Sağlığı Tematik Bilgi Notu, 2015

ayrıca hükümlülerin ruhsal rahatsızlıklarına ilişkin Avrupa Konseyi'nin tavsiyelerine uyum sağlamadığını göstermiştir.

Ayrıca, Sözleşme'nin **46. maddesi** kapsamında (kararların bağlayıcılığı ve infazı), Mahkeme Arnavutluğu sağlık durumlarından dolayı özel bakım gerektiren hükümlülere yönelik uygun tutukluluk koşullarının ve özellikle uygun tıbbi tedavinin sağlanmasına dair gerekli tedbirleri acil olarak almaya davet etmiştir.²⁶

Gösterge 3: Adli Yardım

Adli Yardım müessesini hukuk yargılamaları ve ceza yargılamalarında ayrı ayrı inceleyecek olursak;

Hukuk yargılamalarında Adli Yardım Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda şu şekilde düzenlenmiştir:

Adli yardımdan yararlanacak kişiler

MADDE 334- (1) Kendisi ve ailesinin geçimini önemli ölçüde zor duruma düşürmeksizin, gereken yargılama veya takip giderlerini kısmen veya tamamen ödeme gücünden yoksun olan kimseler, iddia ve savunmalarında, geçici hukuki korunma taleplerinde ve icra takibinde, taleplerinin açıkça dayanaktan yoksun olmaması kaydıyla adli yardımdan yararlanabilirler.

Adli yardım hizmetinin verilmesi, kapsamının ve usulünün belirlenmesi ise Baroların inisiyatifine bırakılmıştır. Barolar adli yardıma ilişkin kendi uygulama yönergelerini hazırlamakta ve bu hizmetten yararlandırmada esas alınan ekonomi imkanlardan yoksun olmanın çerçevesini kendileri çizmektedirler. Dolayısıyla her bir baro kendi uygulama pratiğini geliştirmekte ve yeknesak bir uygulama yapılmamaktadır. Büyükşehirlerdeki barolarda engelli, kadın, mülteci, çocuk vb. alanlarda uzmanlaşmış komisyonlar kurulup yine bu alanlarda uzmanlaşmış avukatlarca adli yardım hizmeti sağlanabilirken küçük barolar bu hizmeti sağlayabilme olanağından yoksundurlar.

Adli yardım hizmetinden yararlandırmada esas olan ekonomik kriterler de barolar arasında farklılık göstermektedir. Bazı barolar bu hizmetten yararlanacak kişinin hiçbir gelir kaynağının olmamasını kriter olarak alırken bazı baroların asgari ücretle çalışan bir başvuruca adli yardımdan yararlandığı uygulamada karşılaşılan örneklerdendir.

Engelliler açısından adli yardım müessesesinin incelediğimizde adli yardım bürolarının erişilebilirlik sorunları olduğunu, online başvuru imkanının birçok baroda mümkün olmadığını, sağır ve dilsiz bir başvuran olduğu takdirde tercümanlık hizmetinin nereden ne şekilde temin edileceğine ilişkin herhangi bir yerleşik uygulama biçiminin olmadığını, adli yardımdan yararlanan engellilerin istatistiğinin tutulmadığını tespit etmek ise oldukça kolaydır.

Adli yardım hizmetini engelli bireylere sağlayacak avukatlar konusunda da bazı sorunlar yaşanmaktadır. Özellikle sağır ve dilsizler ile avukatların dava sürecinde iletişim sıkıntısı çekmesi, avukatların sağır ve dilsiz kişilerin vekilliğini yürütmekten imtina etmelerine yol açmaktadır.

Ayrıca barolar kadın hakları, çocuk hakları ve son dönemde yaygınlaştırılan mülteci hakları eğitimlerini adli yardım listesinde görevli avukatlara sıklıkla verdikleri halde engelli haklarına ilişkin eğitimlerin çok az sayıda verildiği de gözlemlenmektedir. Oysa ki adli yardım listesindeki avukatların uzmanlaşmayı sağlayıcı bu tarz eğitimleri almaya ihtiyaçları vardır zira oldukça düşük olan adli yardım

---

²⁶ www.inhak.adalet.gov.tr, T.C adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü İnsan Hakları Daire Başkanlığı, Tutuklama ve Ruh Sağlığı Tematik Bilgi Notu, 2015

vekâlet ödemeleri nedeniyle adli yardım hizmet listesinde daha ziyade genç ve tecrübesi az olan avukatlar yer almaktadırlar.

Adli yardımdan yararlanan kişiler açısından harç ve yargılama giderleri de hukuki bir bariyer olarak varlığını devam ettirmektedir zira baronun sağladığı adli yardım yalnızca ücretsiz avukat temini ile sınırlıdır. Davanın açılması için yatırılması gereken harç ve giderlerden muafiyete Hukuk Yargılaması Usul Kanunu madde 337 uyarınca davanın açıldığı mahkeme karar vermektedir. Adli yardım talebinin kabul veya reddine ilişkin kararlara karşı kanun yoluna başvurulabilmek kanun gereği mümkün değildir. Dolayısıyla kişi adli yardım kapsamında avukatlık hizmetinden ücretsiz yararlınsa dahi dava harç ve giderlerini ödemek zorunda kalabilmektedir. Genel bir sorun olarak Türkiye’de harçlar ve yargılama giderleri de yüksektir.

Ceza Yargılamasında Adli Yardım

Ceza Muhakemesi Kanunu’nun “Müdafii Görevlendirilmesi” başlıklı 150. Maddesinin ikinci fıkrasında “müdafii bulunmayan şüpheli veya sanık; çocuk, kendisini savunamayacak derecede malul veya sağır ve dilsiz ise, istemi aranmaksızın bir müdafii görevlendirilir.” şeklindeki hüküm ile “Mağdur ile Şikayetçinin Hakları” başlıklı 234. Maddesinin ikinci fıkrasında düzenlenen “ “Mağdur, onsekiz yaşını doldurmamış, sağır veya dilsiz ya da meramını ifade edemeyecek derecede malû olur ve bir vekili de bulunmazsa, istemi aranmaksızın bir vekil görevlendirilir.” hükümleri engellilerin ceza yargılamalarında adli yardım müessesesinden yararlanmasının hukuki dayanağını oluşturmaktadır. Bu hükümler ve CMK uygulama yönetmeliği esas alınarak barolar bünyesinde CMK nöbet listelerinden soruşturma ve kovuşturma aşamalarında hukuki destek sağlamak için avukat görevlendirmesi yapılmaktadır.

Bu görevlendirmelerde avukatlar sağır ve dilsiz ya da kendini savunamayacak derecede malul olan kişilerle iletişim kurmada sorunlar yaşamaktadırlar. Avukat müvekkil ilişkisine tercüman desteği verilmesine ilişkin herhangi bir hüküm bulunmamaktadır.

Yine adli yardım müessesesinde olduğu gibi engelli haklarına ilişkin uzmanlaşmış avukatlar görevlendirilmediği gibi, CMK ödeneklerinin çok düşük olması sebebiyle CMK nöbet listesinde genellikle mesleğe yeni başlayan avukatlar yer almaktadır. Bu da kimi davalarda savunmaların nitelikli yapılamamasına neden olmaktadır.

Avukatların cezaevinde müvekkilleriyle görüşebilme hakkı bulunmaktadır ancak bu görüşmeler açısından da engellilerin öznel durumlarını düzenleyen bir hükme ilgili yasalarda yer verilmemiştir. Örneğin sağır ve dilsiz bir müvekkille cezaevi görüşmesi yapacak olan avukatın işaret dili tercümanından destek alması gerekmektedir ancak bu hususta tercümanın cezaevine girip giremeyeceği cezaevi yönetiminin inisiyatifine bırakılmıştır.

Gösterge 4. Yargı Birimlerinde Tercüme Hizmetleri

İfade veya sorgusu alınan ya da savunma yapan sağır dilsizler için tercümanlık hizmeti de yeterince etkin değildir. Mahkemelerin tercüman listelerinde yer alan tercümanların bazı yargılamalarda hukuk dilinin terminolojisine hakim olmadıkları için yanlış çeviri yapabilmeleri ya da sağır ve dilsiz kişinin ifade ve beyanlarının yanlış aktarılmasına neden olabildikleri gözlemlenebiliyor. Bu nedenle tercümanlık hizmeti veren uzmanların seçiminde belli kriterler konulması ve denetimlerini sağlayacak mekanizmaların etkinleştirilmesi gerekmektedir.

Gösterge 5.Engelli Bireylerin Temsili

Engelli bireylerin yargı organları önünde temsiline ilişkin olarak vesayet makamı ve sivil toplum örgütlerinin temsil yetisi üzerinde de irdeleme yapmak adalete erişim hakkı bakımından önem arz etmektedir.

İ)Engellilerin Vasi Aracılığıyla Temsili

Vesayet tanım olarak;

“Küçük veya kısıtlıların haklarının korunması amacıyla özel hukuk tarafından düzenlenen ve bir kamu hizmeti niteliğini taşıyan kurum”²⁷ anlamına gelmektedir. Medeni Kanun’un kısıtlamaya ilişkin 405. Maddesi;

“1. Akıl hastalığı veya akıl zayıflığı

Madde 405- Akıl hastalığı veya akıl zayıflığı sebebiyle işlerini göremeyen veya korunması ve bakımı için kendisine sürekli yardım gereken ya da başkalarının güvenliğini tehlikeye sokan her ergin kısıtlanır.”

Bu durumda kısıtlanmış olan kişiler adına tüm hukuki işlemleri yapmak ve kişileri temsil etmekle görevlendirilen kişilere de “vasi” denilmektedir.

Medeni Kanunun “İlgilinin Rızası “ başlıklı 409. Maddesinde “Akıl hastalığı veya akıl zayıflığı sebebiyle kısıtlamaya ancak resmî sağlık kurulu raporu üzerine karar verilir. Hâkim, karar vermeden önce, kurul raporunu göz önünde tutarak kısıtlanması istenen kişiyi dinleyebilir” denilmek suretiyle zihinsel engelli bireylere vasi atanmasında hakimin öncelikli olarak sağlık kurulu raporunu esas alacağı açıkça hükme bağlanmıştır, ilgilinin rızasının olup olmadığının araştırılmasına ilişkin olarak bir düzenleme bulunmamakta, ilgili kişiyi dinleme konusu da hakimin takdir yetkisine bırakılmaktadır.

Kişinin fiil ehliyetinin kısıtlanmasına yol açan vasi atama işlemi, kötü niyetli kullanım durumlarında hak ihlallerine sebebiyet verebilmektedir. Vesayete ilişkin çeşitli hak ihlalleri AİHM kararlarına şu şekilde yansımıştır;

Vesayete İlişkin AİHM Kararları

Stanev / Bulgaristan

17 Ocak 2012 (Büyük Daire)

Başvuranın iki yakınının talebi üzerine 2000 yılında bir mahkeme, şizofreniden muzdarip olduğu gerekçesiyle başvuranın kısmen hukuki ehliyetten yoksun olduğunu beyan etmiştir. Başvuran 2002 yılında rızası dışında kısmi vesayet altına alınmış ve zihinsel bozuklukları bulunan kişilere yönelik, uzak dağlık bir bölgedeki bir köyün yakınlarındaki bir sosyal bakımevine yerleştirilmiştir. Başvuran Sözleşme’nin 5. maddesine dayanarak özellikle, bir kuruluşa iradesi dışında yerleştirilmesi sonucunda hukuka aykırı ve keyfi olarak özgürlüğünden yoksun bırakıldığını ve Bulgar hukuku uyarınca özgürlüğünden yoksun bırakılmasının hukuka uygunluğunu inceletmenin veya mahkeme önünde tazminat talebinde bulunmasının mümkün olmadığını iddia etmiştir.

Mahkeme, başvuranın söz konusu kuruluşa yasa dışı olarak tutulması nedeniyle Sözleşme’nin 5 / 1 maddesinin(özgürlük ve güvenlik hakkı) ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme özellikle, Sözleşme’nin 5 / 1 (e) –“akıl hastalarının” özgürlüğünden yoksun bırakılması-da dahil olmak üzere 5 /

²⁷ <http://www.sozluk.adalet.gov.tr/vesayet>

1 maddesinde öngörülen istisnaların hiçbirinin uygulanabilir olmaması nedeniyle, başvuranın söz konusu kuruluşa yerleştirilmesi kararının Sözleşme'nin 5 / 1 maddesinin anlamı dahilinde hukuka aykırı olmadığını gözlemlemiştir.

Yetkililerin dayandığı uzman psikiyatrik değerlendirme ile başvuranın bakımevine yerleştirilmesi arasında geçen süre aşırı uzun olup, bu süre boyunca vasisi başvuranın hastalığında bir değişiklik olup olmadığını kontrol etmemiş, kendisiyle buluşmamış veya görüşmemiştir; dolayısıyla 2000 yılında düzenlenen bir tıbbi raporun başvuranın eve yerleştirilmesi esnasında (2002 yılında) başvuranın sağlık durumunun güvenilir bir yansıması olarak değerlendirilmesi mümkün olmamıştır.

Mahkeme ayrıca, tutulma işleminin hukuka uygunluğu hakkında bir mahkeme tarafından karar verilmesi için başvuranın dava açmasının mümkün olmamasına ilişkin olarak, Sözleşme'nin 5 / 4 maddesinin (tutulma işleminin yasaya uygunluğu hakkında bir mahkeme tarafından kısa bir süre içinde karar verilmesi hakkı) ve yasa dışı olarak tutulması nedeniyle tazminat talebinde bulunma imkânı olmayışı ve tutulma işleminin hukuka uygunluğunun bir mahkeme tarafından incelenmemesine ilişkin olarak Sözleşme'nin 5 / 5 maddesinin (tazminat hakkı) ihlal edildiğine karar vermiştir.

Mahkeme, başvuranın hukuki ehliyetinin geri verilmesini talep etmek üzere mahkemeye erişim hakkından mahrum bırakılması nedeniyle Sözleşme'nin 6 / 1 maddesinin (adil yargılanma hakkı) ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkemelere erişim hakkının mutlak olmamasına ve bir bireyin usuli haklarına getirilen kısıtlamaların haklı kılınabilmesine rağmen, kişinin sadece kısmen hukuki ehliyetinden yoksun bırakıldığı durumlarda dahi, ehliyetsizlik ilanının bir mahkeme tarafından incelenmesini isteme hakkı, ilgili kişi için en önemli haklardan biri olmuştur. Bu tür kişilerin ilke olarak bu alandaki mahkemelere doğrudan erişimden faydalanmaları gerektiği sonucu çıkmıştır. Mahkeme ek olarak, hukuken ehliyetsiz kişilere, ehliyetlerinin geri verilmesini talep etmek üzere mahkemelere doğrudan erişim hakkının verilmesine yönelik Avrupa seviyesinde bir eğilim olduğunu gözlemlemiştir. Zihinsel bozuklukları bulunan kişilerin korunmasına yönelik uluslararası belgeler de benzer şekilde, söz konusu kişilere mümkün olduğunca çok hukuki özerklik tanımaya giderek artan düzeyde önem vermeye başlamıştır.³ Sözleşme'nin 6 / 1 maddesinin ilke olarak, başvuranın durumunda olduğu gibi, kısmen ehliyetsiz ilan edilmiş olan herkesin hukuki ehliyetinin geri verilmesini talep etmek üzere mahkemelere doğrudan erişimi olmasını güvence altına alacak şekilde yorumlanması gerekmektedir. Bu türden bir doğrudan erişim ilgili Bulgar mevzuatınca yeterli kesinlik derecesinde güvence altına alınmamıştır.²⁸

D.D. / Litvanya (no. 13469/06)

14 Şubat 2012

Şizofreniden muzdarip olan başvuranın hukuki ehliyeti 2000 yılında sınırlandırılmıştır. Ardından üvey babası başvuranın yasal vasisi olarak atanmış ve üvey babanın talebi üzerine başvuran 2004 yılının Haziran ayında enterne edilmiştir. Bunun üzerine, halen kalmakta olduğu bir bakımevine yerleştirilmiştir. Başvuran özellikle söz konusu bakımevine rızası alınmaksızın ve yargısal denetim imkânı olmaksızın yerleştirilmesinden şikâyetçi olmuştur.

Mahkeme, başvuranın zorunlu olarak kapatılmasına izin veren bir ruh hastalığından muzdarip olduğunun güvenilir bir şekilde ortaya konduğunu saptayarak, Sözleşme'nin 5 / 1

²⁸ www.inhak.adalet.gov.tr, T.C. Adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü İnsan Hakları Daire Başkanlığı, AHİS ve Engelliler Tematik Bilgi Notu, 2015

maddesinin(özgürlük ve güvenlik hakkı) ihlal edilmediğine karar vermiştir. Ayrıca, başvuranın durumunda başka herhangi bir alternatif tedbir bulunmadığından, kapatılmasının gerekli olduğu görülmüştür. Mahkeme ayrıca, yasal ehliyetinden yoksun bırakılmasına rağmen görüşünü ifade edebilme kabiliyetine sahip bir kişinin vasisinin talebi üzerine ayrıca özgürlüğünden de yoksun bırakılması halinde, ayrı bir hukuki temsil aracılığıyla bir mahkeme önünde kişinin kapatılmasına itiraz etme fırsatının verilmesi gerektiğini göz önünde bulundurarak, Sözleşme'nin 5 / 4 maddesinin(tutulma işleminin yasaya uygunluğu hakkında bir mahkeme tarafından kısa bir süre içinde karar verilmesi hakkı) ihlal edildiğine karar vermiştir.²⁹

Shtukaturov / Rusya

27 Mart 2008

Başvuranın ruh hastalığı geçmişi olup, 2003 yılında resmen engelli ilan edilmiştir. Annesi tarafından yapılan bir talep üzerine Rus mahkemeleri, 2004 yılının Aralık ayında başvurunu hukuken ehliyetsiz ilan etmiştir. Ardından annesi başvuranın vasisi olarak atanmış ve 2005 yılının Kasım ayında annesi başvurunu bir ruh ve sinir hastalıkları hastanesine yerleştirmiştir. Başvuran özellikle, bilgisi dışında hukuki ehliyetinden yoksun bırakıldığını iddia etmiştir.

Mahkeme, başvuranın hukuki ehliyetinden yoksun bırakıldığı yargılamalara ilişkin olarak Sözleşme'nin 6. maddesinin (adil yargılanma hakkı) ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme, zorunlu kapatılmaya ilişkin durumlarda, akli dengesi yerinde olmayan kişinin ya bizzat ya da gerekli olduğu takdirde bir tür temsil aracılığıyla dinlenmesi gerektiğini vurgulayarak özellikle, hastalığına karşın nispeten bağımsız bir birey olduğu anlaşılan başvurana, hukuki ehliyetine ilişkin yargılamalara katılma imkânı verilmediğini gözlemlemiştir. Söz konusu yargılamaların başvuranın özerkliği ve tabii ki özgürlüğü üzerindeki sonuçları dikkate alındığında, sadece davasını sunması için kendisine bir fırsat verilmesi açısından değil, ancak aynı zamanda yargıcın kişinin zihinsel ehliyetine ilişkin bir fikir oluşturmasına izin vermek açısından da başvuranın yargılamalarda hazır bulunması gerekirdi. Dolayısıyla, tamamen belgelere dayalı deliller temelinde 2004 yılının Aralık ayında verilen karar makul olmayıp, Sözleşme'nin 6 / 1 maddesinde yer verilen çekişmeli yargı ilkesine aykırı olmuştur.³⁰

Başvuran ayrıca, durumunun incelenmesini sağlayamadığı ve avukatıyla görüşemediği bir ruh ve sinir hastalıkları hastanesine yasa dışı şekilde kapatıldığını ve iradesi dışında tıbbi tedavi gördüğünü iddia etmiştir.

Mahkeme, başvuranın özel hayatına yapılan müdahalenin, Rus Hükümeti tarafından izlenen diğerlerinin menfaatlerini ve sağlıklarını koruma konusundaki meşru hedefle orantısız olduğu kanaatine vararak, başvuranın hukuki ehliyetinden tamamen yoksun bırakılması nedeniyle Sözleşme'nin 8. maddesinin(özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı) ihlal edildiğine de karar vermiştir. Söz konusu müdahale başvuranın neredeyse yaşamının tüm alanlarında belirsiz süreliğine resmi vasisine tamamen bağımlı olmasıyla sonuçlanmış ve bu durum ancak, tedbirin durdurulmasına yönelik tüm girişimlere karşı çıkan vasisi aracılığıyla itiraz edilebilir olmuştur. Mahkeme, özellikle Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin, mevzuatın her bireysel davaya "özel" bir cevap vererek mevzuatın daha esnek olmasını tavsiye ettiği 23 Şubat 1999 tarihli, R (99) 4 sayılı Tavsiye Kararı'nda özetlenen, yetersiz yetişkinlerin hukuken korunmasına ilişkin ilkelere atıfta bulunarak, Rus

²⁹ www.inhak.adalet.gov.tr, T.C adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü İnsan Hakları Daire Başkanlığı, AHİS ve Engelliler Tematik Bilgi Notu, 2015

³⁰ www.inhak.adalet.gov.tr, T.C adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü İnsan Hakları Daire Başkanlığı, AHİS ve Engelliler Tematik Bilgi Notu, 2015

mevzuatında sadece ruh sağlığı yerinde olmayan kişilerin tam ehliyetli olmaları ya da tam ehliyetsiz olmaları arasında bir ayırım yapıldığını ve her iki kategoriye de girebilecek durumların dikkate alınmadığını gözlemlemiştir.³¹

ii)Sivil Toplum Örgütlerinin Engellileri Temsili

Engellilerin hak ihlallerine ilişkin davalarda sivil toplum örgütlerinin davaya müdahil olabilmesi ya da davayı örgüt olarak açabilmeleri de engellilerin yargı önünde temsilleri açısından önemlidir.

Bu bağlamda adli, idari ve ceza yargılamasında yer alan hükümler şu şekildedir:

6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Yasası

Madde 113-Topluluk Davası

(1) Dernekler ve diğer tüzel kişiler, statüleri çerçevesinde, üyelerinin veya mensuplarının yahut temsil ettikleri kesimin menfaatlerini korumak için, kendi adlarına, ilgililerin haklarının tespiti veya hukuka aykırı durumun giderilmesi yahut ilgililerin gelecekteki haklarının ihlal edilmesinin önüne geçilmesi için dava açabilir.

2577 Sayılı İdari Yargılama Usul Kanunu

Madde 2 – 1. (Değişik: 10/6/1994-4001/1 md.) İdari dava türleri şunlardır:

a) İdarî işlemler hakkında yetki, şekil, sebep, konu ve maksat yönlerinden biri ile hukuka aykırı olduklarından dolayı iptalleri için menfaatleri ihlâl edilenler tarafından açılan iptal davaları,

5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu

Kamu davasına katılma

Madde 237 – (1) Mağdur, suçtan zarar gören gerçek ve tüzel kişiler ile malen sorumlu olanlar, ilk derece mahkemesindeki kovuşturma evresinin her aşamasında hüküm verilinceye kadar şikâyetçi olduklarını bildirerek kamu davasına katılabilirler.

(2) Kanun yolu muhakemesinde davaya katılma isteğinde bulunulamaz. Ancak, ilk derece mahkemesinde ileri sürülüp reddolunan veya karara bağlanmayan katılma istekleri, kanun yolu başvurusunda açıkça belirtilmişse incelenip karara bağlanır.

6216 Sayılı Anayasa Mahkemesi Kanunu

Bireysel başvuru hakkına sahip olanlar

MADDE 46- (1) Bireysel başvuru ancak ihlale yol açtığı ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal nedeniyle güncel ve kişisel bir hakkı doğrudan etkilenenler tarafından yapılabilir.

(2) Kamu tüzel kişileri bireysel başvuru yapamaz. Özel hukuk tüzel kişileri sadece tüzelkişiliğe ait haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle bireysel başvuruda bulunabilir.

6216 Sayılı Kanunun düzenlemesi uyarınca sivil toplum örgütlerinin üyelerinin haklarının ihlal edildiği gerekçesi ile bireysel başvuru yapabilmesi mümkün değildir.

---

³¹ www.inhak.adalet.gov.tr,T.C adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü İnsan Hakları Daire Başkanlığı,AHİS ve Engelliler Tematik Bilgi Notu,2015

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin ise bireysel başvuru yapabilecek kişilerin kapsamını genişleten, sivil toplum örgütlerinin başvuru yapabilmesinin önünü açan kararları bulunmaktadır.

Tüzel Kişilerin Engellileri Temsiline İlişkin AİHM Kararları

Valentin CAMPEANU adına Hukuki Kaynaklar MERKEZİ vs. ROMANYA KARARI

Başvuru, 2004 yılında 18 yaşındayken vefat eden Valentin Campeanu adına bir sivil toplum kuruluşu (STK) tarafından yapılmıştır. Doğduğunda terk edilen ve yetimhaneye yerleştirilen başvuran küçük bir çocukken kendisine HIV-pozitif ve ciddi bir zihinsel rahatsızlık tanısı konmuştur.

Mahkeme, davanın istisnai koşullarını ve iddiaların ciddi niteliğini göz önünde bulundurarak, kendisi iddia edilen Sözleşme ihlallerinin mağduru olmamasına rağmen Valentin Campeanu'nun vekili sıfatıyla hareket etme yolunun STK için açık olduğuna karar vermiştir. Bu davada Mahkeme, Sözleşme'nin 2. maddesinin(yaşam hakkı) hem esas, hem de usul bakımından ihlal edildiğine hükmetmiştir. Mahkeme özellikle, Valentin Campeanu'nun rahatsızlığı için yeterli bakımı sağlayacak donanımı olmayan tıbbi kuruluşlara yerleştirildiğine, doğru teşhis konulmaksızın bir birimden diğerine nakledildiğine ve yetkililerin Valentin Campeanu'nun virüslere karşı kullanılan ilaçlarla uygun tedaviyi almasını sağlamadıklarına karar vermiştir. Valentin Campeanu'nun yerleştirildiği ruh ve sinir hastalıklarındaki personel eksikliği, yetersiz yiyecek ve ısınma gibi güç koşulların farkında olan yetkililer, makul olmayan bir şekilde Valentin Campeanu'nun yaşamını tehlike altına sokmuşlardır. Ayrıca, Valentin Campeanu'nun ölümünün gerçekleştiği koşullar hakkında etkili bir soruşturma yapılmamıştır. Mahkeme ayrıca, Sözleşme'nin 2. maddesi uyarınca mağdur olduklarını iddia eden zihinsel engelli bireylere tazminat sağlamak üzere uygun Sözleşme'nin 2. maddesiyle bağlantılı olarak 13. maddesinin (etkili başvuru hakkı) ihlal edildiğine hükmetmiştir.³²

Ionel Garcea adına Romanya İnsan Haklarını Koruma Derneği –Helsinki Komitesi / Romanya Kararı

Başvuru, 2007 yılında ölen tutuklu Garcea adına Romanya İnsan Haklarını Koruma Derneği – Helsinki Komitesi isimli sivil toplum örgütü tarafından yapılmıştır.

Garcea, yedi yıllık hapis cezasını çekerken, akıl hastalığı ve diğer sağlık sorunları olduğu tespit edilmiş ve cezaevi sağlık servisinde düzenli gözlem altında tutulmuştur. Başvuran dernekle, hapis cezasının başlangıcından itibaren iletişim içinde bulunmuşlardır. 2004 yılının Ağustos ayında, alnına çivi batırmıştır ve 2005 yılının başında intihar girişiminde bulunmuştur. Garcea birçok kez dövüldüğünü, kelepçelendiğini ve hastane yatağına zincirlendiğini iddia etmiştir. Başvuran dernek, Garcea'yı ziyaret ettikten sonra yerel makamlara şikâyetle bulunmuş, yeterli tedavinin sağlanmamasının işkence teşkil ettiğini ifade etmiş ve cezaevi yetkililerini Garcea'ya karşı güç kullanmayı bırakmaya davet etmiştir. 2007 yılının Haziran ayında, Garcea kafasına bir çivi daha batırmış ve sivil bir hastanede ameliyat olmuştur. Cezaevi hastanesine döndükten sonra, 2007 yılının Temmuz ayında ölmüştür.

Başvuran dernek, Garcea'nın tedavisine ilişkin soruşturma başlatılmasını talep ederek cezaevi idaresine şikâyetle bulunmuştur. Savcılık, cezaevi doktorları hakkında kovuşturmayla yer olmadığına dair karar almışlardır. Uygun olmayan sağlık bakımı nedeniyle kötü muamele iddialarına ilişkin olarak, temyiz mahkemesi, Garcea'nın ölümüne zemin hazırlayan koşulların tespit edilmesi gerektiğine hükmettikten sonra 2011 yılının Şubat ayında soruşturmanın devamına karar vermiştir.

³² www.inhak.adalet.gov.tr, T.C adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü İnsan Hakları Daire Başkanlığı, AHİS ve Engelliler Tematik Bilgi Notu, 2015

Hukuksal Değerlendirme – Madde 34: Hükümet, başvuran derneğin, *ratione personae* (kişi bakımından uygulama) kriterini yerine getirmediğini ve Garcea ile güçlü bir bağlantısı olduğunu göstermediğini belirtmiştir. Mahkeme, Valentin Câmpeanu adına Centrefor Legal Resources / Romanya davasında, istisnai durumlarda ve ciddi nitelikte iddiaların bulunduğu davalarda, avukat yokluğunda ve kurbanın Sözleşme uyarınca yapılan başvurudan önce ölmüş olması dikkate alınmayarak, derneklerin kurbanları temsil etmelerinin mümkün olduğuna karar verdiğini hatırlatmaktadır. Bu davada olduğu gibi, Sözleşme'nin 2, 3 ve 13. maddelerinin ihlal edildiğine ilişkin ciddi iddialar, bilinen hiçbir yakını olmayan ve akıl hastalığı olan bir kişi hakkındadır. Câmpeanu'dan farklı olarak, Garcea yaşadığı dönemde şikâyette bulunma fırsatına sahip olmasına ve kendisini temsil eden dernekle göreceli olarak yakın bir ilişkisi olmasına rağmen, Mahkeme, başvuran şirketin Garcea'yı fiilen (*de facto*) temsil etme hakkının olduğu görüşündedir.³³

SONUÇ

Engellilerin adalete erişimine ilişkin ulusal mevzuatın değerlendirildiği bu çalışmada engellilerin karşılaştıkları hukuki ve fiili bariyerlere değinilmeye çalışılmıştır.

Farklı engel gruplarının öznel ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir adalet sistemi için kanımızca en önemli husus engellilere yönelik ayrımcı tutumu nedeniyle 2802 Sayılı Hakimler ve Savcılar Kanunu'nun hakim ve savcı adaylarına ilişkin 8.Maddesi g bendinde yer alan “ Hakimlik ve savcılık görevlerini sürekli olarak yurdun her yerinde yapmasına engel olabilecek vücut ve akıl hastalığı veya engelliliği, alışılmışın dışında çevrenin yadırgayacağı şekilde konuşma ve organlarının hareketini kontrol zorluğu çekmek gibi engeli bulunmamak” hükmünün iptal edilmesi olacaktır. Engellilerin yargı sistemi içerisinde tam anlamıyla var olmalarına engel bu düzenleme kürsünün gözünden engellilerin öznel ihtiyaçlarını anlayabilme ve takdir yetkisini layıkıyla kullanıp içtihatlarla işlenmesini sağlayabilme imkânını ortadan kaldırmaktadır.

Engellilerin idari işlemlerini gerçekleştirirken kamu ajanlarının ayrımcı tutumlara maruz kalmaları nedeniyle yargısal yollara başvurduklarında ilgili kamu görevlisi için soruşturma izninin verilmemesi de engellilerin adalete erişimi önünde önemli bir bariyer olarak yer almaktadır.4483 sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun'un şikâyetleri izne bağlayıcı niteliği kimi zaman cezasızlığa neden olmakta bu da engelli bireylerin adalet sistemine olan inançlarını olumsuz etkilemektedir.

Hukukumuzda yeni olan ve alternatif uyuşmazlık çözüm mekanizmaları olarak görülen arabuluculuk ve uzlaşma yollarının da engellilerin öznel ihtiyaçlarını karşılayabilecek hukuksal düzenlemeleri içermemesi nedeniyle hak ihlallerine yol açabilecek nitelikte olduklarına dikkat çekmek gerekmektedir.

Ayrıca çoklu ayrımcılık mağduru olabilecek engellilerin durumunun kırılğanlığını da göz ardı etmemek gerekmektedir. Engelli kadınların, engelli LGBTİ bireylerin, engelli mültecilerin, engelli çocukların adalet arayışlarının önüne hukuk sistemimizce bariyerler konulmamalı, tam ve etkin hak arayışlarının sağlanması için gerekli tedbirler alınmalıdır.

Ayrımcılıkla Mücadelede Engellilerin Adalete Eşit Erişimi

Saha Araştırması Raporu

GİRİŞ

Engelli bireylerin temel insan haklarına erişimde, karşılaştıkları ayrımcılık ve hak ihlallerinin ortadan kaldırılması, birçok ülkede önemli ve güncel bir insan hakları problemi olarak görülmektedir. Bir yandan farklı mekanizmalarla engellilerin temel hak ve özgürlüklere erişim düzeylerinin artırılması diğer taraftan da karşılaştıkları ayrımcılık ve hak ihlallerinin tazminine odaklanmış bir tartışma yürütülmektedir.

Adalete erişim kavramı, tarihsel ve sosyolojik olarak farklı anlamlar içermiştir. Teknik olarak, hak arama mekanizmalarına erişerek onları kullanabilme anlamı taşımasının yanı sıra, haklar ve hak arama mekanizmalarından toplumun haberdar olması, etkili ve erişilebilir mekanizmaların yaratılması, maddi yetersizliğe sahip bireylere yasal destek sunulması gibi devlete çeşitli yükümlülükler yükleyen bir anlam da taşımaktadır. Unutulmaması gereken bir nokta da, adalete erişim kavramının uluslararası hukukta yasa önünde eşitlik, adil yargılanma ve etkin tanzim ile ilişkili olarak yer aldığıdır. Engelli bireylerin karşı karşıya kaldıkları ayrımcılık ve ihlallerin ortadan kaldırılmasının en önemli adımlarından biri adalete erişimin güçlendirilmesidir. Ulusal yargı sisteminde adalete erişimin önündeki yapısal bariyerlerin kaldırılması, adli/idari süreçlerde engelli bireyler bakımından uyumlulaştırılmış yol/yöntemlerin belirlenmesi ve bunlarla ilgili gerekli yasal düzenlenmelerin yapılması engelli bireylerin hak arama sürecini destekleyecektir.

Engellilerin adalete erişimi, engelli bireylere ilişkin temel uluslararası metin olan Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme'nin 13. Maddesinde şu şekilde yer almıştır: "1. Taraf devletler engellilerin diğerleriyle eşit bir şekilde adalete etkili erişimini sağlamalıdır. Bunun için usuli ve yaşa uygun uyumlaştırmalar yapılmalı ve soruşturma ve diğer hazırlık aşamaları dahil tüm hukuki işlemlerde tanıklık etmeleri dahil doğrudan ve dolaylı olarak katılımları kolaylaştırılmalıdır. 2. Taraf Devletler, engellilerin adalete etkili bir şekilde erişimini sağlamayı kolaylaştırmak için, polis ve cezaevi personeli dahil adalet sistemi içerisinde çalışanların gerekli eğitimi almalarını sağlamalıdır." Türkiye'de engelli bireylerin haklarına ilişkin temel mevzuatı oluşturan 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'da ise adalete erişime doğrudan değinilmemiş, ancak Genel Esasların yer aldığı Madde 4'te ayrımcılık yasağı, tüm hak ve hizmetlerden yararlanmada fırsat eşitliğinin sağlanması bentleriyle dolaylı olarak adalete erişim hakkı arasında bağ kurulabilmektedir.

Türkiye'de engelli bireylerin hakları konusu genel olarak eğitim, istihdam, rehabilitasyon ve habilitasyon ile devletin sunduğu maddi yardımlar üzerinden tartışılmaktadır. Yapılan bilimsel çalışmaların da aynı konular üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Adalete erişim konusunda da çok az sayıda bilimsel çalışma yapılmış ancak spesifik olarak engelli bireylerin adalete erişimi konusuna değinilmemiştir. Dolayısıyla kısıtlarına rağmen bu saha çalışmasının, alandaki bir boşluğu kapatmada önemli bir rolü olacağı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra, adalete erişimin etkin bir şekilde sağlanması ile diğer hakların uygulamaya geçirilmesi arasındaki bağ ve Türkiye'de engelli bireylerin sosyo-ekonomik ve eğitim hakkı bakımından dezavantajlı gruplar arasında yer aldığı da dikkate alındığında, bu saha çalışmasının yeni tartışmalara ve bu alanda atılacak olumlu politikalara destek olması beklenmektedir.

METODOLOJİ

Türkiye’de engellilerin adalete erişimi konusunda yapılmış bir saha araştırması bulunmamaktadır, bu nedenle bu çalışma, kendi alanında bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Bu bağlamda yapılan saha araştırması ile alanda yapılabilecek araştırmalara temel düzeyde veri sağlanması, yapılacak benzer araştırmalara öncülük etmesi ve karşılaştırma yapılabilecek veri sunulması hedeflenmiştir. Saha araştırmasının öncelikli hedefleri şunlardır: Engelli bireylerin adalete erişiminin önündeki yasal mevzuat ve pratik uygulamalardan kaynaklanan bariyerlerin belirlenmesi, farklı cinsiyet ve ihtiyaç sahibi engelli bireylerin adli ve adli olmayan mekanizmalara erişim düzeylerinin ortaya çıkarılması ve engelli bireylerin adalete erişim haklarının desteklendiği ve ihlal edildiği alanların tespit edilmesidir.

Araştırmada adalete erişim kavramı, adalete erişim kavramının dar anlamı olan özellikle dezavantajlı grupların sadece adli hizmetlere ve mekanizmalara erişim düzeyine değil; ancak bu grupların haklarını öğrenme ve talep etme konusunda da kapasitelerini artırmayı hedefleyen bir hukuki güçlendirme yöntemini de içerecek şekilde ele alınmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada gerek odak grup toplantıları ve derinlemesine görüşmeler, gerekse de anket çalışmaları için hazırlanan sorular, görüşmecilerin hakları ile hak arama mekanizmaları konusunda ne kadar bilgi sahibi oldukları yanında hangi kanallardan bilgi ve destek aldıklarını da ölçmeye yönelik olarak hazırlanmıştır.

Çalışma, ‘Örgütlü engelliler adalete erişimde ne gibi sorunlarla karşılaşılıyor?’ temel sorusu çerçevesinde hazırlanmıştır. Sorudaki “örgütlülük” herhangi bir Sivil Toplum Örgütü’nün (STÖ) üyesi olmayı ifade etmektedir. Üyelik kavramı aktif ya da pasif üye olarak ayrıştırılmamıştır. Engelli bireylerin hak arama mekanizmalarını kullanma oranlarının düşük olduğu da dikkate alındığında, bu çalışmada görece hak perspektifi olan engelli bireylerin adalete erişim konusundaki deneyimlerinin ortaya konulması hedeflenmiştir. Araştırma Türkiye’de engellilik alanında hak temelli çalışan sivil toplum örgütlerine üye bireyler ve bu kurumların temsilcileriyle gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen verileri içermektedir. Bu bağlamda araştırma bütün durumları kapsama iddiası bulunmamakla birlikte, haklara ilişkin görece daha fazla bilgi sahibi olma ihtimali bulunan engelli kişilere ilişkin değerlendirme yapma imkanı sunmaktadır. İllerin seçiminde coğrafi çeşitliliğin sağlanması gözetilmiştir. Çalışmanın yapılacağı iller olarak: İstanbul, Van, Diyarbakır, Mersin, İzmir, Trabzon, Ankara belirlenmiştir.

Çalışmanın gerçekleştirilmesinde karşılaşılan sorun alanlarından bir tanesi engellilik alanında çalışan STÖ’lerin pek çoğunun yardım odaklı çalışması olmuştur. Örneklem belirlenirken hak temelli çalışan örgütlerin üyesi olunmasına dikkat edilmiştir. Belirlenen illerde bulunan ve engellilik alanında çalışan kurumlar ilgili il dernekler müdürlüklerinin verilerinden faydalanılarak çıkartılmıştır. İlgili illerde engellilik alanında çalışan STÖ sayısı 699 olarak tespit edilmiştir. Seçilen örneklem grubu yardım odaklı çalışanlar dışında kalan STÖ’ler arasından belirlenmiştir. Belirlenen illerde bulunan hak temelli çalışan STÖ’lerin dağılımı gözetilerek hangi ilde kaç STÖ temsilcisiyle görüşüleceğine karar verilmiştir. Araştırma belirlenen 21 STÖ temsilcisi hak temelli STÖ’lere üye olan 306 engelli birey ve/veya yakını ile yüz yüze anket yöntemiyle yapılmıştır.

Türkiye’de yaşayan engelli bireylerle ilgili net ve ayrıştırılmış istatistik verilerin olmaması çalışmanın başında karşılaşılan en önemli sorun olmuştur. Çalışmada örnekleme oluşturabilmek amacıyla 2013 yılına ait Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve 2011 yılına ait Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri kullanılmıştır. Bakanlığın verileri Ulusal Engelliler Veri Tabanına (ÖZVERİ) dayanmaktadır, dolayısıyla Engelli Sağlık Kurulu Raporu alan engelli bireyleri kapsadığı için Türkiye genelindeki engelli nüfusa ilişkin

sağlıklı veri sunmamaktadır. Engelli bireylere ilişkin TÜİK tarafından paylaşılan en güncel veri ise 2011 yılına aittir. Çalışmada söz konusu iki kurumun verisi oranlanarak engelli bireylerin illere dağılımı ve nüfusa oranları tespit edilmeye çalışılmış, görüşme yapılacak kişilerin illere ve engel gruplarına göre dağılımı da bu veriler üzerinden belirlenmiştir. Görüşmeciler belirlenirken cinsiyet dağılımında eşitlik gözetilmiştir. Kurum temsilcilerine ve engelli bireylere sorulmak üzere iki farklı anket hazırlanmış ve saha çalışmasıyla elde edilen veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir.

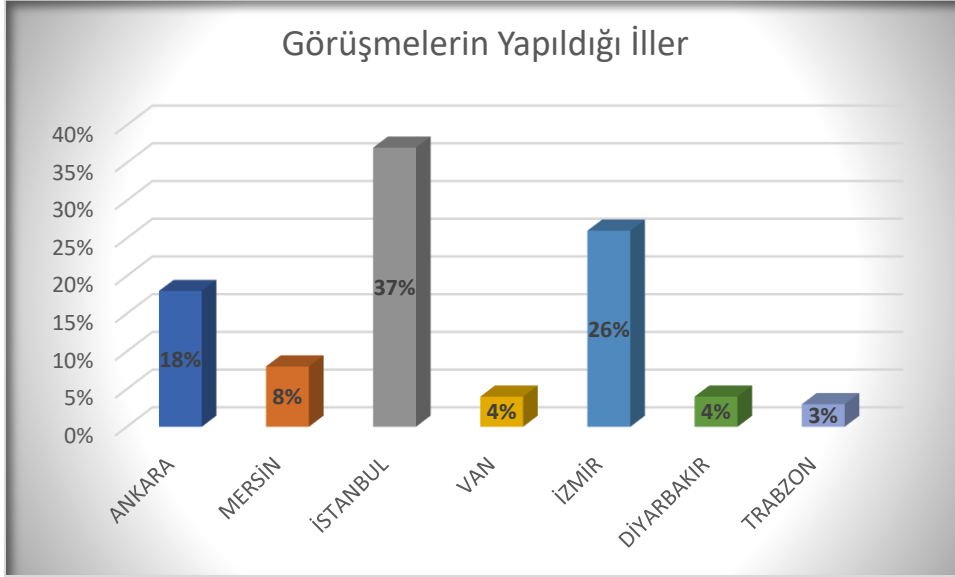
Yüz yüze anket çalışmasıyla, engelli bireylerin haklarına ilişkin çalışan örgütlerin ve üyelerinin genel olarak engelli haklarına ve hak ihlaline uğramaları durumunda başvurabilecekleri adli ve adli olmayan mekanizmalara ilişkin bilgileri ve erişim düzeyleri, uygulamada karşılaşılan sorun alanları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışma kapsamında ayrıca odak grup toplantıları ve derinlemesine görüşmeler de gerçekleştirilmiştir. İki odak grup toplantısı yapılmıştır. Birinci odak grupta farklı illerden bir araya gelen ikisi görme engelli olmak üzere 6 avukat yer almıştır. İkinci grupta yer alan 8 kişinin ise 6'sı avukat 2'si ise işaret dili tercümanıdır. Odak gruplara davet edilen avukatlar, buldukları illerde engelli haklarıyla ilgilenen ve/veya baroların adli yardım komisyonlarında yer alan avukatlardır. Odak grup toplantılarıyla bir anlamda masanın öbür tarafında olan bireyleri gözünden engellilerin adalete erişimlerinde yaşanan sıkıntılar ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Hak arama sürecinde engelli bireylerin karşılaştıkları sorunların ilk elden hikâyelerini toplanmak amacıyla saha araştırmasına katılan engelli bireyler arasından hak ihlaline uğramış ve adli ya da idari başvuruda bulunarak adalete erişimle ilgili süreçlerden geçmiş engelli bireyler arasından seçilen 7 kişi ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir.

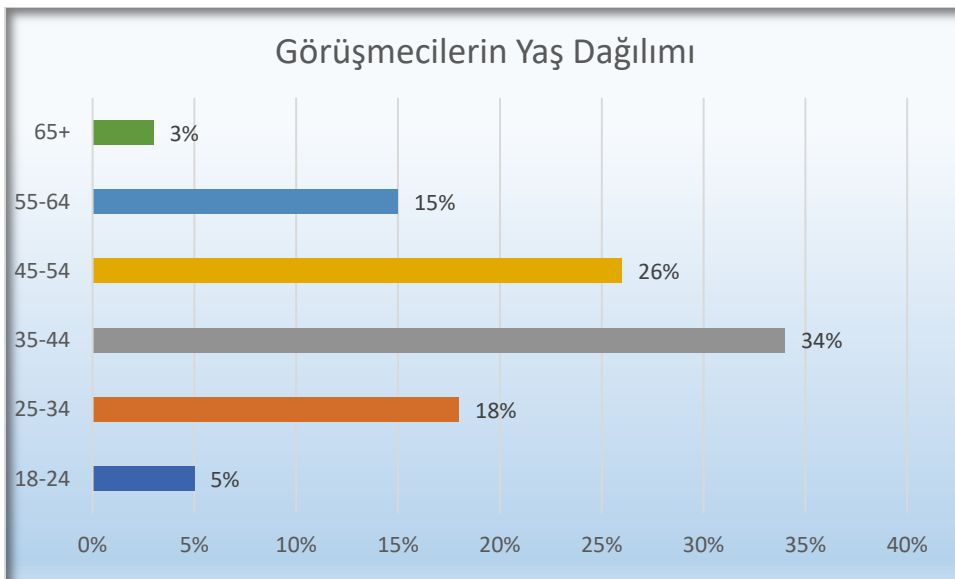
Engellilik alanında hak temelli çalışan STÖ temsilcileri ve üyeleriyle yapılan yüz yüze anket çalışmaları, odak grup toplantıları ve hak arama yöntemlerini kullanan engelli bireylerle yapılan derinlemesine görüşmeler bir arada değerlendirilerek analiz edilmiştir. Çalışma bireysel görüşmeler ve kurum temsilcileriyle görüşmeler olarak ikiye ayrılmıştır. İlgili bölümler odak grup toplantılarında gerçekleşen tartışmalar ve/veya derinlemesine görüşmelerden elde edilen verilerle desteklenmiştir. Böylece Türkiye genelinde engelli bireylerin adalete erişimle ilgili bütünlükçü bir tablo ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır.

Bireysel Görüşmelere Veriler

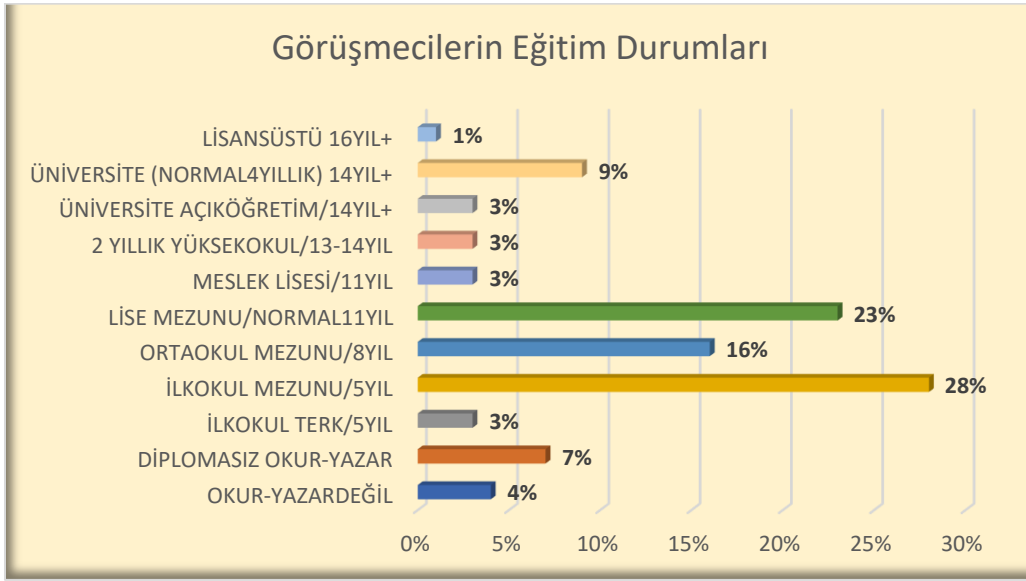
Demografik Veriler

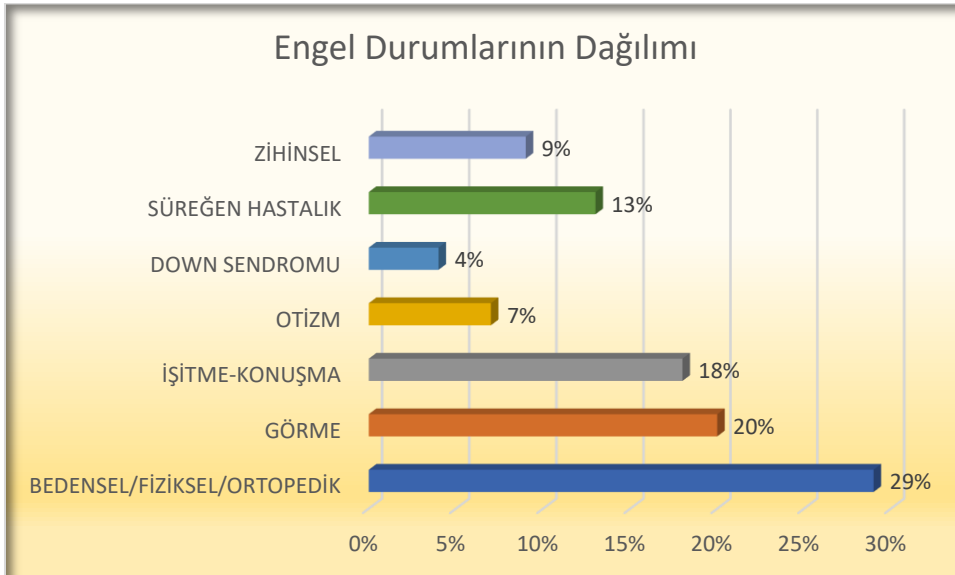
Engellilerin adalete erişimiyle ilgili durumu tespit edebilmek amacıyla Türkiye genelinde bölgesel çeşitliliği ve engellilerin nüfusa oranları göz önünde bulundurularak belirlenen 7 ilde 306 kişiyle yüz yüze anket çalışması yapılmıştır. Görüşmeler İstanbul, Ankara, İzmir, Mersin, Van, Trabzon ve Diyarbakır illerinde gerçekleştirilmiştir. Görüşmecilerin 156'sı kadın, 150'si ise erkektir.

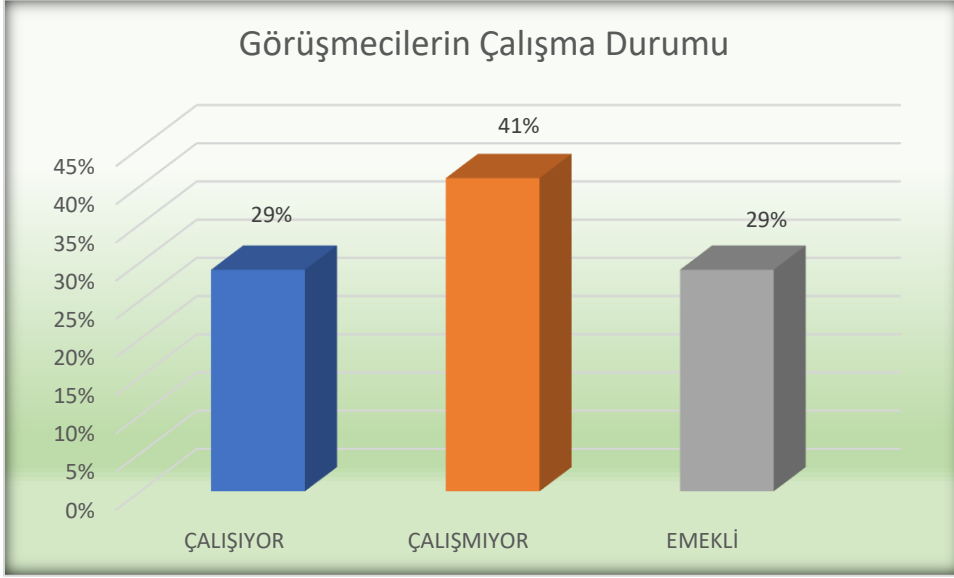
Görüşmecilerin hepsi on sekiz yaş üstü yetişkin bireylerdir. Yaş dağılımına bakıldığında görüşmecilerin %57'sine denk düşen 172 kişi 45 yaşının altındadır, bu gruptaki 103 kişi 35-44 yaş aralığındadır.

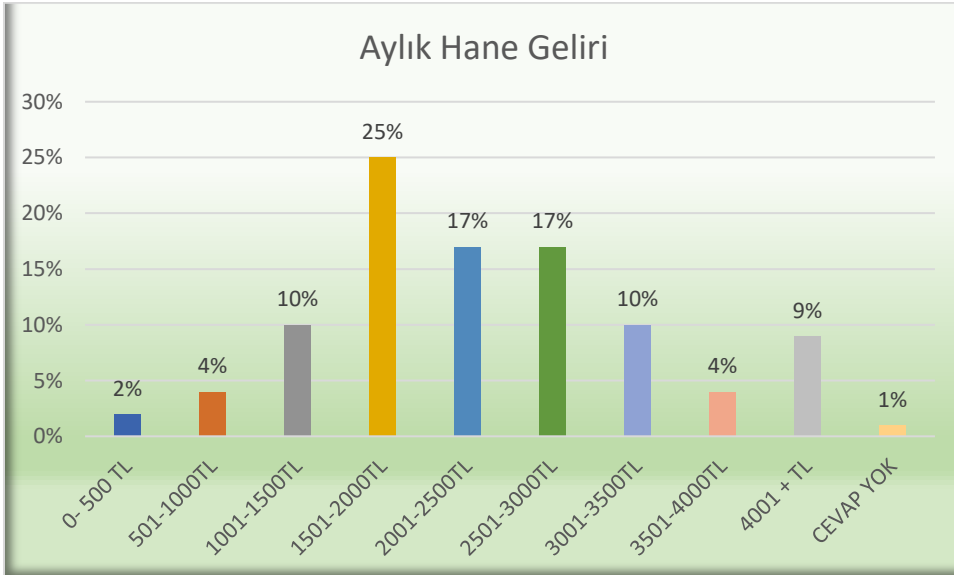
Görüşmecilerin %4'ü okuma yazma bilmediğini ifade etmiştir, %28'i (86 kişi) ilkokul mezunudur. Bu sayıyı 71 kişi ile lise mezunu olan bireyler takip etmektedir. 2 yıllık meslek yüksek okulları ve açıköğretim kurumları dahil yükseköğretim görenlerin oranı %16'dır. Bu veri engellilere ilişkin yayınlanmış resmi eğitim istatistikleri ile tutarlı bir durum değildir. Bu durum görüşmecilerin STÖ üyeleri arasından seçilmesinin bir sonucu olarak değerlendirilmelidir.

Görüşme yapılan 306 kişinin 55'i engelli kişilerin yakını ya da vasisidir. Birebir görüşme yapılan bireylerin engel gruplarına göre dağılımına bakıldığında 90'ı fiziksel, 62'si görme, 54'ü işitme ve/veya konuşma, 27'sinin zihinsel engelli; 22'sinin otizimli, 11'inin down sendromlu, 40'ının ise süreğen bir hastalığı olduğu görülmektedir. Ayrıca görüşme yapılan kişilerin üçü çoklu engellilik ile karşı karşıyadır. Çoklu engelle karşı karşıya olan bireylerden ikisinin vasisi bulunmaktadır.

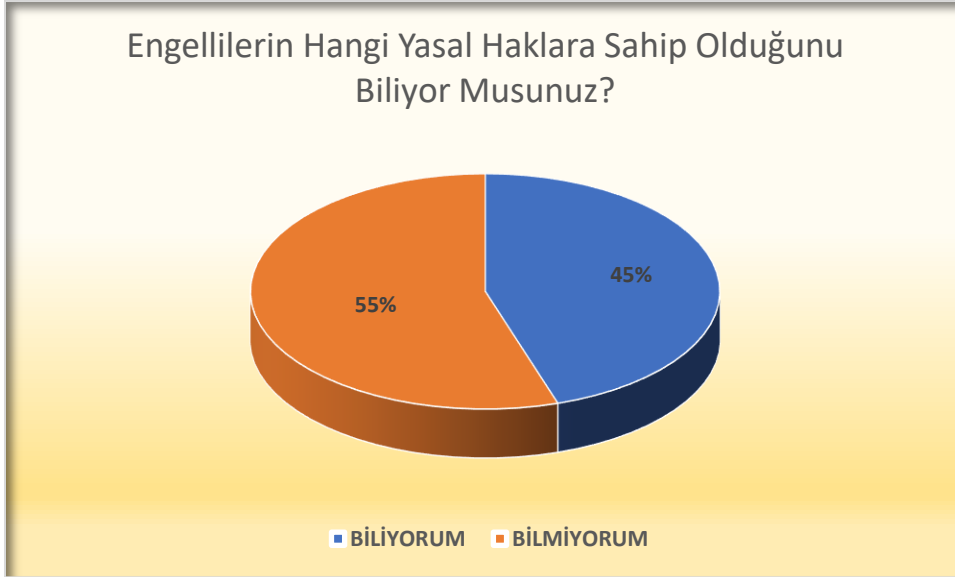

Görüşmecilerin yarısına yakını, yani %41'ine tekabül eden 126 kişi, herhangi bir çalışmadığını beyan etmiştir. Bu kişilerden 76'sı mali destek aldığını, 50 kişi ise herhangi bir maddi destek almadığını belirtmiştir. "Nereden mali destek alıyorsunuz?" sorusuna yanıt verenlerden 64'ü engelli maaşı aldığını, 4'ü evde bakım ücreti aldığını, 3'ü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'ndan mali destek aldığını, 1 kişi ise bir STÖ'den maddi destek aldığını ifade etmiştir.

Görüşmecilerin %58'i (179 kişi), aylık ortalama hane gelirlerinin 2500 Türk Lirasının altında olduğunu belirtmişlerdir. Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (Türk-İş) açıkladığı Temmuz 2018 verilerine göre dört kişilik bir ailenin yoksulluk sınırı 5.662TL iken, açlık sınırı ise 1.738 TL'dir. Türk-İş standartlarına göre, görüşmecilerin hepsinin yoksulluk sınırının altında yaşadığı ifade edilebilir. 2018 Temmuz verilerinde açıklanan açlık sınırının altında yaşayan görüşmeci sayısı ise yaklaşık olarak %41'dir.

Engelli Haklarına İlişkin Farkındalık

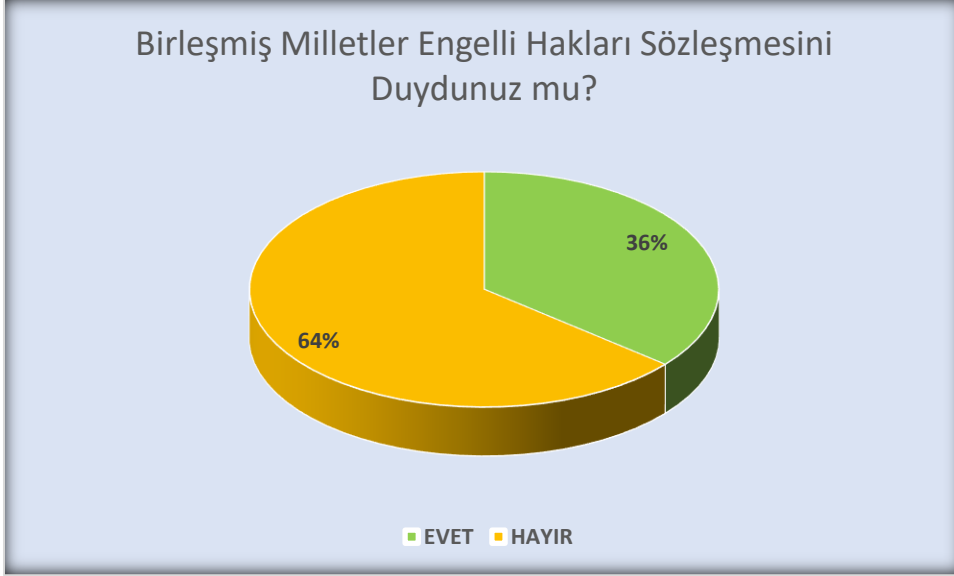
Engellilerin yasal haklarına ilişkin bilgi sahip olup olmadıklarına dair soruya, görüşmecilerin 139'u "biliyorum", 167'si ise "bilmiyorum" cevabını vermiştir. Engelli haklarıyla ilgili bilgi sahibi olan kişilerin %40'ı (123'ü) dernek ya da vakıfların yaptığı toplantılar veya çıkarttıkları broşür, kitap ve internet siteleri aracılığıyla bu bilgiye eriştiklerini ifade etmişlerdir. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın (AÇSHB) yaptığı toplantılar, dağıttığı broşür, kitapçık gibi materyallerden ve internet sitesinden bilgi edinen kişi sayısı ise 7'dir.

Cinsiyet dağılımı açısından veriler analiz edildiğinde 156 kadın görüşmecinin %60'ına tekabül eden 92 kişinin, engelli bireylerin yasal haklarını bilmediklerini belirtmiştir. Erkek görüşmecilerde ise bu oran yarı yarıyadır. Engelli bireylerin yasal haklarına ilişkin bilgilerin nereden edinildiğine dair sorunun yanıtları, cinsiyet açısından değerlendirildiğinde, kadın ve erkekler arasında belirgin bir fark gözlemlenmemektedir, toplam verilere benzer bir şekilde bilgilerin erişildiği temel kaynak dernek ve/veya vakıfların ürettiği materyaller ve düzenledikleri toplantılardır.

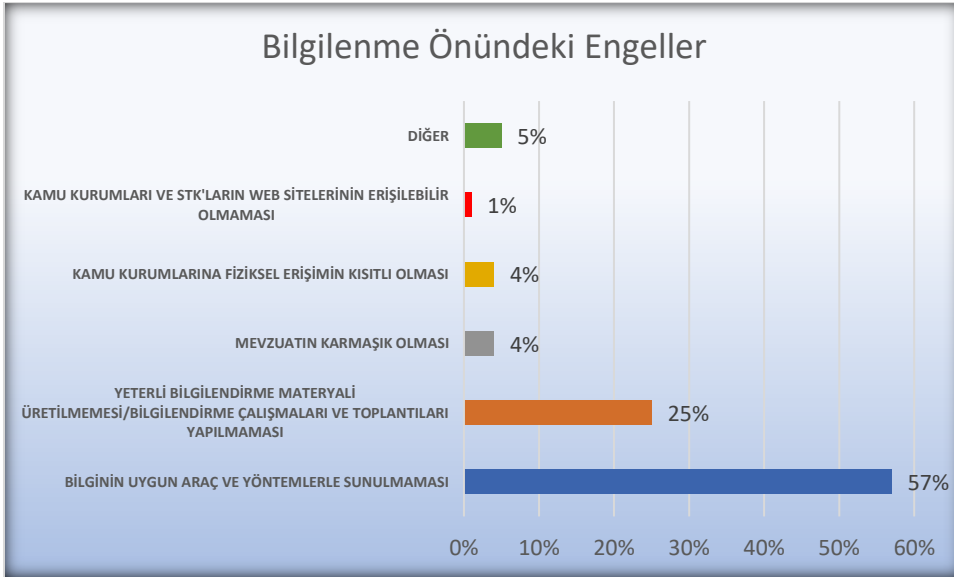
Derinlemesine mülakat gerçekleştirilen görüşmecilerden birisi, kanuni haklarından haberdar olduğunu, ancak sıkıntının Türkiye'de engelli hukukunun bilinmemesi olduğunu dile getirmiştir. "*Kanuni haklarım var, Engellilerin Haklarına İlişkin Uluslararası Sözleşme imzalandı. Bizim için en önemli belge. Engelliler Kanunu var. Erişilebilirlik Yönetmeliği var. Başka kanunların içinde de hükümler var. Anayasada da hüküm var, engellilerin korunacağına ilişkin. Kanunen bir sıkıntı yok, tabii ufak tefek düzenlemeler yapılmalı ama esas sorun Türkiye'de engelli hukukunun hiç bilinmemesi. Yani, avukatların dahi bilmemesi söz konusu.*" Görüşmecimiz makul düzenleme ve ayrımcılık gibi kavramların da gerek hakim ve savcılar gerekse adli bilirkişilik yapanlarca bilinmediğini belirtmiştir.

Aynı görüşmeci genel olarak engelli bireylerin hakları konusunda ne kadar bilgi sahibi oldukları sorusuna ise şu şekilde yanıt vermiştir: "*Acayip az. Yani insanlar haklarını bilmiyor, en eğitimliler bile. Bilse dahi dava açacak bütçesi yok, mahkeme harcını verecek parası yok, avukat tutacak gücü yok. Artı davayı açarsam kaç yıl sürer, ne zaman sonuçlanır gibi kaygılar var.*"

Görüşmecilerden 110'u engelli haklarına ilişkin en kapsamlı uluslararası sözleşme olan Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'ni daha önce duyduğunu; 196'sı ise duymadığını belirtmiştir. Sözleşmeden dernek ya da vakıf gibi kurumların yaptığı toplantılar veya çıkarttıkları broşür, kitap ve internet sitesi aracılığıyla haberdar olduklarını ifade eden görüşmecilerin oranı, %29'dur (88 kişi). 7 kişi sosyal medya üzerinden internet aracılığıyla bilgi edindiğini ifade etmiştir. İlgili bakanlık olan AÇSHB'nin yaptığı toplantılar, dağıttığı broşür, kitapçık gibi materyallerden ve internet sitesinden engelli haklarına ilişkin bilgi edinen kişi sayısı ise 10'dur.

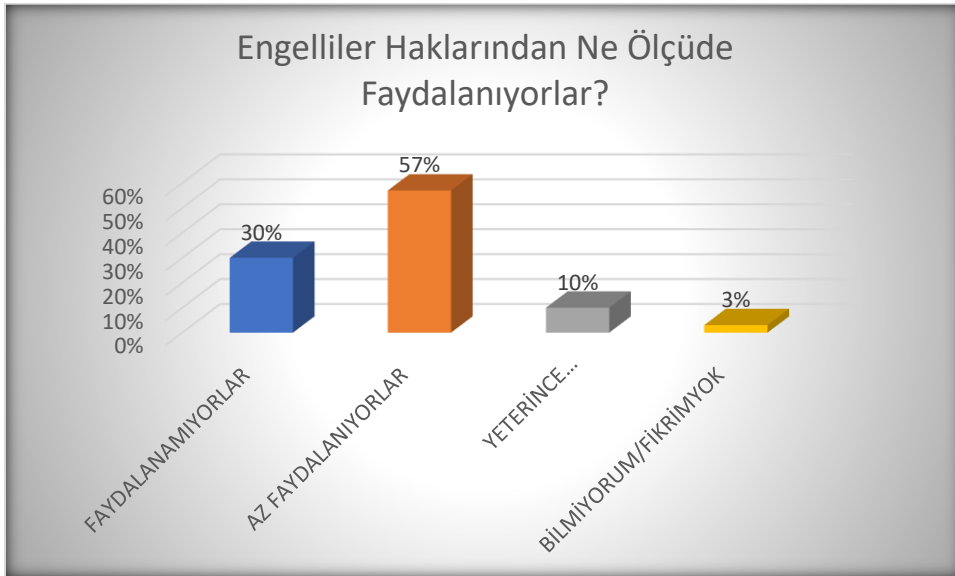
Engelli bireylerin yasal haklarına dair bilgilerinin olmadığını ifade eden 167 kişiden 36'sı konuya ilişkin bilgilenmek için çaba sarf ettiğini beyan ederken, 131'i bilgi almak herhangi bir çabasının olmadığını beyan etmiştir. İnternet üzerinden bilgi edinmeye çalışmak ve derneklere başvuru en fazla denenen yollar olurken kamu kurumlarına müracaat eden görüşmeci sayısının son derece az olduğu görülmektedir. Hangi yollara başvurduğunu belirten 26 kişinin 12'si sadece internet, 7'si internet ise dernek ve vakıflar aracılığıyla engelli haklarına ilişkin bilgi edinmeye çalıştığını ifade ederken, 4 kişi de hem internet hem de STÖ'ler aracılığıyla bilgiye erişmeye çalıştığını belirtmiştir. Sadece 3 görüşmeci kamu kurumlarına müraccat ettiğini beyan etmiştir.

Derinlemesine görüşme yaptığımız fiziksel engelli bir görüşmeci, hak arama yollarına ilişkin şunları dile getirmiştir: *“Hep avukatlardan yardım aldım. İnternet ya da kitaplardan haklarınızı öğrenebiliyorsunuz. İşveren ya da insan kaynakları da haklarınızı biliyor aslında, ama vermiyorlar. İşten atıyorlar. Türkiye’de hak arayışı çok zor.”*

Bir diğer görüşmecimiz engelli bireylerin nereden bilgi alabilecekleri sorusuna şu şekilde yanıt vermiştir. *“...engelli insanların ücretsiz olarak ulaşabileceği danışmanlık olmalı. Belki ücretsiz avukat ataması yapabilecek kurumlar olmalı. Nasıl olur bilmiyorum, ücret konusu vs. ama olması gerektiğini düşünüyorum. Ayrıca öyle dernekler olmalı ki engelli insanların davalarında müdahil olabilmeli. Yani bu hak kanunen verilmiş.”*

Engelli haklarıyla ilgili bilgilendirme önündeki en önemli engel sorulduğunda görüşmecilerin %82’si bilginin uygun araçlar ve yöntemlerle sunulmamasını; yani sesli metin, Braille, görsel anlatım gibi yöntemlerin uygulanmadığını ve yeterli bilgilendirme materyalinin bulunmadığını,

Odak grup çalışmasında, hukukçu engelli bireyler için uygun materyallerin bulunmayışının ya da sayıca az olmasının sebebi olarak, herhangi yeni bir düzenleme yapılırken engellilerin gereksinimlerinin göz ardı edilmesi ve olası düzenlemelerin kapsayıcı olmaması, engellilerin süreçte yer almamaları, temel meseleler olarak tartışılmıştır. Adli süreçlerde engelli kişilerle iletişim halinde olan kişilerin de eğitimden geçmesi gerektiği ve UYAP sisteminin engelli bireylerin erişimlerine uygun olmadığı dolayısıyla tüm bunların bilgiye erişimde engel teşkil ettiği de ayrıca belirtilmiştir.

Görüşmecilerin pek çoğu, engelli bireylerin haklarından faydalanamadığını ya da az faydalandığını ifade etmişlerdir. Yeterince faydalanabildiğini düşünen görüşmeci sayısı 31’dir.

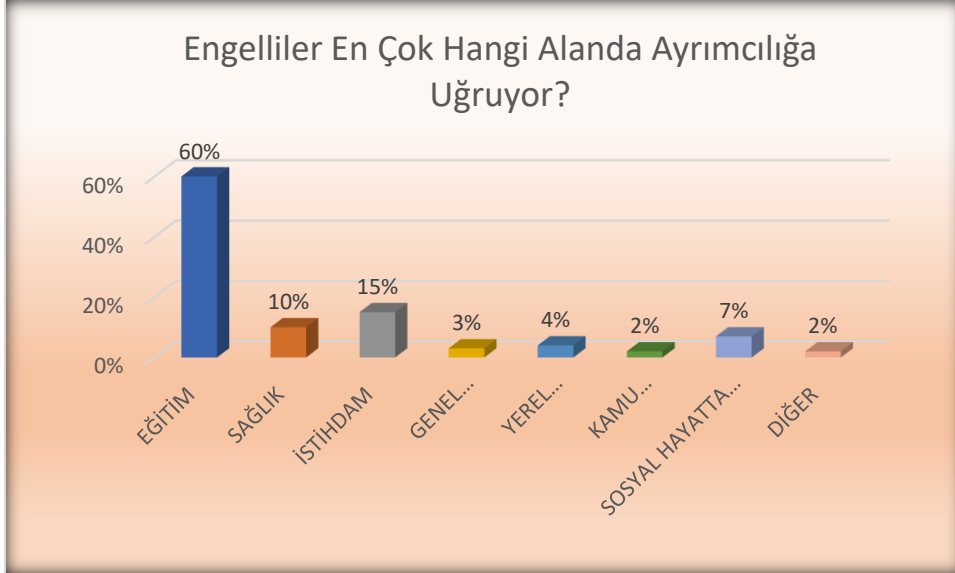
Odak grup toplantılarında farklı engel grupları açısından, haklara ulaşabilme konusunda farklı zorluklar yaşandığından bahsedilmiştir. Örneğin, *“görme engelli bireyler için, bilgisayarın sesli bir programın olmasının ekonomik maliyeti arttıran bir unsur olduğundan, ekonomik olanağa sahip olmayan görme engelli bireylerin, bilgiye erişimde zorlukla karşılaştığını ifade etmiştir. Benzer şekilde dağıtılan broşür gibi materyaller, engelli bireylerin erişebileceği şekilde düzenlenmiyorsa, bilgiye erişim engelinin devam ettiğini belirtmiştir. Hak arama mekanizmalarına erişimde ise, sistem kurgulanırken, engelli bireylerin ihtiyaçlarını da dikkate almanın ve erişilebilirliği sağlamanın yaşanan sorunları önlemede önemli olduğu”* dile getirilmiştir.

Odak grup toplantılarında tartışılan bir diğer konu ise engelli bireyler arasında yardım temelli anlayışın hakim olması sebebiyle herhangi bir hak arama girişiminde bulunulmamasıdır. Pratik ve kısa sürede amaca ulaşma anlayışının yerleşik olmasından dolayı yargı yoluna başvurulduğunda sonuç alma süresinin uzayacağı ve/veya sonuç alınmayacağı düşünülmesi, yargı yolunun engelli bireyler tarafından tercih edilmemesine neden olduğu dile getirilmiştir.

Engel durumu sebebiyle alınan herhangi bir desteğin ailenin engelli birey yerine ya da aracılığıyla elde ettiği bir gelire dönüşme riski taşıdığı ve bu bağlamda da engelli bireyin hak arayan bir özne olarak algılanmasıyla ilgili sıkıntıların doğduğu da odak grup toplantılarında gündeme gelen konular arasında yer almıştır. Aileden kişilerin, engelli bireylerin hak talep edicileri konumuna gelmesinin istismar edici sonuçlarının olabileceği de tartışılması ve dikkatli yaklaşılması gereken bir konu olduğunun altı ayrıca çizilmiştir.

Derinlemesine görüşme yaptığımız bir görüşmeci ise uygulamaya ilişkin sorunlara dikkat çekerek “*Hani kanunlar çok iyi düzenlenmiş olabilir, yönetmelikler çok iyi olabilir ama uygulatamıyorum, uygulamada hiçbirini göremiyoruz. Yani biz 12.000.000 engellinin hiçbir baskı gücü yok. Bir de ailelerle düşünün ne kadar büyük bir rakam ama hakkımızı isteyemiyoruz, alamıyoruz. Sadece insanca yaşamak istiyoruz, pozitif bazı düzenlemeler istiyoruz ama yok.*”

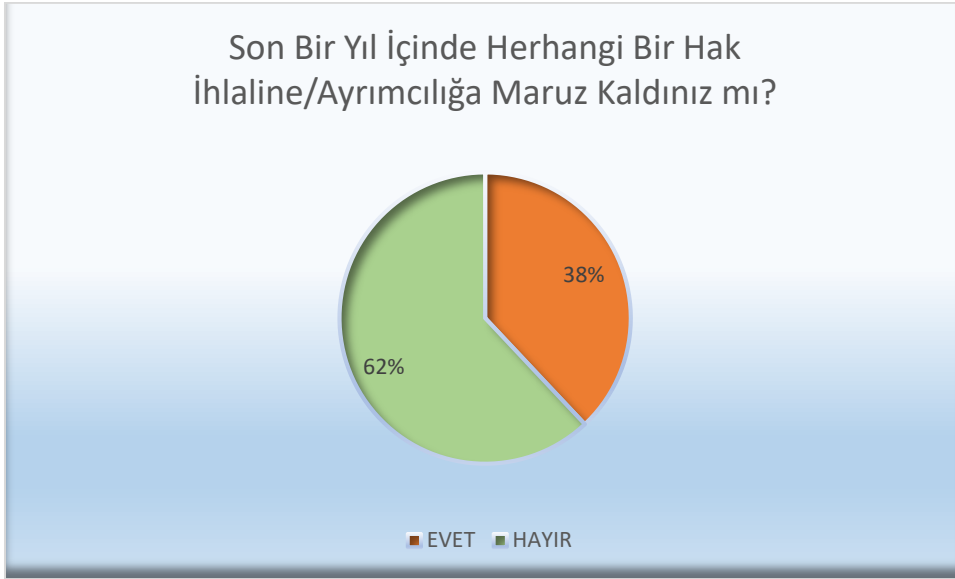
Ayrımcılık ve Hak Arama Mekanizmaları

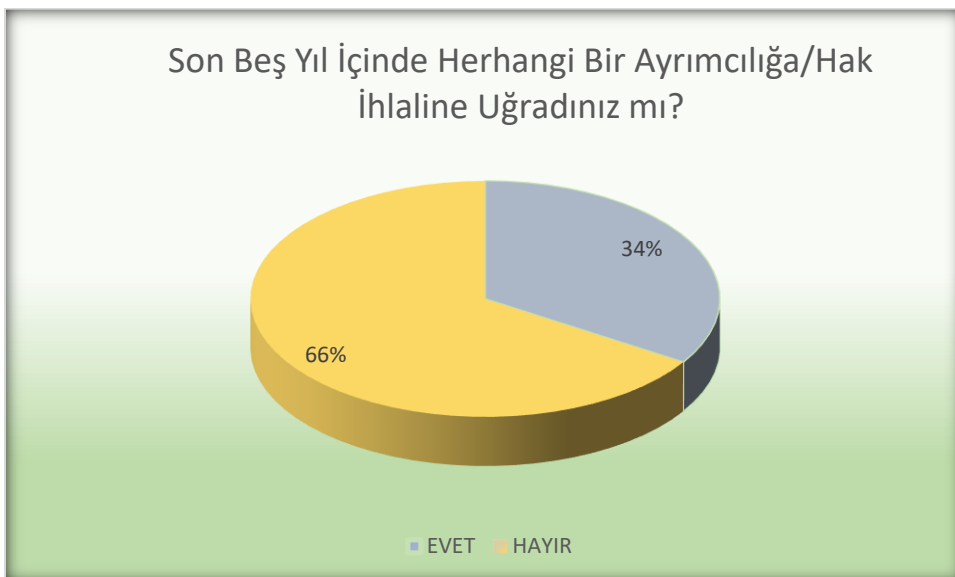
Görüşmecilerden 174'ü engellilerin en çok eğitim alanında ayrımcılığa/hak ihlaline uğradığını belirtmiştir. Eğitimden sonra en çok ayrımcılığa/hak ihlaline uğranılan alanın istihdam olduğu ifade edilmiştir. Soruya istihdam cevabını veren kişi sayısı 47'dir.

Eğitim alanında ayrımcılık, odak grup toplantısında dile getirilen konulardan biri olmuştur, engelli çocuklara eğitimde hiçbir şekilde pozitif ayrımcılık uygulanmadığı belirtilmiştir. Engelli çocukların eğitim hakkı ile davalarına öncelik verilmesi böylece, engelli çocukların eğitimde kaybedeceği yılların önüne geçilerek fırsat eşitliğinin sağlanabileceği konuya ilişkin bir çözüm olarak tartışılmıştır.

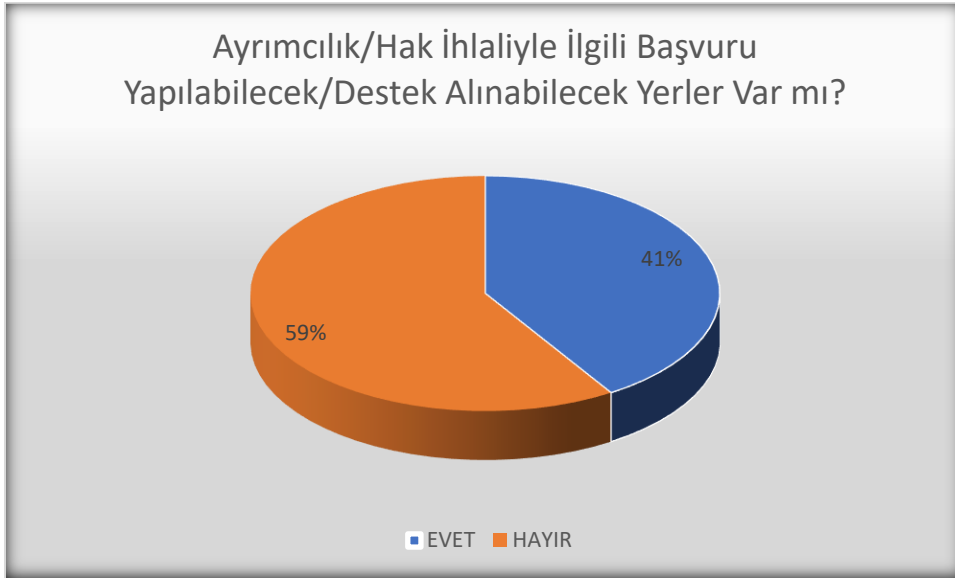
Derinlemesine mülakat gerçekleştirdiğimiz bir görüşmecimiz, sorun yaşadığı alanları şu şekilde sıralamıştır: “Erişim, ulaşım, iş, insanların sokaktaki önyargıları, bakışları, taciz eden hareketleri maalesef bunları yaşıyoruz.”

Görüşmecilerden 117’si son bir yıl içinde ayrımcılık/hak ihlaline maruz kaldığını dile getirmiştir. Maruz kaldığı durumu 67’si hak ihlali, 50’si ayrımcılık olarak tanımlamıştır. Hangi alanda hak ihlaline/ayrımcılığa uğradıkları sorulduğunda 33’ü eğitimde, 15’er kişi istihdam ve sağlık alanında, 12’si genel sağlık hizmetlerine erişim alanlarında olduğunu belirtmiştir. 26 kişi ise sosyal hayatta ayrımcı muameleye maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir.

Son beş yılda herhangi bir ayrımcılığa/hak ihlaline maruz kalıp kalmadıkları sorulduğunda, görüşmecilerin 105'inin "evet" yanıtı verdiği görülmektedir. Yaşadığı durumu nasıl tanımladığı sorulduğunda, 61'i yaşadığı durumu hak ihlali olarak tanımlarken 29'u ayrımcılık olduğunu dile getirmiştir. Herhangi bir ayrımcılığa/hak ihlaline uğradığını beyan eden görüşmecilerin 15'i ise maruz kaldıkları durumu hem hak ihlali hem de ayrımcılık olarak tanımlamıştır. 30'ü eğitimde, 16'sı istihdam, 9'ar kişi sağlık ve genel kamu hizmetlerine erişim alanlarında hak ihlaline/ayrımcılığa maruz kaldıklarını belirtmiştir. Görüşmecilerin 18'i ise sosyal hayatta ayrımcı muameleye uğradığını dile getirmiştir. Son bir yılda uğranan hak ihlali/ayrımcılık tablosuyla kıyaslandığında, sorun alanlarının benzer olduğu ve bir süreklilik seyrettiği söylenebilir.

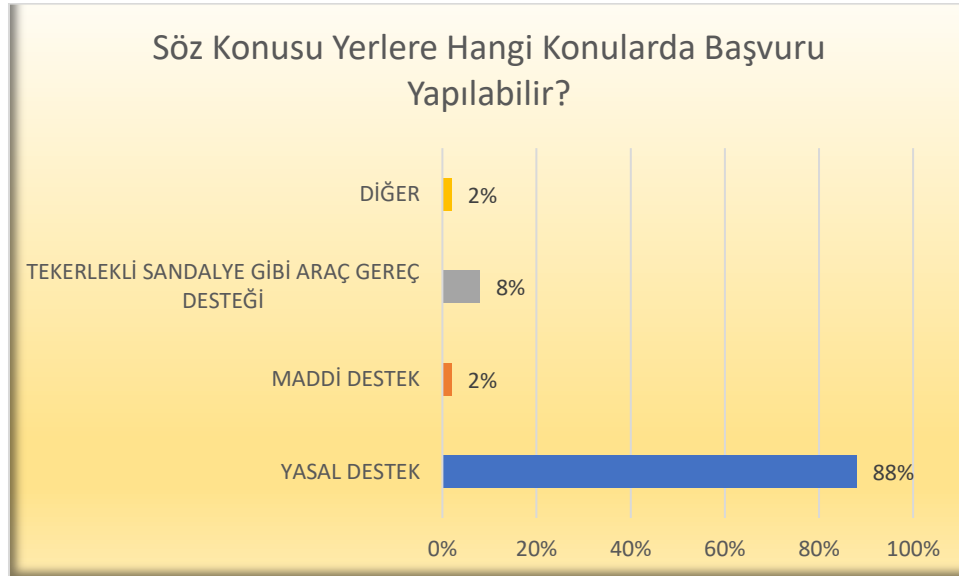

Görüşmecilerin 125'i engellilerin yaşadığı ayrımcılık/hak ihlaliyle ilgili başvurabileceği, destek alabileceği kurum/kuruluşların varlığını bildiklerini ifade etmiştir. Herhangi bir ayrımcılık/hak ihlali uğraması durumunda adli mercilere başvurulabileceğini ifade eden görüşmeci sayısı 4'tür; 5 görüşmeci ise adli yolların yanı sıra sivil toplum örgütlerine başvuru yapılabileceğini belirtmiştir. 52 kişi ise sadece idari mekanizmalara, 27 kişi ise idari mekanizmaların yanı sıra sivil toplum örgütlerine başvuru yapılabileceğini ifade etmiştir. İdari başvuru yapılabilecek kurum/kuruluş olarak belediyeler, valilik, BİMER, bakanlıklar cevapları verilmiştir. Kamu Denetçiliği Kurumu'nu mekanizmalar arasında sıralayan kişi sayısı, 2'dir. Ayrıca bir kişi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ni (AİHM), bir kişi de Birleşmiş Milletler'i başvuru yapılabilecek mercii olarak belirtmiştir. 32 kişi ise başvuru mekanizması olarak sadece dernek ve/veya vakıfları dile getirmiştir.

Başvuru mekanizmalarıyla ilgili bilgi düzeyi verileri, cinsiyet dağılımına göre irdelendiğinde erkek görüşmeciler arasındaki oran yarı yarıyken kadın görüşmecilerin %67'si (105 kişi) ayrımcılık/hak ihlaliyle ilgili başvuru yapılabilecek, destek alınabilecek herhangi bir yer bilmediklerini belirtmişlerdir.

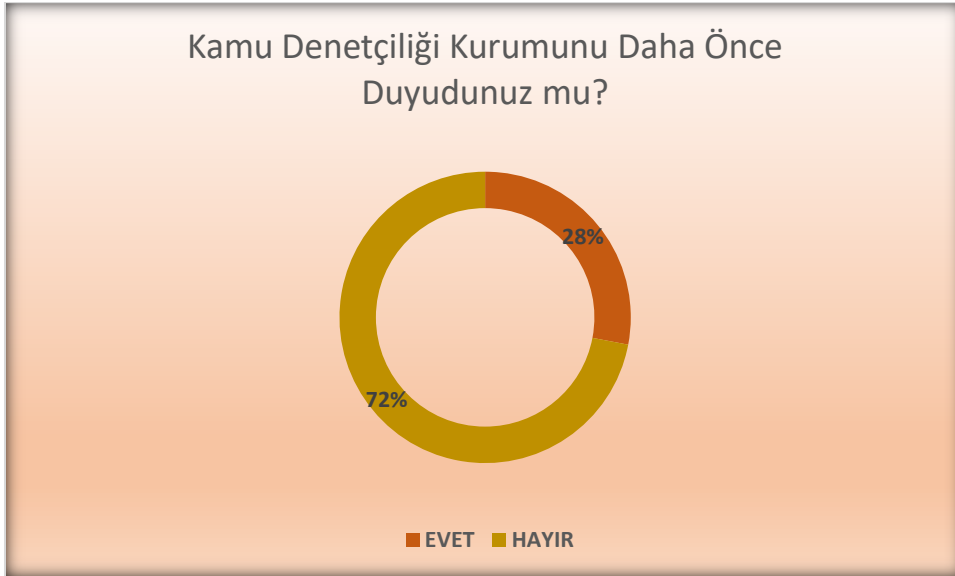
Ayrımcılık/hak ihlali durumunda başvuru yapılabilecek mekanizmaların bilinirliği ile eğitim durumu bir arada değerlendirildiğinde aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır.

EĞİTİM DURUMU	AYRIMCILIK/HAK İHLALİYLE İLGİLİ BAŞVURULACAK YERLER VAR MI?		TOPLAM
	EVET	HAYIR	
OKUR-YAZAR DEĞİL	8	3	11
DİPLOMASIZ OKUR-YAZAR	12	9	21
İLKOKUL TERK	3	7	10
İLKOKUL MEZUNU - 5YIL	23	63	86
ORTAOKUL MEZUNU - 8YIL	21	27	48
LİSE MEZUNU - 11YIL	26	45	71
MESLEK LİSESİ - 11YIL	3	7	10
2 YILLIK YÜKSEKOKUL - 13-14YIL	3	7	10
ÜNİVERSİTE AÇIKÖĞRETİM - 14YIL+	7	3	10
ÜNİVERSİTE - 14YIL+	18	9	27
LİSANSÜSTÜ - 16YIL+	1	1	2
TOPLAM	125	181	306

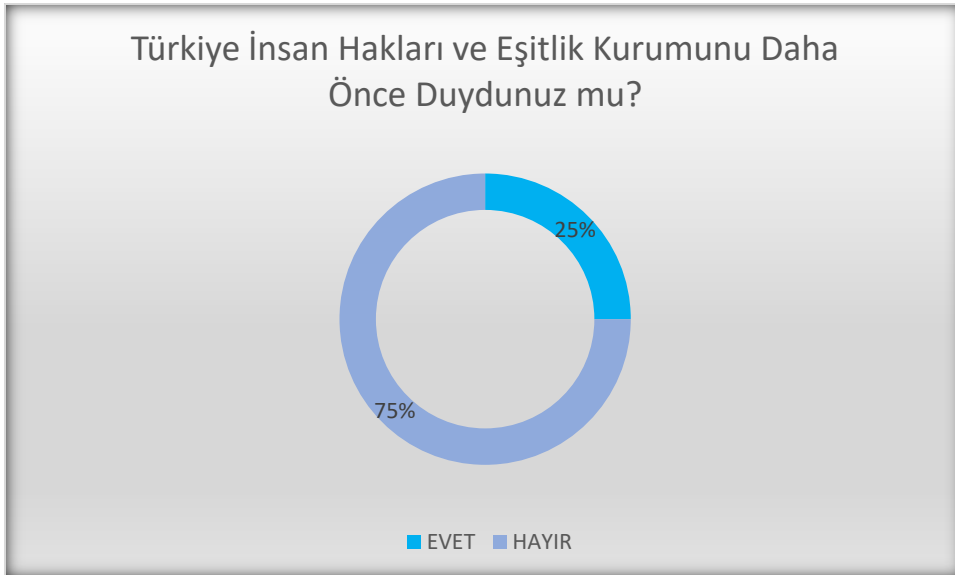

Söz konusu yerlere hangi konularda başvurulabileceğine ilişkin soruya yanıt veren 121 kişiden 106'sı bu kurum/kuruluşlara yasal destek için başvuru yapılabileceğini dile getirmiştir. Tekerlekli sandalye gibi engelli bireylere yönelik araç gereç desteği alınabileceğini belirten görüşmecisi sayısı 10'dur. Maddi destek sağlayabileceğini dile getiren görüşmecisi sayısı ise 2'dir. Bu kurumlara başvuru yaptığını belirten görüşmecisi sayısı 33'tür. Ne tür taleplerde bulduklarına baktığımızda belediyelerden tekerlekli sandalye isteklerinin yoğunlukta olduğu görülmektedir. Taleplerin çoğu karşılanmıştır. Soruya yanıt veren 30 kişiden 6'sının tekerlekli sandalye talebiyle ilgili belediyelere başvurduğu görülmektedir. 5 kişinin ise yasal destek talebiyle kurumlara başvurduğu görülmektedir. Göreve iade talepleri ve maaş

bağlanması talepleriyle Bakanlığa ve BİMER'e başvurular yapıldığı dile getirilmiştir. Dernek için yer, festival, tiyatro gibi etkinlikler için destek istemleri de kurumlara iletilen diğer taleplerdir.

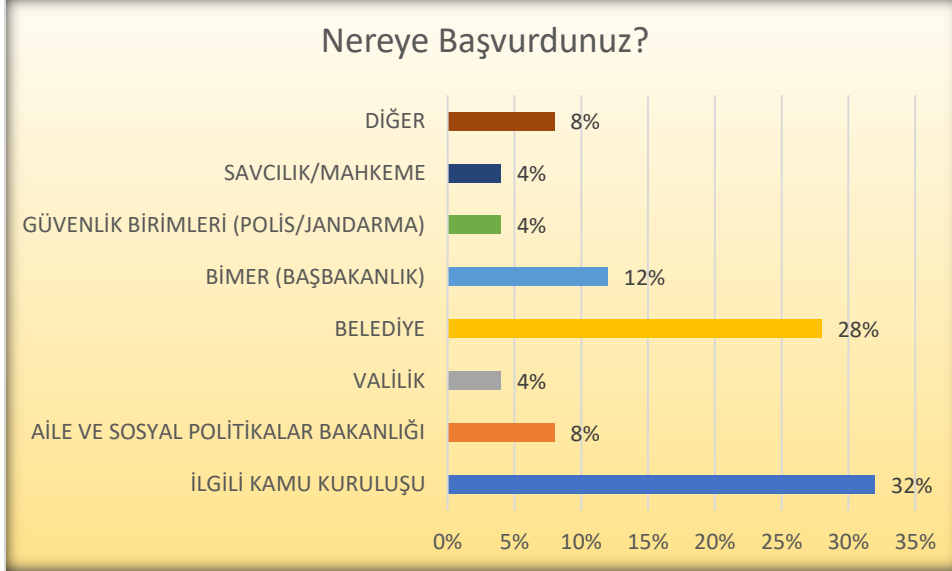
Kamu Denetçiliği Kurumu'nu (Ombudsmanlık) daha önce duyup duymadıkları sorulan görüşmecilerden 84'ü daha önce duyduklarını beyan etmiştir. Ancak ayrımcılık/hak ihlaline uğramaları durumunda başvurabilecekleri mekanizmaları sıralamaları istendiğinde Kamu Denetçiliği Kurumu cevabını veren görüşmeci sayısı sadece 2'dir. Bu veriler birlikte değerlendirildiğinde Ombudsmanlığın bir başvuru mekanizması olarak bilinmediğini ifade etmek mümkündür.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'nu (TİHEK) daha önce duyan görüşmeci sayısı 76'dır. Ancak TİHEK, görüşmecilerin ayrımcılık/hak ihlaline uğramaları durumunda başvurabilecekleri mekanizmalar arasında yer almamıştır. TİHEK'in hak arama mekanizması olarak görünürlüğünün ve bilinirliğinin olmadığı gözlemlenmektedir.

Hak Arama Mekanizmalarının Kullanımı

Görüşmecilerden 28'i son bir yılda uğradığı hak ihlali/ayrımcılık nedeniyle herhangi bir kurum/kuruluşa başvuru yaptığını beyan etmiştir. Bu görüşmecilerin 12'si kadın, 16'sı erkektir.

“Nereye başvurdunuz?” sorusuna yanıt veren 25 görüşmeciden 8'i ilgili kuruma, 7'si buldukları yerleşim yerindeki belediyeye, 3'ü BİMER'e, 2'si AÇSHB'na, birer kişi ise valilik, güvenlik birimleri ve savcılık/mahkemeye başvuru yaptıklarını belirtmiştir. Başvuru yapılan yerin engelli erişimine uygunluğuna ilişkin sorulan soruya 19 görüşmeci mekanın engelli erişimine uygun olduğunu, 9'u ise uygun olmadığını belirtmiştir. 16 kişi başvuru yapılan yerdeki görevlilerin yeterli bilgiye sahip olduğunu ifade ederken 12'si ise görevlilerin yeterli bilgiye sahip olmadığını dile getirmiştir. Henüz sonuçlanmamış başvuru sayısı 12 iken başvuruların 4'ü olumlu, 7'si ise olumsuz sonuçlandığı ifade edilmiştir.

Engelli bireyler açısından ceza infaz sistemi, odak gruplarda gündeme gelmiştir. Cezaevlerinin engelli bireyler açısından fiziksel erişimindeki problemler ve bireylerin özgün koşullarını göz önüne almayan bir sistem olmasının temel sorunlar olduğu tespitleri yapılmıştır. Engelli bireylerin ihtiyaçlarının koşu arkadaşları tarafından karşılandığı odak grupta yer alan bir avukat tarafından dile getirilmiştir.

Cezaevinde bulunan işitme ve/veya konuşma engelli bireylerin durumu da ayrıca değerlendirilmesi gereken bir noktadır. İşitme ve/veya konuşma engelli bireyler ziyaretçileriyle ya da avukatıyla görüşmek için işaret dili tercümanı sağlanıp sağlanmadığı da yine odak grupta gündeme gelen bir başka konudur. Avukatıyla görüşmesi esnasında tercüman kullanmasının ancak savcılık izniyle mümkün olabileceği dile getirilmiştir. Dolayısıyla söz konusu durum adalet erişim önündeki bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gündelik ihtiyaçlarını karşılayamayacak durumda olan ve cezaevlerinde bulunan bireyler için durumun kimi zaman yaşam hakkı ihlaline varan boyutlara ulaştığı, ev hapsi gibi diğer alternatif ceza yöntemlerinin değerlendirilmesinde mahkemelerin takdir yetkisini cezaevinden yana kullanması ya da adli tıp değerlendirme sürecinin son derece uzun sürmesi nedeniyle cezalandırmanın söz konusu bireyler bakımından ikincil bir cezalandırmaya ve eziyete dönüşmektedir.

Ceza alan ve öz bakımını gerçekleştiremeyen bireylerin kendisiyle birlikte aileden birinin cezaevinin hastane kısmına bakım amaçlı girmesi ise bir diğer sorun alanıdır. Söz konusu durum suçun şahsiliği ilkesini ortadan kaldırdığı belirtilmiş, bu duruma gazeteci Metin Duran'ın durumu örnek gösterilmiştir. *“Kendisi, tutuksuz olarak devam eden yargılama sürecinde 13/10/2015’te kalp krizi geçirmiş, bu sebeple beyinde oluşan hasar sonucu zihinsel ve fiziksel engelli haline gelmiştir. Tedavi için Ankara Numune Hastanesi’nde tedavi gördüğü sırada, kolluk kuvvetleri tarafından, hakkında cezanın infazına dönük yakalama kararı bulunduğu gerekçe gösterilerek Ankara Sincan Cezaevi’ne getirilmiştir. Duran, geçirdiği hastalık nedeniyle %93 engelli olmasından kaynaklı yatağa bağımlı olup, kendi öz bakımını yapamadığından refakatçisi olan kardeşi ile birlikte Sincan Cezaevi Hastanesi’nde kalmaktaydı. Ailesi tarafından re’sen infazın ertelenmesi için başvuru yapılmış, ancak gerekli olan hastane raporu İstanbul Adli Tıp Kurumu tarafından ancak 6 ay sonra verilmiştir. İnfazın 1 yıl ertelenmesine karar verilmiş, Duran cezaevinden çıkarılmıştır. Ek olarak Sincan Cezaevi’nde geçen bu süre içerisinde Metin Duran’ın tedavisinin aksadığı da”* aktarılmıştır.

Son beş yıl içinde bir davaya dahil olan 14 görüşmecinin 6’sı avukat desteği almıştır. 5 görüşmeci avukatı kendi tutarken, 1’i barodan adli yardım kapsamında avukata erişebildiğini belirtmiştir. Baroların adli yardım hizmeti verdiğiinden haberdar olduğunu söyleyen sadece 4 görüşmeci bulunmaktadır. 6 görüşmecinin hepsi vekâlet ücretini kendilerinin karşıladığını dile getirmiştir. Noterlerde yaşanan sıkıntılar odak grup görüşmelerinde dile getirilmiştir. İşitme ve/veya konuşma ya da görme engelli bireyler okuma yazma bilmeleri halinde kendi belirleyecekleri iki tanıkla; okuma yazma bilmemeleri durumunda ise iki tanık ve bir tercümanla noter işlemlerini gerçekleştirebilmektedir.¹ Ne var ki tercüman masraflarını engelli bireyin kendisinin ödemesi beklenmektedir, bu da fazladan masraf anlamına gelmektedir. Bu bağlamda dezavantajlı bir grup kendi özgün durumlarından kaynaklı olarak daha da dezavantajlı bir konuma gelmektedir.

Görüşmecilerin 4’ünün mahkeme masrafları kendileri ya da aileleri tarafından karşılanmıştır. 2 görüşmecinin mahkeme masraflarını ise başvuru yaptığı dernek ya da vakıf karşılamıştır. 1 kişi ise adli yardımdan faydalanmıştır. Adli yardım odak grup toplantılarında da tartışılmıştır. Adli yardım mekanizmasında engelli bireylere özel bir düzenlemenin olmaması ve atanmış avukatın engellilikle ilgili bilgisinin olmaması sorun alanları olarak ifade edilmiştir. Adli yardımdan faydalanma koşulları arasında üzerine kayıtlı mülk ya da taşıtın olmaması şartının bulunmasının engelli bireyler için bir dezavantaj yarattığı ifade edilmiştir.² Özellikle engellilerin araç alımlarında ÖTV muafiyeti hakkı olması ve bazı vergi avantajları nedeniyle araç sahibi olarak engelli birey görünse dahi aslında aracın asıl sahibi ve kullananın 3. kişiler olabileceği belirtilmiş ve buradaki sahipliğin bir gelir göstergesi olarak okunamayacağı ifade edilmiştir. Benzer bir şekilde engelli bireye ait görünen bir mülkün, yerin, bireyin ekonomik durumuna yaptığı katkı gibi özgün koşulları değerlendirilmeksizin, tek başına bireyin adli yardımdan muaf olmasının gerekçesi olamayacağı konuşulmuştur. Her başvurunun özgün koşullarının değerlendirilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Ne var ki bu konu bir zorunluluk olmaktan öte baroların inisiyatifindedir. Bazı barolar bu inisiyatifi kullanıp engelli başvurularını mülk ya da araç sahipliğinden öte özgün koşullarını değerlendirerek karar verdiklerini beyan ederken bazı barolarda ise tamamen mevzuatın uygulandığı odak gruplarda tartışılmıştır. Özgün koşulları dikkate alan baro sayısının çok az olduğunun altını ayrıca çizmek gerekir. İnisiyatif kullanan baro temsilcileri denetim esnasında sıkıntı yaşadıklarını da ayrıca belirtmişlerdir. Dolayısıyla yapılan tartışmalar sonucunda adli yardım konusunda engelliler özelinde bir standardın getirilmesinin önemli olduğu sonucu çıkmıştır. Adli yardım kapsamında atanmış avukatın engelli bireyler konusundaki bilgisi de bir diğer problemdir. Çok az

¹ 1512 Sayılı Noterlik Kanunu, Madde 73.

² Adli yardımla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu, Madde 334-340.

baronun konuyla ilgili yetkin avukatlara yönlendirme yaparken bazı baroların adli yardım kapsamında atanması gereken avukat sırasını takip ettiği ifade edilmiştir.

Derinlemesine görüşme yaptığımız fiziksel engelli görüşmecimiz de adli yardımın engelli bireylere ilişkin bir düzenleme içermemesinden kaynaklı sorun yaşadığını ve başvurusunun reddedildiğini dile getirmiştir: *“Adli yardım için bir sürü prosedür var. Onları yerine getiremiyorsunuz ki. Avukat tutuyorlarmış. Nerede tutuyor. Yok öyle bir şey. Onun için muhtardan yazı, sosyal yardımlaşma fonundan yazı. Siz çalışıyorsunuz zaten diyorlar. Kabul etmiyorlar ki. Yani engellisiniz diye yardım etmiyorlar. Şartları sağlarsanız ediyorlar. Kime yardım ediyorlar bilmiyorum. Ben başvurduğum ama şartlarım uymadığı için kabul etmediler.”* Dava açma yoluna gidilmesinin engelliliğe dair haklar ve hak arama mekanizmaları hakkında bilgi sahibi olunmasıyla ilişkili olduğu sorulara verilen cevaplardan anlaşılmaktadır. Bunlara ek olarak derinlemesine mülakat yaptığımız bir görüşmecimiz dava açmanın maddi külfetinden bahsetmiştir: *“Dolayısıyla da madden kuvvetli olacaksınız, zamanınız bol olacak, mevzuata hakim olacaksınız ve tüm bunlara rağmen ben bunları değiştirebileceğime inanıyorum diye yola çıkmanız lazım. Bunlar tamsa ava açabiliyorsunuz ama değilse açamıyorsunuz.”*

Adliye binalarına erişimde problem yaşadığını belirten 4 görüşmeciden ikisi görme engelliler için yapılan kabartmalı sarı şeritlerin eksikliğini; ikisi ise başvurulacak kişileri bulmakta zorluk yaşadıklarını dile getirmiştir. Adliye görevlileriyle ilgili sıkıntı yaşayan bir görüşmeci ise işaret dili bilen personel olmaması nedeniyle anlaşmakta zorluk çektiğini aktarmıştır.

Adliyelerin fiziksel erişim problemi odak gruplarda da tartışılmıştır. Yeni yapılan adliye binalarının engelli erişimine uygun olarak tasarlandığı ancak eski binaların engelli erişimine uygun hale getirilmesi çabasına rağmen yeterince uygun olmadığı belirtilmiştir.

Derinlemesine görüşme yaptığımız bir görüşmecimiz adliyelerin fiziksel erişimine ilişkin şunları dile getirmiştir: *“Adliye inanılmaz kalabalık. Engellilere normal vatandaşlardan bir fark tanınmıyor. Bir kere girişte rezil oldum. Çok sıkıntı çektim. Ameliyat olmuşum. Değnekle gittim. Ayağımda kocaman demirler vardı. Görünüyordu. Adam değneği oradan geçirdi beni başka yerden geçirdi. Çıkış değil ama girişte sıkıntı var.”*

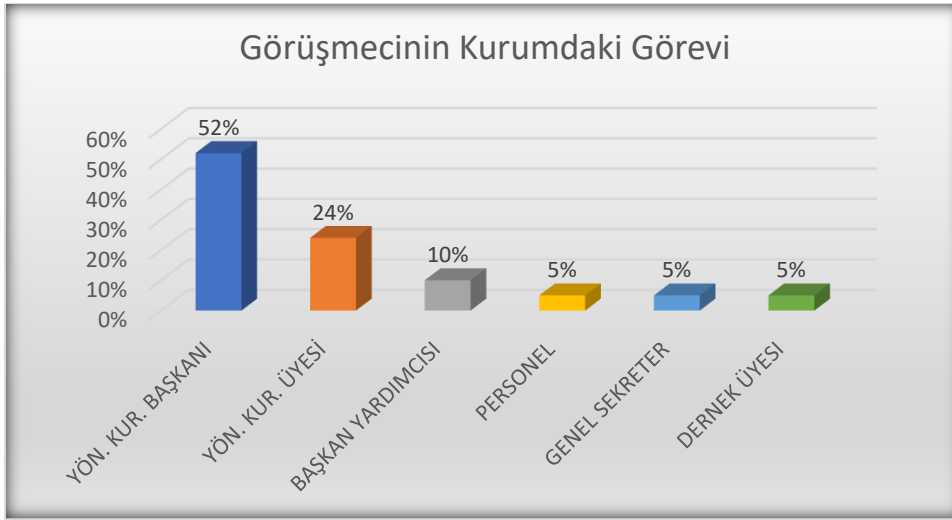
Derinlemesine görüşme yaptığımız bir diğer görüşmecimiz Belediye’ye vermek istediği şikâyet dilekçesini erişim sıkıntısıyla kendisi verememiş ve başkasından yardım almış, daha sonra belediyeden başvurusuna her hangi bir cevap alamaması üzerine gittiği adliyede de erişim sıkıntısı yaşamıştır. Yaşadığı sorunu şu şekilde aktarmıştır: *“Mekanik bir tekerlekli sandalye ile gittim. Aslında akülü tekerlekli sandalye kullanıcısıyım ama oraya mekanikle gittim çünkü girişte 7-8 basamak vardı. Bir güvenlik görevlisi, halktan birkaç kişi işte eşimle beraber o merdivenleri eşimle beraber taşınarak aşabildim. Öğrendim ki, müracaat savcısının odası üst kattaymış ve asansör arızası varmış. Dolayısıyla dilekçeyi vermek ve dilekçe hakkında konuşmak için savcıyla doğrudan bir temas kuramadım. Aşağıdaki görevlilerden biri benim evrakımı aldı yukarıda kaydettirdi ve yine bana tarih ile sayı numarası verildi.”*

Adliye’ye erişimde sorun yaşayan görüşmecimiz benzer şekilde mahkemeye erişimde de sorun yaşamış ve dava dosyasını kendisi verememiştir. *“Dava dosyasının da ben içeriye veremedim. Çünkü mahkemenin erişilebilirliği de sorunlu. Ben arabada bekledim biri içeriye gitti, dosyayı teslim etti. Yine sayı numarasını aldım.”*

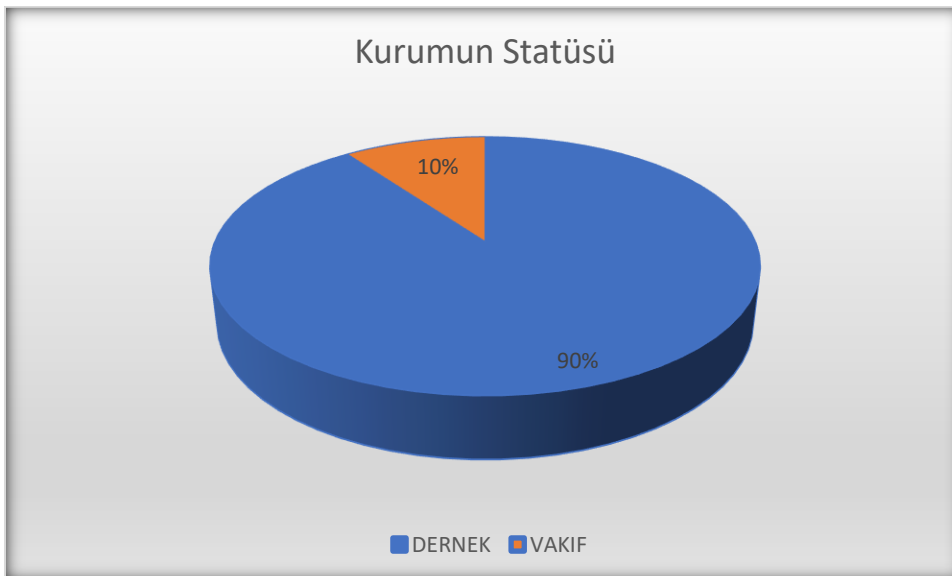
Davası sonuçlanan görüşmecilerden sonucu adil bulup bulmadıkları sorulduğunda davası biten 10 kişinin 7’si davanın adil sonuçlandığını, 3 kişi ise davasının sonucunun adil olmadığını düşünmektedir. Mahkeme kararına ilişkin başka bir yola başvuran görüşmeci sayısı 1’dir. Mahkeme kararına karşı Anayasa Mahkemesi’ne başvurduğunu beyan etmiştir.

Odak grup toplantılarında farklı engel gruplarının aslında ihtiyaçlarının aynı olduğu yönündeki inanış nedeniyle adalete eşit erişimde yeterince etkili çözüm önerilerinin sunulmadığı da tartışılmıştır. Farklı engel gruplarından bireylerin de birbirlerinin ihtiyaçlarından yeterince haberdar olmadığından, bu durumun ihtiyaçların benzer olduğu şeklinde bir algıya yol açtığı dile getirilmiştir. Farklı engel gruplarının özgün ihtiyaçlarını dile getirmesinin engel grupları açısından bireylerin avantajlarını ve dezavantajlarını ortaya çıkartabileceği ve engelli bireylerin hangi alanlarda daha fazla ayrımcılığa uğrayabilecekleri konusunda dayanışma ve destek ortamı oluşma ihtimalinin artabileceği tartışılmıştır.

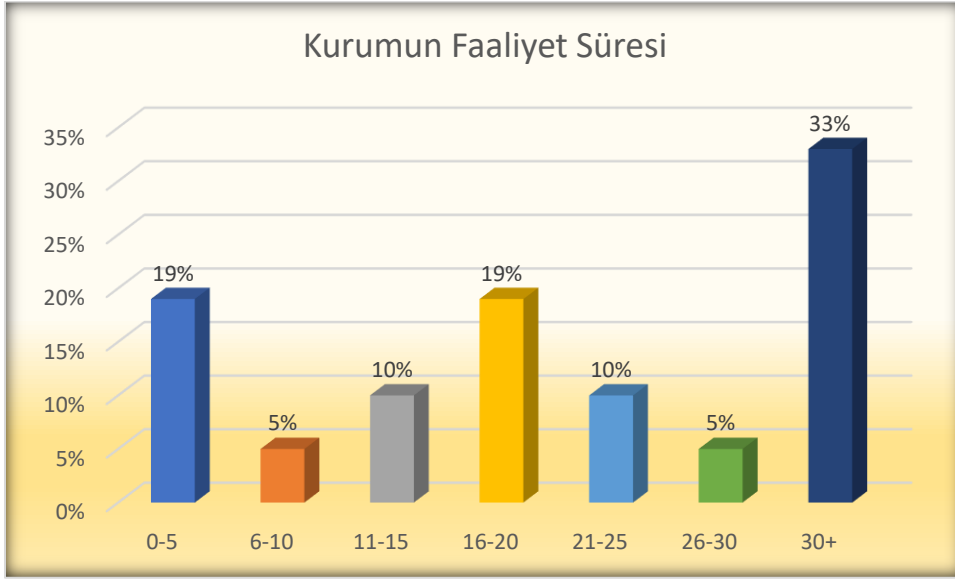
STÖ Temsilcileri Görüşmeleri

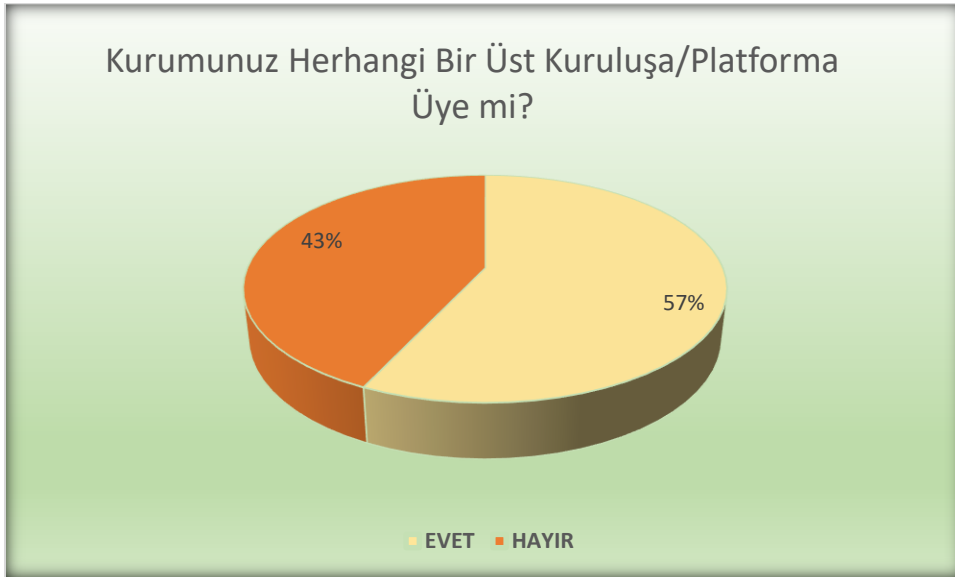
Kurum yetkilisi olan görüşmecilerin 11'i yönetim kurulu başkanı, 5'i yönetim kurulu üyesi, 2'si başkan yardımcısı, 1'er kişi ise kurum personeli ve dernek üyesidir. Görüşmeler saha araştırması için belirlenen illerde kurum yetkilileriyle yüz yüze anket uygulaması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin illere göre dağılımı ise şu şekildedir: 8'i İstanbul'da, 3'ü Ankara'da, 4'ü Mersin'de, 2'si Diyarbakır'da, 3'ü İzmir'de, 1'i ise Trabzon'da yapılmıştır.

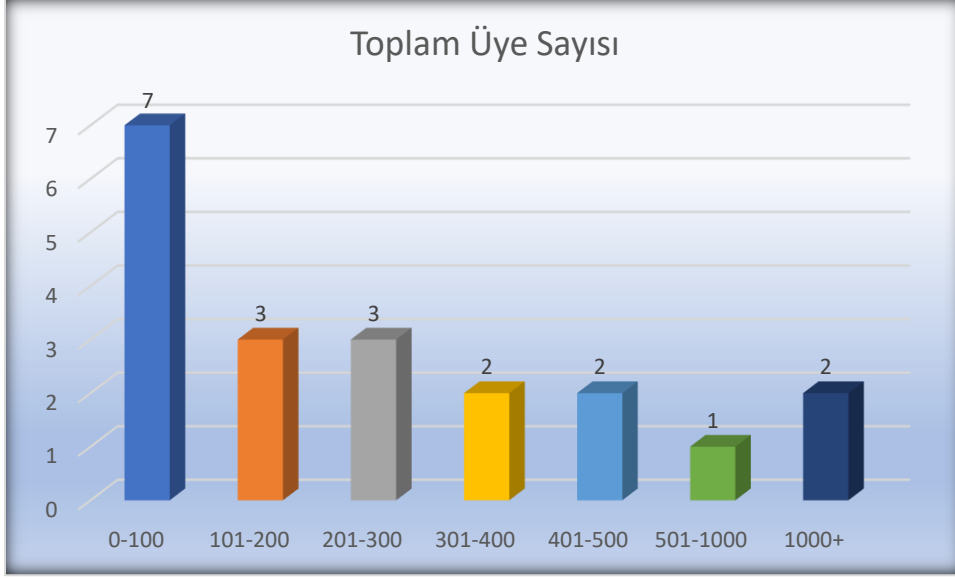

Kurumların statülerine bakıldığında 19'unun dernek, 2'sinin ise vakıf olduğu görülmektedir.

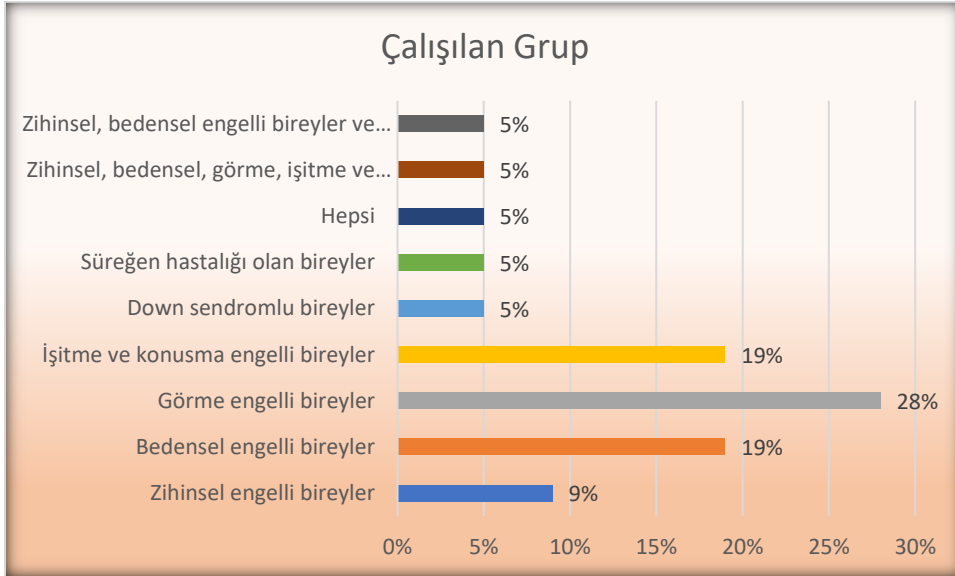

Kurumların 4'ü haricinde hepsi en az altı yıllık tecrübeye sahiptir. 7 kurumun otuz yılı aşkın bir süredir faaliyet gösterdiği belirtilmiştir. Kurumlardan 12'si bir üst kuruluşa, platforma üyedir.

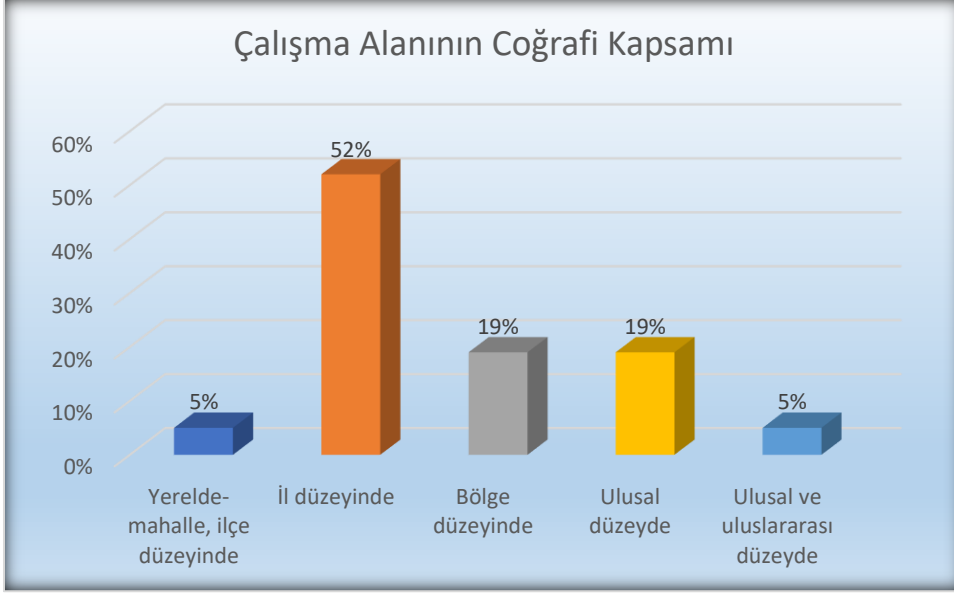

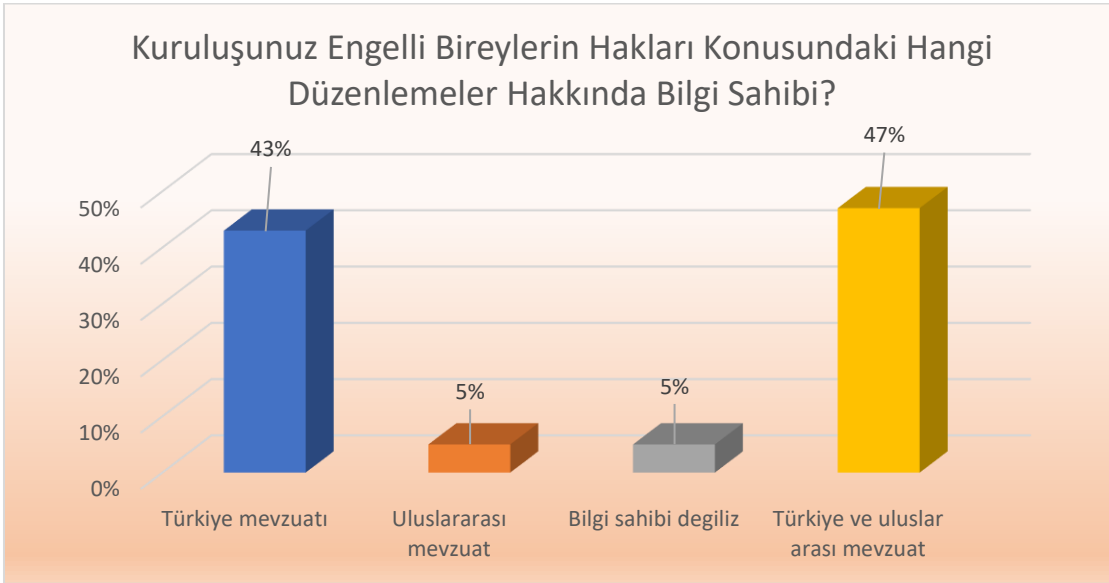
Üye sayılarının kurumlara göre dağılım grafiği yukarıda yer almaktadır. 2 kurumun 1000'den fazla üyesi olduğu görülmektedir. Üye sayılarındaki fazlalığa rağmen kurumlara destek sunan gönüllü sayılarının hayli az olduğu görülmektedir. Görüşmecilerin neredeyse yarısına denk gelen 10 kişi kurumlarındaki gönüllü sayısının 1 ile 5 arasında olduğunu belirtmiştir. 2 görüşmeci kurumlarında profesyonel çalışan kimse olmadığını belirtirken, 1 ile 3 arasında personeli olan kurum sayısı 6'dır.

Kurumların özel olarak çalıştıkları engellilik alanı ve hedef grubu sorulduğunda görüşmecilerin 6'sı görme, 4'ü fiziksel, 2'si zihinsel, 4'ü de işitme ve konuşma engelli bireylerle ilgili çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Tüm engel gruplarıyla çalıştıklarını belirten görüşmeci sayısı 1'dir.

Kurumların çalışma alanlarına bakıldığında 11 kurumun il, 4'er tanesinin bölge ve ulusal düzeyde çalıştığı görülmektedir. Yerelde, ilçe ve/veya mahalleyle sınırlı çalışan kurum sayısı 1'dir. Uluslararası düzeyde de çalışan kurum ise bir adettir.

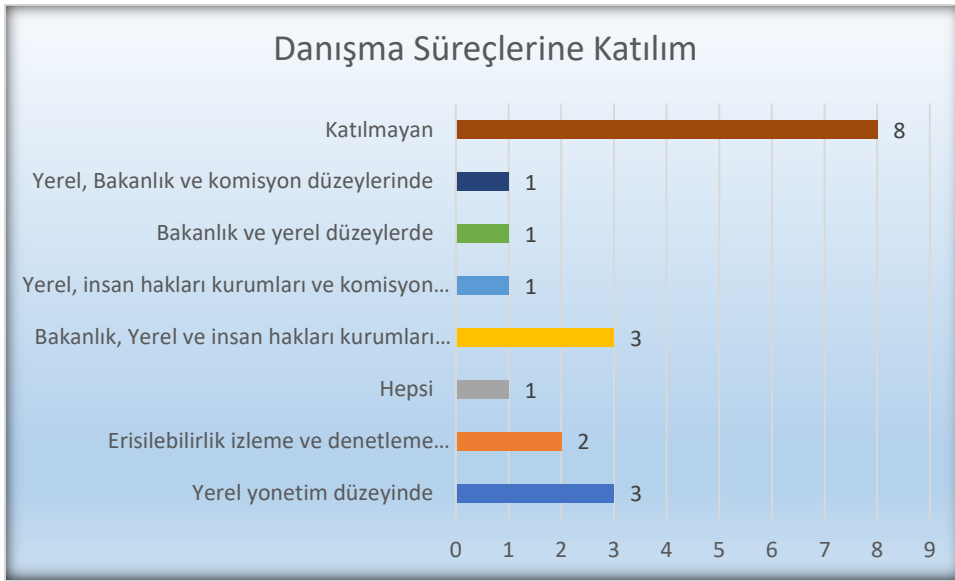

Kurumlarının engelli bireylerin haklarına ilişkin ulusal ve uluslararası mevzuata ilişkin bilgi kapasitesinin olduğunu beyan eden kurum yetkilisi sayısı 10'dur. Sadece Türkiye mevzuatına ilişkin bilgilerinin olduğunu belirten görüşmeci sayısı ise 9'dur. Haklar konusunda kurumsal kapasitelerinin yetersizliğini ifade eden kişi sayısı ise sadece 1'dir. Kurumların hepsi personel, üye ya da çalışanlarının engelli haklarıyla ilgili eğitim aldığını beyan etmiştir. 10 kurum ayrımcılıkla ilgili; 9 kurum savunuculuk, izleme, raporlama; 6 kurum ise insan haklarına ilişkin çeşitli eğitimler aldıklarını belirtmiştir. Kurumların eğitim verebilme kapasiteleri sorulduğunda kurum yetkililerinden 14'ü kurumlarının engelli haklarına ilişkin eğitim verebilecek kapasitede olduğunu belirtirken 5'i herhangi bir konu ile ilgili eğitim verebilme kapasitelerinin olmadığını belirtmiştir.

Engelli bireyler ilgili toplumda farkındalık yaratmaya yönelik çalışmalar yapıp yapmadıkları sorulduğunda kurumlardan 2 tanesinin bu alanda bir çalışmalarının olmadığı görülmektedir. Ayrımcılık,

ön yargı ve sosyal dışlamayla mücadele amaçlı kampanya, toplantı, eğitim, yayın vb. çalışmalar yapan kurum sayısı 16'dır. 13 kurum ise aynı zamanda engelliliğin önlenmesine yönelik toplantı, eğitim, yayın vb. bilgilendirme çalışmaları yapmaktadır. Engelli bireylerin hakları ile ilgili eğitim, seminer, konferans, yayın vb. çalışmalar yapan kurum sayısı 10'dur. 5 kurum ise insan hakları sözleşmeleri konularında eğitim, seminer, konferans, yayın vb. çalışmalar yürütmektedir. 21 kurumdan 2'si hariç bütün kurumlar çeşitli alanlarda farkındalık geliştirmeye çaba sarf etmektedir.

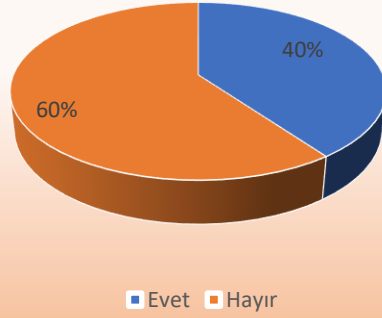
Gerek kamu idaresi, gerekse sivil toplum örgütleri açısından odak grup toplantılarında tartışılan bir konu ise veri eksikliğidir. Barolar tarafında adli yardım hizmeti verilen engelli bireylere özel istatistik verilerin tutulmamasının engellilerin adli hizmetlere ilişkin özgün ihtiyaçlarının belirlenememesine neden olduğu tartışılmıştır.

BM Engelli Bireylerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin uygulanması ile ilgili danışma süreçlerine aktif olarak katılıyor musunuz sorusuna verilen cevapların dağılımı yukarıdaki tabloda yer almaktadır. Yerel düzeyde katılım: Yerel yönetimlere (belediye, valilik, kaymakamlık) politika ve programların geliştirilmesi sürecinde aktif olarak görüş vermek; Bakanlık düzeyi: yasa, politika ve programların geliştirilmesi sürecinde aktif olarak görüş vermek; İnsan hakları kurumları düzeyi: Ombudsman, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, TBMM İnsan Hakları Komisyonu ve benzeri kurumlar ile düzenli görüşmek; Komisyon düzeyi: Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Komisyonlarında yer almak anlamlarında kullanılmıştır. Kurumların 8'inin bu süreçlerin hiçbirine dahil olmadığı görülmektedir.

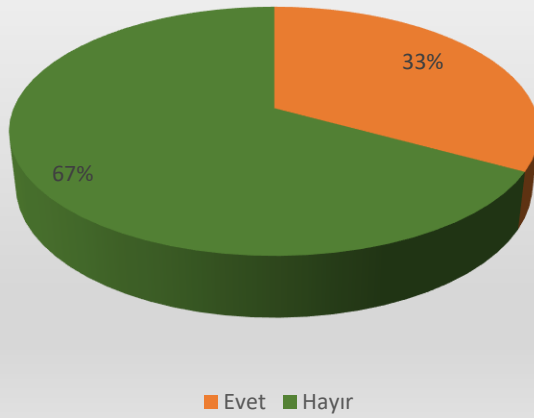
Engelli bireylerin haklarıyla ilgili izleme ve raporlama yapmayan kurum sayısı 11'dir. İzleme ve raporlamayla ilgili soruya yanıt veren diğer 9 görüşmeci ise kurumlarının engelli bireylerle ilgili izleme ve raporlama yaptıklarını belirtmiştir.

Engelli Bireylere Hukuki Destek ve Danışmanlık Sağlıyor musunuz?

Kurumlarının engelli bireylere hukuki destek ve danışmanlık sağlayıp sağlamadığına ilişkin soruya yanıt veren 20 görüşmecinin 12'si herhangi bir hukuki destek vermediklerini ifade ederken 8'i böyle bir çalışmalarının olduğunu beyan etmiştir.

Son İki Yılda Harhangi Bir Engelli ya da Engelli Yakını Adına Adli Başvuru Yaptınız mı?

Kurumun son iki yılda herhangi bir engelli bireyle ilgili başvuru yapıp yapmadığı sorulduğunda kurum yetkililerinden 7'si evet cevabını vermiştir. Sadece sorunun yaşandığı kuruma başvuru yaptıklarını belirten görüşmeci sayısı 2'dir. 1 görüşmeci AÇSHB İl Müdürlüğü'ne, 2 görüşmeci adli mercilere, 1 görüşmeci ise Ombudsmanlık/TİHEK'e engelli birey adına başvuruda bulduklarını belirtmiştir. Sorunun yaşandığı kurumun yanı sıra AÇSHB İl Müdürlüğü, valilik, belediye ve BİMER'e engelli birey adına başvuru yaptığını belirten görüşmeci sayısı 1'dir. Sayılan kurumların yanı sıra adli mercilere de başvuru yaptıklarını belirten kurum yetkili sayısı da 1'dir. Başvuruların nasıl sonuçlandığına bakıldığında ise 2 başvurunun olumlu, 2 başvurunun olumsuz sonuçlandığı, 3 başvurunun ise henüz sonuçlanmadığı cevabı alınmıştır. Engelli birey adına başvuru yapan 7 kurumun 5'i baroların adli yardım sisteminden haberdarken 2 kurum yetkilisi adli yardımla ilgili bilgilerinin olmadıklarını ifade etmiştir. 5 kurum da ilgili barolara adli yardım için engelli birey yönlendirdiklerini ifade etmiştir. Kurumlarının adli yardım için barolara yönlendirme yaptıklarını ifade eden 5 görüşmeciden 4'ü atanan avukatlarla ilgili sıkıntı yaşandığını belirtmiştir. Kendilerine aktarılan ya da birebir şahit oldukları sıkıntıların neler olduğu

sorulduğunda 2 görüşmeci avukatın duruşmalara girmediğini belirtmiştir. Diğer iki görüşmeci ise işaret dili tercümanı olmaması sebebiyle avukatla iletişim kurmakta zorluk çekildiğini beyan etmiştir.

Avukatların engellilik bilgisinin azlığına ilişkin kaygılar, yine derinlemesine mülakat yaptığımız bir başka görüşmeci tarafından dile getirilmiştir. Görme engelli görüşmeci geçirdiği trafik kazası nedeniyle adli bir süreç yaşadığını ve herhangi bir avukat desteği olmadığını dile getirerek şunları ifade etmiştir: *“Avukat desteği alsaydım belki bu kadar net bir şekilde sonuçlanmayabilirdi. Avukatlar tabii ki hak aramanın en temel aracı. Ama engelli bir birey olarak sizin için hayat memmat meselesi, başkası için binlerce dosyadan bir tanesi.”*

Destek sunulan engelli bireyin herhangi bir şekilde karakola gidip gitmediği ve karşılaştığı sorunlar sorulduğunda 3 görüşmeci destek olunan engelli bireyin karakola gitmediğini ifade etmiştir. 4 görüşmeci ise destek verdikleri engelli bireyin karakola gittiğini ve çeşitli sıkıntılar yaşadığını belirtmiştir. 4 engelli bireyin karakolda karşılaştıkları sorun: polislerin engelli bireyler ile ilgili yeterli bilgi/donanıma sahip olmamasıdır. 3’ü aynı zamanda işaret dili tercümanı olmaması nedeniyle problem yaşamıştır. Karakolun engelli bireylerin erişimine uygun olmadığını aktarıldığını beyan eden görüşmeci sayısı 2’dir. Polislerin aşağılayıcı, küçük düşürücü muamelesine maruz kaldığına şahit olan ya da kendisine aktarılan görüşmeci sayısı birdir. 2 görüşmeci ise karakolda şikayet başvurusunun alınmaması ya da alınmak istenmemesiyle ilgili sıkıntı yaşadığına şahit olmuş ya da konuya dair bilgi aktarıldığını belirtmiştir.

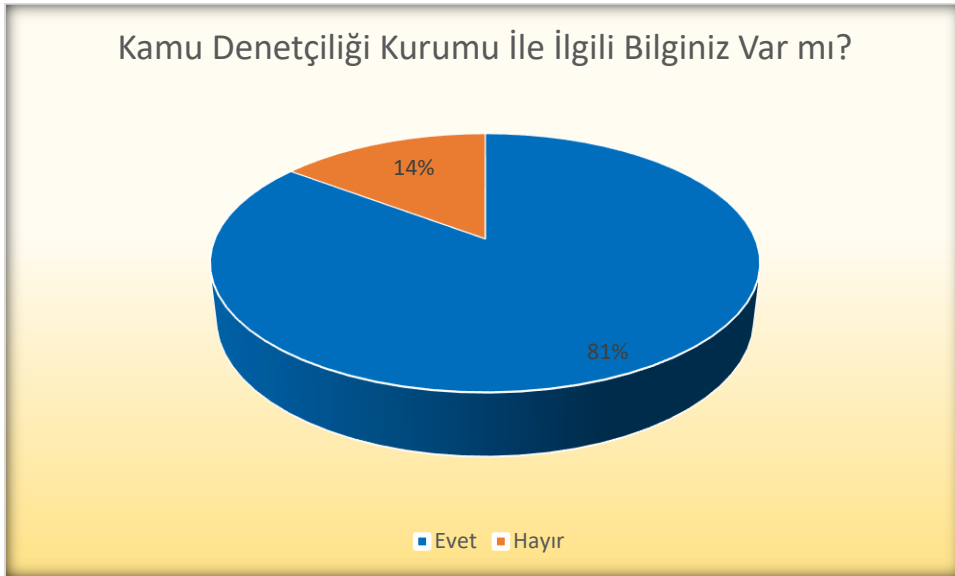
Karakollarda engelli bireylerin yaşadıkları sıkıntılar odak gruplarda da gündeme gelmiştir. Fiziksel erişim, engelli bireylere uygun tuvaletlerin bulunmaması gibi eksiklikler dillendirilmiştir. İşitme ve/veya konuşma engelli bireylerin karakolda karşılaştıkları başlıca sorun ise işaret dili tercümanı ile ilgili olduğu özellikle işaret dili tercümanları tarafından ifade edilmiştir. Karakoldaki polislerin tercümanı nereden bulacaklarını bilmedikleri, ellerine buna ilişkin bir tercüman listesi bulunmadığı, internet ve sosyal medya ağları üzerinden tercümana erişmeye çalıştıkları aktarılan bilgiler arasındadır. İşaret dili tercümanlarının yetkinliği meselesi de odak gruplardan bir tanesinde tartışılmıştır. İşaret diliyle ilgili bir standardın olmadığı, yöresel farklılıklar içerdiğinin altı çizilmiştir. İşaret dili tercümanı olmak için 300 saatlik bir eğitimin yeterli görülmesinin tercümanların yetkinliğinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Herhangi bir denetim mekanizmasının bulunmaması da bir diğer sorun alanıdır. Ne var ki söz konusu eğitimlerden geçen bireyler adliyelerde tercüman olarak kayıt olurken herhangi bir denetimden geçmemeleri ve hukuka ilişkin herhangi bir eğitime tabi tutulmamaları da tercümanların donanımlarına dair soru işareti oluşturan konular olarak belirtilmiştir. Tercümanların karakola çağırılmaları durumunda, mahkeme süreci başlamadığı müddetçe ücret alamamalarının da bir diğer problem olduğu dile getirilmiştir. Dolayısıyla tercümanlar karakola çağırılırsalar dahi gidip gitmeme konusundaki karar tercümanın kendi tercihi, vicdanına bırakılmış durumdadır.

Olay adli mercilere yansıdıysa, savcılık ve mahkeme süreci başladıysa, destekte bulunduğunuz engelli birey/ bireylerin adliyede engellerinden dolayı herhangi bir sorun yaşadıklarına şahit olduğunuz mu ya da size bu konuda bilgi aktarıldı mı sorusuna 3 kurum yetkilisi “hayır” cevabını vermiştir. Diğer görüşmeciler ise kendilerine aktarılan ya da şahit olunan sıkıntıları şu şekilde dile getirmişlerdir: Bir görüşmeci fiziksel koşulların engellilere uygun olmadığını, adliye içinde yönlendirici işaretler bulunmadığını ve refakatçi olmadığını ve/veya sağlanmadığı belirtmiştir. İki görüşmeci bütün bu sıkıntılara ek olarak işaret dili tercümanının sağlanmadığını ifade etmiştir. Bir görüşmeci ise başvuru yapan engelli bireyin adliye personelinin aşağılayıcı, küçük düşürücü muamelesine maruz kaldığını belirtmiştir.

Mahkeme salonunda engellilik durumundan kaynaklı herhangi bir sorun yaşandığına şahit olduğunuz mu ya da size bu yönde bir bilgi aktarıldı mı sorusuna 4 görüşmeci hayır, 3 görüşmeci ise evet yanıtını vermiştir. Bir görüşmeci işaret dili tercümanının sağlanmadığını, bir görüşmeci mahkeme salonunun erişime uygun olmadığını aktarıldığı ya da şahit olduğunu belirtmiştir. İşaret dili tercümanı talep edildiğini ancak yeterli iletişimin sağlanmadığı da ayrıca beyan edilmiştir. Bir görüşmeci ise duruşma salonunun engelli erişimine uygun olmadığını, duruşma sırasında olanların ve verilen kararların engelli bireye aktarılmadığını dile getirmiştir.

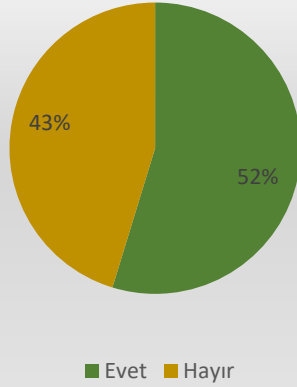
STÖ'ler tarafından dava izleme konusundaki deneyimleri ise sonuçlanan iki davanın olduğu 1 görüşmeci takip ettikleri davanın adil bir şekilde sonuçlandığını düşünürken bir görüşmeci ise destek sundukları engelli birey davasının adil bir şekilde sonuçlanmadığını beyan etmiştir. Davanın neden adil olarak sonuçlanmadığı sorulduğunda görüşmeci yeterli inceleme ve araştırma yapılmadan karar verildiğini düşündüğünü beyan etmiştir. Kurumun söz konusu engelli birey için dava sonucunu bir üst mahkemeye taşıdığını ve buradan da olumsuz karar çıktığını belirtmiştir.

Hak Arama Mekanizmaları

Kamu Denetçiliği Kurumu ile ilgili bilgi sahibi olup olmadıkları sorulan görüşmecilerden 17'si evet, 3'ü ise hayır yanıtını vermiştir. Kamu Denetçiliği Kurumuna engelli bireyleri temsilen ya da kurum adına başvuru yapan kurum sayısı 5'tir. Kamu Denetçiliği Kurumu'nun kararından memnun olan kurum yetkilisi sayısı ise yalnızca birdir.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu ile İlgili Bilginiz Var mı?

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) ile ilgili bilginiz var mı sorusuna evet yanıtını veren görüşmeci sayısı 11 iken hayır cevabını veren 9 kişi bulunmaktadır. Kurum adına ya da engelli birey/bireyleri temsilen TİHEK'e başvuru yapan kurum sayısı 1'dir. Görüşmeci, yapılan başvuru sonucu TİHEK tarafından verilen karardan memnundur.

Engelli bireylerle çalışan sivil toplum örgütlerinin pek çoğunun sosyal yardım odaklı çalışması ve hak temelli bir mücadele yürütmemesi odak grup toplantılarında tartışılan konu olmuştur. Engelli bireylerin haklarına yönelik farkındalık çalışmalarının ise sadece "anlatmakla" sınırlı kalındığı ve sosyal yardım mekanizmalarının işletilmesi üzerinden çalışmaların yürütüldüğü tartışılmıştır. Engelli örgütlerinin hak arama mekanizmalarına ilişkin farkındalığının eksikliği ve söz konusu yöntemleri zorlamaması temel sorun alanlarından bir tanesi olarak tespit edilmiştir. Söz konusu problem kurum temsilcileriyle yaptığımız yüz yüze anket araştırmasında da görülmektedir. Kurum kapasitelerinin yeterli olduğunu beyan etmelerine rağmen 21 örgütten sadece 8'i hukuki destek ve danışmanlık verdiklerini ifade etmiştir. Ombudsmanlığa yapılan başvuru sayısı 5, TİHEK'e ise 1'dir. Söz konusu engelli örgütlerinin hak temelli çalışan örgütler olduğunun altı ayrıca çizilmelidir.

Öneriler

Usul kanunlarında gerekli düzenlemeler yapılarak engellilerin adli süreçlere katılımını artıracak tedbirler uygulanmalıdır.

Engelli bireyler politikaların oluşturulmasına ve uygulama süreçlerinin izlenmesine etkin bir biçimde dahil edilmelidir.

Adli Hizmetlerin planlama ve sunumunda engellilik ve cinsiyet perspektifi temel kriterlerden biri olarak dikkate alınmalıdır.

Adli yardım mekanizmalarında dezavantajlı gruplar için pozitif kriterler belirlenmelidir.

Barolar avukatlara engelli bireylerin haklarının yanı sıra engelli bireylerle iletişim konusunda çalışmalar yapmalıdır.

Adalet Bakanlığı savcı ve hakimlere yönelik hizmet içi eğitim programlarına engelli haklarını dahil etmelidir.

Soruşturma, kovuşturma ceza infaz sisteminde yer alan tüm kurumlar (Karakolların, adliye binaları cezaevleri) engelli bireylerin erişimine uygun hale getirilmedi.

Adalet Bakanlığı adliyelerde ve mahkemelerde görev yapacak yeter sayıda işaret dili tercümanı istihdam etmelidir,

Ceza alan ve öz bakımlarını gerçekleştiremeyecek bireylerin ceza infazlarında alternatif yöntemlerin değerlendirilmesi ve halen cezaevlerinde olanların tahliye başvurularının daha hızlı bir şekilde sonuçlandırarak yöntemlerin geliştirilmesi gerekmektedir

Baroların engelli hakları komisyonlarının engelli bireylerin adalete erişimi konusunda daha aktif çalışması gerekmektedir.

Mahkemeler engellilerin taraf olduğu davalarda Anayasa'nın 90. Maddesini titizlikle uygulamalıdır

Adalete erişimin önemli bir noktası kendini ifade edebilmektir, dolayısıyla işaret dili tercümanlarının yetkinliğinin denetlenmesi önemli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. İşaret dilinin yanı sıra hukuki terimlere aşinalık önemli olduğundan hem işaret diline hem de hukuki dile hakimiyet açısından bir standardın belirlenmesi ve denetlenmesi gerekmektedir.

Cezaevi koşulları engelli bireyler için uygun bir hale getirilmeli, işitme ve/veya konuşma engelli bireylerin avukatlarıyla görüşmelerinde tercüman kullanmak için savcılık izni şartı kaldırılarak daha makul bir yöntem geliştirilmelidir.

Engelli bireyler için sadece ceza mahkemelerinde değil hukuk mahkemelerinde de müdafî zorunluluğu getirilmelidir.

Mahkeme salonlarının engelli bireylerin özgün ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. İşitme engelli bireyler için indüksiyon döngü sistemi³ gibi alternatiflerin mahkeme salonlarında uygulanması gereklidir.

Sivil toplum hak temelli bir perspektifle engelli bireyleri hakları aramaları mekanizmaları kullanmaları için teşvik etmeli ve destek olmalıdır.

---

³ İndüksiyon döngü sistemi doğrudan işitme cihazıyla bağlantı kurarak ortam sesinin gürültüden arındırıp netleşmesini sağlamaktadır. İşitme cihazını T konumuna almak sistemden faydalanmak için yetmektedir.